

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Dr. Mihályi Ernő: Gondolatok Sopronról.

1 Dr. Mihályi Ernő: Gondolatok Sopronról.

Az elmúlt nyáron több napot töltöttem Sopronban s alkalmam volt a belváros szépségeiben gyönyörködni. Elmélkedéseim kapcsán jutottam el arra a gondolatra, mit lehetne Sopron belvárosának négy utcájából elővarázsolni, ha ott minden ház olyan szellemben újulna meg, mint a Kolostor-utca 15. számú háza. A város vezetősége ebben igazán remekelt. Közben jártam Székesfehérvárott s végig néztem, végig élveztem öntudatos városszépítő munkáját. Nagy gondot fordítanak a régi házak homlokzatainak esztétikai tatarozására, a régi kapualjak, loggiás udvarok, stukkós mennyezetek előhívására, későbbi csunya tűzfalak eltüntetésére, a 19. század kalmárszellemű, barokk és rokokó szépségeket rontó cégtábláinak kicserélésére, terek rendezésére. A szeminárium mellékhelyiségeiből egyházművészeti múzeumot varázsoltak elő. A belvárosi plébánia és zeneiskola épületén kibontottak egy régi kapualjat, a Bástya-utca 11. számú házában az erkélyről eltávolították a 19. századi ízléstelen toldásokat, a városház udvarán kibontották a befalazott árkádokat. A Szt. Anna-kápolna környékét stílusosan megváltoztatták. Mily öröm látni a régi művészi elemek életrekelését, a város régi arcának megújulását. (Magyar Építőművészet 1942 január.)

Sopron most a városház kibővítésének gondolatával foglalkozik. A legjobb alkalom megint néhány belvárosi ház megvételére és stílusos megújítására. A levéltár, a rendőrség stb. külön házban foglalhatna helyet ott a közelben. S ha minden évben csak néhány ház újulhatna meg a belvárosban, rövidesen egy kis elvarázsolt régi város csodájára járnának az emberek. Így is sok Sopronnak a látogatója, így is nagy a híre, akkor meg még nagyobb lenne és méltán. Mert ilyen város, ahol a modern fejlődés annyira megkímélte a multat, mint Sopronban, kevés van. Melyik városról lehetne elmondani, hogy belvárosának házai a 14. században már azokon a telkeken épültek fel, amelyeken ma is vannak? Előkapuját már 1465-ben említik. A Ferenc József-tér 6. és 8. számú háza a 15. századig viheti vissza eredetét. Milyen érdekes volna, ha a gótikus emlékeiről nevezetes Prickler-ház s a szintén évszázados gyógyszertár melletti régi városháza újból a város kezére kerülne. 1422-ben Zsigmond király ajándékozta a városnak. Mai alakja 1620-ból való. A Kolostor-utca 1. számú háza 1776-ból, a 13. számú 1628-ból való. Az Új-utca már mint név is 15. századi. Régebben Zsidó-utca volt a neve. Sorozatos megújítással, 2. megtisztítással, a város történeti nevezetességévé válhatnék. Nagyszerű kezdeményezés lesz a klarissza-háznak diákszállóvá való alakítása s a 16. számú városi háznak tervbe vett megújítása, modernizálása. (Új-u. 1., Új-u. 7. boltíves stukkós mennyezetű lakás, stukkós mennyezetű loggia, Új-u. 11. boltíve, Új-u. 16. csúcsíves kiugrása az emeleten, Új-u. 24. 1733-ból, Új-u. 26. számú házban gótikus ülőkék vannak a kapu alatt. A Szt. György-u. 12. számú ház kapualján patkóalakú ív van. A Templom-u. 15. számú házban pad van a kapu alatt. A Templom-u. 13. számú ház 1727-ből való. A Hátsó kapu is már 1394-ben szerepel.)

Ha az ősi Sopronnak ez a jószelleme kézen fog és kísér bennünket, akkor kiérezzük ebből a négy utcából Sopron egész lelkét: vallásos, védekező, gazdálkodó, kereskedő, iparos, politizáló, kulturális szellemét. Valahogy össze van sűrítve ebben a falaktól védett négy utcában minden. Mikor megvetették alapját a kelták, a rómaiak, még csatazaj hangzott szerte e vidéken, de már a kilenc múzsa is ott áll bölcsőjénél. Múzeumunk kelta és római leletei hirdetik kultúrájuk nagyságát. Később az ökológusok küzdelmei (Kőszeghyek, Abák, Atyinayak), a szomszédos osztrák hercegek erőszakoskodásai, gazdasági érdekek, a várjobbágyok önkénykedései, kereskedőinek kalmárkodásai, szőlőgazdáinak munkálkodásai zajlottak körülötte, de lelki kultúrájának is hatalmas emlékei maradtak. Pénzzel támogatta királyait. A sagittáriusok, a lovások földjének Sopronhoz való csatolása természeti szépségekkel gazdagították a várost s a háborús érzéket fejlesztették a polgárságban. A város 1391-ben kezdődő jegyzőkönyvének első lapján vámszabályzat van, mely olasz, cseh, brüsszeli, löweni, kölni és lengyel kelmék forgalmáról tanuskodik. Művészi hatást, művészi indításokat is kapunk ezekről a helyekről. Városunk alaprajza román korra vall. A gótikus korban keletkezett városok alaprajza szegletes, nem tojásdad. Falai, bástyái, két kapuja, tornyai közt szövevényes középkori élet játszódik le; gyökerei messze átnyúlnak nyugatra s annak bővebbvízű kulturális ereiből táplálkoznak. A város katonai jellegét hirdeti hatalmas falazata, várispánsága, várjobbágyossága, de polgárainak jelentőségéről meg adózóképessége, vásárjoga, már Kun László idején szabad királyi városi rangra való emelése, törvényhatósági élete tanuskodik. A gótikus korban a városi élet gerince a szőlőgazda, iparos és kereskedő polgárság volt. A belvárost ezek lakták. A várfalak, bástyák, tornyok védelme alatt ezek fejlesztettek itt ki hatalmas szellemi, vallásos, kulturális életet. A sok templom, kápolna, jámbor alapítvány mind erről beszél. Politikai, hadi, földrajzi, gazdasági, kereskedelmi, ipari tényezők hívták életre itt a városi életet, de a polgárság építette fel a római municipiális élet romjain a maga gótikus polgári kultúráját.

Mikor a belváros stílusos restaurálására gondolunk, első kötelességnek tartjuk, hogy a gótika minden kis darabját külön figyelemben részesítsük. A régi házak külső köpenyének lehántásakor bizonyosan kerülnek elő gótikus árkádok, gótikus kapu-, ablakrészletek, gótikus pince-, vagy boltívrészletek, kapualjak, kapufülkék, ezeket mindenképpen **3**érvényesíteni kell. A bástyafalakat, várfalakat a lehető helyeken szóhoz kell juttatni, láttatni kell. Éreztetni kell, hogy ezek a város nagy kulturális, polgári korszakának az emlékei, hordozói. A román világ alkotásai nem szólnak a jövő századoknak. De lehet, hogy még ebből az időből is kerül elő valami. A gótika azonban mélyen rávéste jegyét a város arcára. Nagy lendületet vesz ekkor az építkezés. A Szt. Mihály-templom hatalmas falteste, tömör tornya, magasba törő hajói mutatják, hogy itt a gótika uralkodott. Monumentalitásával, pusztulással dacoló erejével, az egész város fölé emelkedő tömegével minden műértő szemében az abszolút szépség hatását gyakorolja. Bájosan vágódnak bele a belváros sziluettjébe a bencések gótikus tornyának körvonalai is. A dómtemplom, a Szt. Lélek-templom gótikus épülete, a Szt. János-templom a Bécsi-utcában gótikus jegcesedési pontok voltak. A gótikának tehát a belváros helyreállítási munkájában erősen szóhoz kell jutnia. Az eltűnt kápolnák helyét meg kell keresni! Gótikus multjához a mai polgári nemzedéknek is méltónak kell találatnia. A Szt. György-utca 17. sz. ház átépítésénél előkerült gótikus részletek a Múzeumba kerülnek, mert ezek nem eredeti helyükön, csak mint falanyag szerepeltek.

A mai belváros arisztokratikus városképét már egy új elem fejlesztette ki. 1608-ban a városi polgárság kibékült a nemességgel, befogadta falai közé őket. A Sárkányok, Viczayak, Bezerédyek, Esterházyak, Szarkák, Széchenyiek, Festeticsek, Pejacsevichek, Starhembergek, Zichy-Meskók, Erdődyek, Eggenberg hercegnő, Vitztnyedy új művészeti áramlatot hoztak városunkba. A város gazdagodása, az új életkedv a sok harc után vidámabb, elevenebb művészetben nyer kifejezést. A barokk-rokokó világ lesz a város művészetének, a városképnek másik legfőbb jegyév. A dominikánusok temploma büszke homlokzatával,

hatalmas belsőségével, lenyűgöző és egyben felemelő térhatásával, aranyban, színekben pompázó magasztosságával egyik legfőbb képviselője a nagyakarású és korlátlan fantáziájú barokk-korszaknak. A dómtemplom 17. századi stukkós belsősége, Altomonte képei, a Szt. Lélek-templom 18. századi Dorfmeister-freskói szintén értékes lecsapódásai az új művészeti áramlatoknak. Sopron ekkor lesz a széphomlokzatú, szépkapujú, szépablakú házak városa. A barokk-rokokó képzeletvilág népesíti be stukkóival a házak külső és belső világát, homlokzatát, mennyezetét. Az építő és díszítő munka ölelkezik mindenütt. Az architektúra és dekoráció most már arisztokratikus jellegűvé tették a polgári Sopront. Bő aratásuk volt ebben az időben művészeknek és műiparosoknak egyaránt. Az épületek külső felépítésükben, díszítésükben, belső gazdag felszerelésükben sokat köszönhetnek nekik. Gyöngye a barokknak a Medgyesy-Schwartz-ház. A barokk-rokokó után a klasszicizmus, az empíre tartotta diadalmas bevonulását Sopronba. Ebben még az evangélikus templom vezet. Az új vármegyeház is klasszikus frontot használ homlokzatul a régi barokk házak helyén, hogy ouverture legyen ünnepies nyugalomával a vármegyei élet központi épületéhez.

Az élet aztán átcsap a belváros falain, kitarja a kulcsos kapukat, sőt el is sodorja őket. Kiáramlik a Várkerületre és a külvárosba. S ez a szerencséje a belvárosnak: megmarad annak, ami volt. Az új városnegyedbe vonul az új világ. A nagy stíluskorszakok zavartalanul élnek életüket a belvárosban. Most már azon kell lennünk, hogy ezt a kincset átmentsük az utóknak. A belváros védelmét a művészet közös ügyének, fontos városi ügynek kell tekintenünk. Lelkesedésünk, szeretetünk városunk iránt ne mozogjon csak eszmei, elméleti téren. Külföldi városok, meg hazai városok is jó példával járnak már előttünk. Városszépítő munkánknak nem szabad azonban szolgálai utánzásnak lenni. Nagymultú városunknak sokszorosan és finoman tagozott organizmusából, évszázados szerves életéből kell kinőnie. Kifejezésre kell jutnia itt a művészeti élet eleven folyásának, a gótika, barokk, rokokó, empíre stílusok művészettörténeti fejlődésének, kultúrtörténeti párhuzamaiknak, a korábbi polgári és a későbbi arisztokratikus jellegnek. Csodálatos világ fog akkor élénk állani Sopron belvárosában, ha építészeti, szobrászati, képzőművészeti, iparművészeti alkotásaiban megújul.

A Várkerület szintén sajátos történelmi alakulat. Külön gondozást érdemel. A 18. század terjeszkedési törekvése, élénk gazdasági élete hozta létre. A belvárosból kirakodók sátrai alakultak át állandó boltokká s a kis házak a várfalra támaszkodva, egész gyűrűt alkotnak a város magja körül. Az új nemzedéknek ezt az új gyűrűjét, barokk, empíre házaikat szintén féltve őrzött kincsnek kell tekinteni, mert a város különös ismertető jegyéhez tartoznak már. Ünnepies arccal néznek a kis házak kedves homlokzatai, ablakpárkányai, oromzatai; a barokk, rokokó, empíre mosolygós, vagy komoly hangulata tükröződik szemükön. Alig várják, hogy a 19. század kalmárszellemű cégtábláitól megszabadítsák őket. Olyan cégtáblákat, olyan feliratokat várnak, melyek az ő egyéniségüket nem zavarják. Hiszen már van néhány példa, csak követni kell őket. Egy-egy ilyen csekélyebb átalakítás visszaadja a régi házaknak egész harmóniájukat. (Lehoczky György: A budai vár. Építészet. 1941. 108–113. lapján.) Addig, míg a szabályrendelet a cégtáblák és feliratok megrendszabályozásáról elkészül, az 1936. VII. városrendezési törvény szelíd nyomásával, rábeszéléssel lehet hatni a tulajdonosokra.

Ha a 19. századi Sopront nézzük, valami idegen elemet veszünk benne észre. Nem a múlt hagyományaiból nőtt ki. Mint minden más város, szinte európaias, nagyvárosias jelleget öltött. A haladás, a gazdasági fejlődés, az építészeti szükséglet jó pár évtizeddel megelőzte a finom ízlés és a művészet fejlődését. Így aztán örök unalomra van kárhoztatva néhány utcája, örök ellenmondásra néhány tere, örök szemrehányásra néhány a barokk szépségek közé betolakodó épülete. A régi egyéni életet élő belvárosi házak után sajátos külvárosi alkotásokat látunk: nincs jellegük. Ép úgy lehet városház, iskola, bank, igazságügyi palota,

postapalota, kolostor, mint leánynevelő intézet, vagy bérház, vagy akár fogház. Díszítéseik, gipszfiguráik, az unalomig ismételt kagylók, koszorúk, gyümölcsfüzerek, puttók, génuszok, manók, virágok, szalagok szervesen vannak felaggatva. A középületek hangosak a nélkül, hogy ünnepélyesek volnának, a magánépületek kis főúri reneszánsz palotáknak akarnak látszani, elvesztik családi jellegüket. ⁵A régi fínom arányok, a környezetbe való beilleszkedés teljesen hiányzanak róluk. Mereven állanak egymás mellett. Nincs egy jó szavuk egymáshoz, mintha haragosok volnának s irigységből egymásra akarnának licitálni az ízléstelenségben, a régi stílusok szellemtelen utánzásában. Az ablakok elosztása nem fínom, a tetők megoldása nem lendületes, minden ház más. Így aztán az egész utcavonal nyugtalan, alig várja az ember, hogy kijusson belőle. A házak gazdagon vannak díszítve, mégis dísztelenek. Nincs bennük harmónia, ízlés. Ha egyszerűek, akkor ridegek. Nincs előkelő nemesség rajtuk. Nem simulnak egymáshoz, hanem inkább nyomják egymást. Nincs összefoglaló szellem bennük. Elhibázott korszak ez. Ez is arra int bennünket, hogy a gótikus idők szent, áldozatos korszakát, a szenvedések korának, a 16–17. századnak emlékeit s a nagy 18. századnak barokk világát óvjuk, védjük, tatarozzuk.

A 20. századi Sopron már a legújabb művészeti ízlés szerint épül. Az új magyar építőművészeti szemlélet már nagy önkritikával dolgozik. Ezeket nekünk is figyelembe kell vennünk, hogy a tapasztalt hibák meg ne ismétlődjenek. Ha az építészet nem más, mint az élet kikristályosodási tünete, áruló tükörképe, akkor Sopron modern művészete legyen hű képe a város modern gondolkodásának, a lombkoszorúta, tisztalevegőjű dombok, magaslatok felé való terjeszkedésének, Sopron legyen kertváros, a szép villák városa, a szőlők, gyümölcsösök, erdők, fenyvesek, a lövérek városa, legyen télen a zuzmarás szépségek, tavasszal a virágos fák, nyáron az erdők bársonyos zöldjének, ősszel a mesés színű leveleknek városa. Legyen az egészség városa. Sok szele miatt fokozott gonddal kell öntözni utcáit. A belváros elhagyottabb házainak fojtó levegőjére is ügyelni kell. A rossz házak restaurálásával a lakók nívója is emelkednék. A belvárosnak újra azzá kellene lenni, ami volt: a gazdag polgárok és arisztokraták városrészévé.

Egy ilyen történelmi városnak, mint Sopronnak a múzeumáról is kell szólni. Ha a múzeumi tárgyak az életből ki is vannak szakítva, s a tudomány szolgálatába vannak állítva, mégis a város elmúlt élete van bennük. A kelta, a római Sopron élete tárul elénk. Fellebben a fátyol ott a régi polgárok, a céhvilág életéről, szellemi, gazdasági, társadalmi mozgalmairól, művészeti alkotásairól. Csak egyet emelek ki: mennyi sok szép alkotással vannak képviselve ott a soproni kőfaragók a múzeum kertjében. Sopronnak múzeuma is nagy kincse, régi kultúréletének hű tükre. Azok a modern városfejlesztési törekvések, melyek a kertváros gondolatát szolgálják: a Várkerületnek, a kurucdombi templom környékének, a Szt. Imre-térnek, a Bécsi-dombnak parkosítása, továbbá a félig zártosú ikerházak, előkertes építkezések a vasúton túli részekben, valamint a villaszerű építkezés és az élősvény előírása a lövérekben, mind azt mutatják, hogy Sopron egyéniségének megfelelő irányban halad.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Lauringer Ernő: Sopron szab. kir. város emlékérméi.

⁶Lauringer Ernő: Sopron szab. kir. város emlékérméi.

Fenti címen 45 darab Sopron városi emlékérmét ismertettem a Numizmatikai Közlöny 1918. évi XVII. folyamában (23–35. l.). Azóta végzett kutatásaink eredményeiről és újabb beszerzéseinkről alábbiakban számolunk be.

A városi levéltárban őrzött oklevelekből megállapítható, hogy Sopron városában *Grafenegg Ulrik* volt

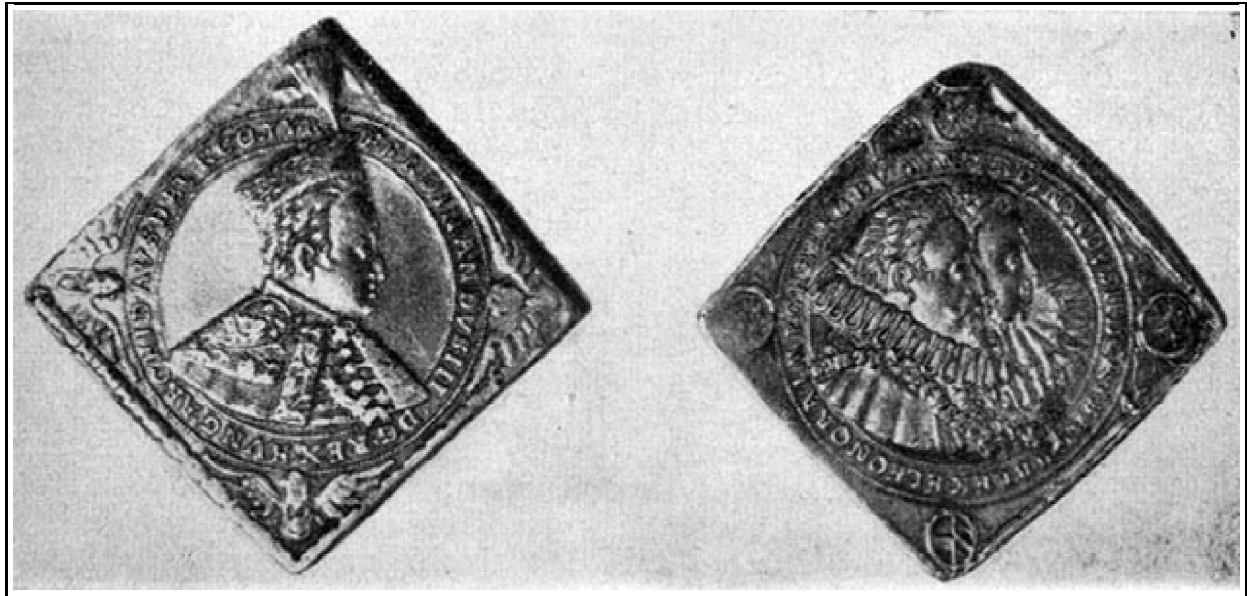
császári kapitány és soproni főispán 1463-ban pénzverdét tartott fenn, melyet azonban rövid idő múlva Trautmannsdorf nevű osztrák községbe helyezett át.¹⁽¹⁾ Noha az itt vert pénzekből egyetlen példányt sem ismerünk, bizonyos, hogy ezek az osztrák és délnémet pénzromlás-kora pénznemeinek mintájára készültek (Schinderling) és III. Frigyes osztrák főherceg és német-római császár (1440–1493) filléreihez hasonlítottak.

A soproni koronázás-korabeli érmek közé számíthatjuk azt a négysarkú ezüst csegely-érmet, amelynek előlapján a Sopronban 1625-ben megkoronázott III. Ferdinánd ifjúkori koronás mellképe, hátlapján II. Ferdinánd király és második feleségének, gonzagai Eleonóranak mellképei láthatók. Noha *Gohl Ödön* ezt az érmet nem említi a magyar királyok koronázási érmei közt,²⁽²⁾ sok körülmény a koronázás idejére vall. III. Ferdinánd az 1625. évi koronázáskor 17 éves volt (1608-ban született), az előlapon látható fiatal király mellképe is ilyen korú ifjút ábrázol. Első felesége Mária bajor hercegnő (III. Ferdinánd anyja) már 1616-ban meghalt.

Értékes soproni vonatkozású emlékérem volt a soproni származású, nemrég Utrechtben elhunyt özv. Artner Jenőné birtokában. Az érem ezüsből való, kerekded alakú és a 17. században élt Artner polgármester nejét ábrázolja. Az eredeti példányt *Telcs Ede* budapesti szobrászművész lemásolta és azt bronz kivitelben a soproni múzeumnak ajándékozta.³⁽³⁾

A soproni vonatkozású érmek közt kell felemlítenünk a *soproni evang. gimnázium* jutalomérmeit az 1642–1657 közötti évekből. Korábbi cikkemben 4 darabot ismertettem, azóta újabb 4 darab került a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába, sőt egyet külön magam is találtam a bécsi műtörténeti állami múzeum éremtárában. Ezeket az érmeiket kiváló tanulók jutalmazására használták. Előlapjuk valamely egykorú, vagy valamivel korábbi emlékéremnek utánzata, hátlapjuk síma, rajta bevéssett felirat. Öntés után készültek, felirataikat kézzel vésték helybeli ötvösök. Éremművészeti szempontból jelentéktelenek, de helyi művelődéstörténeti jelentőségük annál értékesebb. A soproni 17. századi iskolai jutalomérmekről nagyon érdekes és részletes tanulmányt írt *Huszár Lajos*,⁴⁽⁴⁾ ugyanott ezeknek az érmeknek fényképe is látható. A bécsi műtörténeti állami múzeumban levő példány 7abban különbözik a Huszár Lajostól ismertettektől, hogy előlapja balfelé lépő báránnyt ábrázol labarummal, előtte kehely, hátlapján a következő véset olvasható: *Praem / pro / Juven Gymn / Sopron / 1654*. Kerekded ezüst öntvény; méretei 33×27 mm. Kár, hogy a soproni népszavazás történelmileg fontos eseménye (1921) az érmészetben nem jutott eléggé kifejezésre. *Esseő Erzsébet* iparművésznőnek és *Beck Ö. Fülöp* budapesti szobrászművésznak alább leírt érmei művészi szempontból kifogástalan, sőt dícséretes munkák, de magának Sopronnak jellege nem domborodik ki belőlük eléggé.

Az utóbbi idők gazdasági életének súlyos válságai az érmészetben is éreztették káros hatásukat. A régebben szokásos nemes fémből, vagy bronzból készült érmeiket újabban az olcsóbban előállítható, tömegcikként árusítható, divatosná vált *jelvények* kezdik kiszorítani, melyek egyúttal propaganda célokat is szolgálnak. Noha ezek közt is akad egy-egy művészi alkotású, jellegzetes példány, legnagyobb részük annyira silány kivitelű, hogy érmészeti szempontból alig vehető figyelembe. A soproni vonatkozású jelvények száma magában véve körülbelül 200. Egy részük helyben készült az 1907 óta működő és 1938-ban megszűnt Soproni Gombgyárban; az itt készített, valamint egyéb soproni vonatkozású jelvények nagyrészt sikerült megszerezni a Sopron városi múzeum számára; az eredeti verőöveknek egy hányada is a múzeum birtokába került.

1. kép.

Minthogy az érem és jelvény lényegesen különbözik egymástól, s utóbbi legfeljebb csak tartozéka az érmészetnek, a soproni jelvényeket egy külön tanulmányban fogjuk ismertetni.

Alábbiakban azokat a Sopron városára vonatkozó emlékérmeket közöljük, amelyek a Numizmatikai Közlöny fentebb említett ismertetésében felsorolva nincsenek, 1918 után készültek, vagy azóta kerültek elő. Mellőztük a Sopron vármegyére vonatkozó emlékérmeket, továbbá azokat a személyi érmeket, melyeknek kapcsolata Sopron város helytörténete szempontjából kevésbé fontos, bár egyéb vonatkozásaikban jelentősek.

81. A Sopronban 1625-ben megkoronázott III. Ferdinánd király négyszögletű ezüst csegelyérme. (1. kép.)
Előlap: Kettős körön belül: FERDINANDVS III. D G. REX HVNG. ARCHID. AVS. BVR. CO. TYR; középen: jobboldali mellkép díszes gallérral, az aranygyapjas-rend nyakláncával, kócsagtollas kalppal.
Hátlap: Kettős körön belül: FERDINANDVS II. D. G. I. S. A. H. B. REX. ELEONORA IMP. G. H. B. REG. DV. MAN. Középen II. Ferdinánd és felesége Eleonóra jobboldali körgalléros mellképe. A négy szögletben: magyar, cseh, tiroli és burgundi címer. Évszám nélkül. Átm. 35·5 mm. (Széchenyi Cat. Pars I. Pag. 30. XLIV. 1.)

2. Artner Erhard soproni polgármester neje, szül. Dirnberger Zsuzsánna mellképe 1643-ból. (2. kép.)
E. Körirat: SVSANNA ARTNERIN GEBORNE DIRNBERGERIN. Középen félig balraforduló mellkép, díszes ruhában, körgallérral, dús és gyöngyékkel díszített hajzattal. Kerekded. Bronz. Hátlap síma. Átm. 43·5 és 37 mm. A Weszerle J. H. Érm. Táblái G. Táb. III. Nr. 7. alatt látható példányon a körirat második sorában olvasható: AET 47 – ANNO 1643, amiből megállapítható, hogy Artnerné 1606-ban született, tehát 1643-ban 37 éves volt.

2. kép.

3. A magyar orvosok és természetvizsgálók VIII. nagygyűlésére vert ezüst érem 1847-ből. *E.* Körirat: GALÁNTHAI HERCZEG ESTERHÁZY PÁL. Középen: balranéző mellkép; alatta apró betűkkel: BOEHM. *H.* Körirat: MAGY. ORV. ÉS TERM. VIZSG. VIII. DIK NAGYGYŰLÉSE – ELNÖKÉNEK HÁLA EMLÉKÜL. Középen az eszterházi hercegi kastély. Lent: 1847. AUG. 17. Átm. 41 mm.

4. A magyar tűzoltók X. Orsz. és a soproni Torna- és Tűzoltóegylet 25 éves működésére 1891. *E.* Kettős körön belül: A MAGY. TŰZOLTÓK X. ORSZ. ÉS A SOPR. TORNA ÉS TŰZOLTÓEGYLET 25. ÉVI MŰKÖD. ÜNNEP. EMLÉKÉRE. Középen a tűzoltók jelvényei (sisak, létra, csáklya, bárd, kötél stb.) *H.* Kettős körön belül: SOPRONBAN 1891. ÉVI AUGUSZTUS HÓ 14. 15. 16. 17. KÉN. Középen: Sopron város címere. Sárgaréz, füllel. Átm. 33 mm.

5. A Soproni Képzőművészeti Kör bronzemlékére 1897. *E.* Körirat: SOPRONI . KÉPZŐMŰVÉSZETI . KÖR. Szelvényben: 18 . 97. Balra álló, s balkezeiben Sopron város címerpajzsát tartó szárnyas Genius jobbkezeivel babérkoszorút helyez az előtte jobbra ülő, írónnal táblára rajzoló magyarruhás művész fejére. Mesterjelzés. (Készítette: Torbágyi Novák Györgyi.) *H.* Üres. Apró betűkkel bevésve: Ludvig Budapest. Átm. 70 mm.

6. A Soproni Képzőművészeti Kör aranyozott emlékére bronzból. *E.* U. o. *H.* Vésés: A / SOPRONI KÉPZŐMŰVÉSZETI KÖR / SEEMANN KÁLMÁNNÉ / VÖRÖS ERZSI / URASSZONYNAK / HÁLÁJA JELÉÜL / 1936– / 1937 / EGYES. ÉVBEN.

7. A Magyar Numizmatikai Társulat ezüstérme a Soproni Múzeumnak 1916. *E.* Kettős gyöngykörben: SANCTVS / LADISLAVS / REX. Középen: Szent László vágató lovon, balra; jobbában csatabárd, oldalt egyenes kard; glóriás fővel; alatta: 1499. *H.* Kettős gyöngykörben: MAGYAR · NUMIZMATIKAI · TÁRSULAT · 1901. Középen négyelt címerpajzs (magyar csikok és kettőskereszt, dalmát párducfej és cseh oroszlán); a címerpajzs közepén téglalap SOPRONI MVZEVM / 1916 felírással. Átm. 39 mm, súly: 30 gr. (Az 1499-ben vert első magyar tallér mintájára készült.)

8. A „Sempronia” soproni kerékpáregyesület 10 éves emlékére 1907. *E.* Jobbkezeivel kerékpárra támaszkodó, balranéző, álló férfi; balról: lebegő angyal, jobbkezeiben babérkoszorú. Lenn apró betűkkel: L.

ZIMPEL. H. Középen babérmkoszorú közt belevésve: SEMPRONIA / 1897–1907. Ezüst, füllel. Átm. 32 mm.

9. Soproni Lawn Tennis Club versenydíja 1906. E. Körön belül három sorban vésve: SOPRONI / LAWN TENNIS CLUB / HÁZI MATCH. H. Szalaggal átkötött babérmkoszorú közt három sorban vésve: II. / DIJ / 1906. VI. 27. Ezüst, füllel. Átm. 24·5 mm.

10. A volt soproni cs. és kir. 76. sz. gyalogezred egyoldalú bronzplakettje 1914–1917. Bődy-től. (3. kép.) E. Fenn félkörben: SEMPER VBIQVE FIDELIS · MARIA ANNA · 1855. Középen három rohamra induló gyalogoskatona; lábuk előtt egy elesett harcos fekszik. Jobboldalon két sorban: 1914 / 1917. Lenn babér- és tölgyfaág közt szelvény, rajta: 76-os szám. Balról a széle mentén apró betűkkel: BÖDY. Átm. 210 mm.

3. kép.

11. U. a. ezüstötvetben, füllel. Átm. 35·5 mm.

12. U. a. ezüstötvetben, de kisebb. Átm. 21·5 mm.

13–24. A soproni állami főreáliskola, illetőleg soproni állami Széchenyi István gimnázium emlékérmek:

a) Tornaverseny érem 1897-ből. E. Köriat: A SOPRONI M. KIR. ÁLLAMI FŐREÁLISKOLA. Középen két sorban: TORNA- / VERSENYE. Lenn: hatágú csillag. H. Tölgy- és cserfaág-koszorú közt szelvény 1897 vésett. Ezüstözött ón, füllel. Átm. 36 mm.

b) Kerületi Ifjúsági Tornaverseny. 1903. E. Kettős körön belül: KERÜLETI IFJUSÁGI TORNAVERSENY. Középen három sorban: 1903 / MÁJUS 21. / SOPRONBAN. H. Szalaggal összekötött babérmkoszorú közt Magyarország és Sopron város címere; fölöttük a lebegő magyar szent korona. Ezüst. Átm. 42 mm.

c) Ugyanaz bronzból.

d) A Turul Sportkör versenydíja 1912. E. Körirat: A SOPRONI ÁLL. SZÉCHENYI I. REÁLISK. TURUL SPORTKÖRÉNEK VERSENYDIJA. Középen: Koronás magyar címer, rajta kiterjesztett szárnyú sas, karmaiban kard, felette és oldalt sugarak; a címer két oldalán: 19–12. H. Jobbrafutó, ruhátlan, födetlenfejű férfialak; jobbkarja derékszögben meghajlítva, balkarja felfelé nyújtva, kezében babékoszorú szalaggal; lenn Sopron város távoli képe látható tornyokkal. Balról felirat ívalakban: ÉP ÉSZ EDZETT TESTBEN ÉL. Jobbról kis körben E-betűs háromszög, alatta apró betűkkel: SCHWERÁK VÉS. Öntvény, füllel. Átm. 36 mm.

e) E. U. o., mint az előbbinek hátlapja. H. Két labdarúgó ifjú képe.

f) E. Középen: jobbrafutó, ruhátlan, födetlenfejű férfialak; jobbkarja derékszögben meghajlítva, balkarja felfelé nyújtva, kezében babékoszorú szalaggal átkötve. Balról négy sorban: ÉP ÉSZ / EDZETT / TESTBEN / ÉL. Jobbról kis körben E-betűs háromszög. Lenn négy sorban: A SOPRONI M. KIR. ÁLL. / FŐREÁLISKOLA IFJ. / TORNAKÖRÉNEK / „VERSENYDIJA”. H. Síma. Téglalapalakú, egyoldalú plakett; ezüstözött öntvény. 45×32 mm.

g) E. Körirat: A SOPRONI ÁLL. SZÉCHENYI ISTVÁN GIMNÁZIUM TURUL SPORTKÖRE. Középen: Talapzaton álló koronás magyar címerpajzs, felette kiterjesztett szárnyú, lebegő Turul-madár, karmaiban kard. mögötte sugaras Nap, a talapzaton: 19–12. H. Ugró férfiú alakja (távolugrás) Átm. 37 mm.

h) E. U. o., mint előbbi. H. Hullámozó vízben úszó három férfialak; a háttérben part, két lombos fával, hátrább hegyek körvonalai (úszás).

i) E. U. a., mint előbbi. H. Hullámozó vízben úszó fiatal férfialak s egy fejest ugró ifjú alakja (műugrás).

j) E. U. o., mint előbbi. H. Két, balrafutó ifjú alakja (futás).

k) E. U. o., mint előbbi. H. Jobbraforduló, puskával célzó ifjú képe (céllovészet).

l) E. U. o., mint előbbi. H. Középen: jobbraforduló allegórikus női alak, jobbával pajzsra támaszkodik, kinyújtott balkezében pálmaágat tart. Jobboldalon írás: JÓ – MUNKA – JUTALMA (jutalomdíj).

25. Soproni népszavazási (1921. dec. 14.) emlékérem. Készítette: Esseő Erzsébet iparművésznő. (4. kép.) E. Középen balranéző, Árpád-kori vitéz mellképe. Körirat: MAGYAROK VOLTUNK. Lenn belevésve: F. K. E. 1922. Efölött mesterjegy: körben kettőskereszt. H. Középen dícssugaras magyar Génusz kiterjesztett karokkal; lenn oldalt: két kis szárnyas angyal; a baloldalon levőnek jobbkezeben 10pajzsalakú magyar címer; a jobboldali angyal jobbkezevel Sopron címerét emeli fel, balkezében szalag, rajta SOPRON felírás. Körirat: MAGYAROK MARADTVNK. Vas. Átm. 70·5 mm.

4. kép.

26. Soproni népszavazási emlékérem. Készítette: Beck Ö. Fülöp szobrászművész. (5. kép.) Körirat: SOPRON MIÉNK VAGY ÉS MARADSZ! Középen: trónuson ülő Hungária kitárt karjait az eléje lépő allegorikus leányalak (Sopront jelképezi) kitárt karjaira helyezi. Lenn: mesterjegy. Egyoldalú bronz. Átm. 75·5 mm.

5. kép.

27. Soproni kereskedelmi és iparkamara 1925. évi jubileumi iparkiállításának emlékéreme. *E.* Körirat domború betűkkel: SOPRONI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA JUBILEUMI IPARKIÁLLÍTÁSA. Fölötte, lenn: 1925. Középen: az ipart és kereskedelmet jelképező két, félig mezítelen férfialak; egyiknek jobbkezeben kalapács, balkezevel a magyar címerpajzsra támaszkodik; ez fődetlen fővel; a másik alak fején szárnyaskalap, balkezeben caduceust szorongat, jobbkezevel Sopron város címerpajzsára támaszkodik. A két jelkép közt Hungária kimagasló alakja, fején a szent korona, hosszú hajjal, Árpád-kori öltözetben, két kezét a két jelkép vállára fekteti. *H.* Körirat domború betűkkel: MOSON SOPRON VAS ÉS ZALA IPAROSAINAK IPARI ÉRDEMEKÉRT. Középen: Talapzaton féltérdre ereszkedő, balra tekintő női alak, bő ruhában, mezítelen lábbal és karokkal, jobbkezeben szalagos koszorú, baljában, jobbtérdre könyökölve,

dízszerleg. Alatta kisebb domború betűkkel: KÉSZÍTETTE / REMÉNYI. Ezüst. Átm. 60 mm.

28. U. a. bronz. Átm. 60 mm.

29. U. a. kis ezüstben. Átm. 45·5 mm.

30. U. a. kis bronzban. Átm. 45·5 mm.

6. kép.

31. Országos Dalosverseny emlékdíja 1925. (6. kép.) Babérággal díszített lant, alatta hat sorban véset: A MAGYAR DALOSSZÖVETSÉG (1867–1925) 1925 AUGUSZTUS 14–17. NAPJAIN / SOPRON SZAB. KIR. VÁROSBAN TARTOTT / XX-ik ORSZÁGOS DALOS VERSENYÉNEK / EMLÉKDÍJA. Plakett; készült a budapesti állami vasgyárban; vasból, feketére festett fára erősítve. Az egész nagysága: 18·5×24 cm; a plaketté: 13·5×18 cm.

32. A soproni Photo-Club egyoldalú bronzplakettje. Középen fényképezőgép, melyen pillangószárnyú nő ül; ruhátlan jobbkarjával a gépre támaszkodik, baljával a gépet működteti. Felirat jobbról három sorban: PHOTO / CLUB / SOPRON. Hátral a város távoli képe és hegyei láthatók. Téglalapalakú, de felsőrésze

ívelt. Hosszúsága: 54 mm, szélessége: 35 mm.

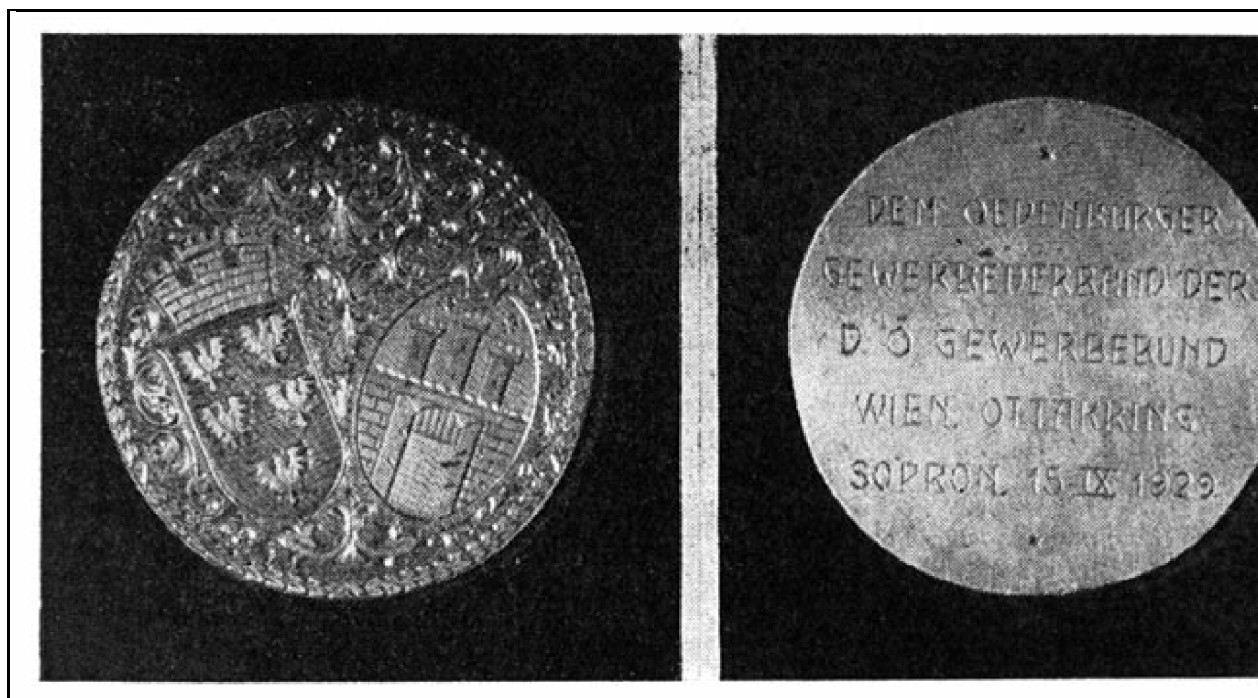
33. A Magyar Amatőr Fényképezők Országos Szövetsége Soproni Csoportjának emlékérmé Stöckert V.-tól. *E.* Jobbra futó, lobogó hajú, ruhátlan férfialak, vízszintesen előrenyújtott karral, kezében fényképezőgépet tart; mögötte a soproni várostorony és városháza képe, a háttérben a felkelő Nap sugaras korongja látható. Szelvényben: SOPRON. Vésve: LUDVIG BUDAPEST. *H.* Vízszintesen öt sorban: A MAGYAR AMATŐR / FÉNYKÉPEZŐK OR / SZÁGOS SZÖVET / SÉGÉNEK félkörben: SOPRONI CSOPORTJA. Petty- és levéldísz. Apró betűkkel: STÖKKERT V. Bronz. Átm. 75 mm.

34. A soproni Automobil-egyesület egyoldalú bronzplakettja Berán Nándortól. Magas hegyiúton fölfelé száguldó automobil, lefelé száguldó motorkerékpár. Balról, lenn két sorban: SOPRONI AUTOMOBIL / EGYESÜLET. Jobbról lenn: babérkoszorú szalaggal; alatta: BERÁN N. Téglalapalakú. 70×50 mm.

35. Soproni Bányászati, Kohászati és Erdészeti Főiskola érme 1931. *E.* Körirat: A SOPRONI BÁNYÁSZATI ÉS KOHÁSZATI ÉS ERDÉSZETI FŐISKOLÁNAK ÉRME. Középen Mária Terézia királynő baloldali mellképe. Jobbról: B. L. *H.* Körirat: AKADEMIAM . NOSTRA . GRATA . REGINAE . MARIAE . THEREZIAE . ANNO . 1763. CONDITAM. Középen: IVRE / PROMOTIONIS / BENIGNE . LOCVPLETAVIT / NIKOLAVS HORTHY GVBERNATOR / ANNO / 1931. Készítette Berán Lajos. Átm. 40 mm. (Huszár–Procopius: Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn, 167. l. 1347. c. sz.)

36. A Műegyetemi Athletikai és Football Club Soproni Csoportjának emlékérmé Berán Lajostól. Körirat hat sorban: A MŰEGYETEMI /ATHLETIKAI / ÉS / FOOTBALL / CLUB szelvényben: 1860–1940 SOPRONI / CSOPORTJA. Bronz. Átm. 40 mm. M. N. M.

37. A Bécs-Ottakringi Iparösszövetség emlékérmé a Soproni Iparösszövetségnek 1929. (7. kép.) *E.* Körben stilizált babérkoszorú. Középen balról Bécs-Ottakring címerpajzsa: öt, szétterjesztett szárnyú, lebegő sas, a pajzs fölött háromtornyú várbástya; jobbról Sopron címere kerekded alakban: várbástya nyitott kapuval, három toronnyal, két csillaggal. Stilizált akantuszlevél-díszek vésve. *H.* Öt sorban vésve: DEM OEDENBURGER / GEWERBEVERBAND DER / D. Ö. GEWERBEBUND / WIEN. OTTAKRING / SOPRON, 15. IX. 1929. Fenn és lenn hatágú csillag. Ezüst. Átm. 65 mm. Súly: 90·5 gr. Vastagsága 2·8 mm. A soproni Iparösszövetség tulajdona.

7. kép.

1238. A soproni Széchenyi-palota emléktáblájának kisebbített bronzplakettja Haich Erzsébettől. Álló téglalapalakú, fenn ívelt. A felső, mélyített mezőben Gróf Széchenyi István baloldali mellképe, díszmagyarban, mentével. Baloldalt, két sorban, kiemelkedő számjegyekkel: 1791 / 1860. A mente gallérján véset: HAICH. Az alsó, mélyített mezőben kiemelkedő betűkkel háromsoros felirat: SZÉCHENYI ISTVÁN GRÓF / A LEGNAGYOBB MAGYAR / KÖZLEKEDÉSÜGYÜNK ÚTTÖRŐJE. 8,2×12 cm

39. A soproni TESZ Széchenyi-jubileumi emlékérmé. *E.* Körirat: MERJETEK . NAGYOK . LENNI. Középen: jobboldali arckép. Lenn: SZAKÁL. 1941. *H.* Fönn négy sorban: GRÓF / SZÉCHENYI ISTVÁN / SZÜLETÉSÉNEK . 150 / IK ÉVFORDULÓJA. Középen: Sopron város, kis magyar és Széchenyi címerek. Lenn két sorban: SOPRON NAGYCENK / 1941. SZEPT. 21. Bronz. Átm. 73,5 mm. Fényképmásolata megjelent a Magyar Iparművészet 45. évfolyamának (1942) 39. lapján és a Soproni Szemle VI. évfolyamának (1942) 91. lapján.

40. A soproni Torna Egyesület 75 éves jubileumára 1941. *E.* Babér- és tölgyfaág közt keretbe foglalt kettős körben SOPRON / 1866. Középen az egyesületi címer. Fenn a magyar szent korona két szalaggal. Lenn apró betűkkel: SCHWERÁK. *H.* Babérkoszorún belül körirat: SOPRONI TORNA EGYESÜLET. Középen két sorban: 1866 / 1941; alatta hatágú csillag. Bronz. Átm. 40 mm.

41. A Soproni Törekvés Sportegylet Vikár Serlegérme 1936. *E.* U. o., mint a 41. sz. alatti. *H.* Középen két sorban: VIKÁR SERLEG / 1935–1936. Ezüstözött ón, füllel. Átm. 36 mm.

43. Széchenyi István gróf születésének 150. évfordulójára (1941) Szakál Ernő soproni születésű szobrászművész által kelheimi márványból faragott plakettje. 14,8×10,8 cm. Fényképmásolata megjelent a Magyar Iparművészet 45. évfolyamának (1942) 39. lapján és a Soproni Szemle V. évfolyamának (1941)

325. lapján. Sopron városi múzeum tulajdona.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Sámuel: A soproni diákkorradalom 1848-ban.

13 Németh Sámuel: A soproni diákkorradalom 1848-ban.

A koreszméknek jellemző tulajdonsága, hogy bizonyos időszakokban rányomják bélyegüket a kor minden irányú életnyilvánulására. Politika, vallás, iskolaügy, gazdasági élet, művészet, irodalom egyaránt érzik elhatározó befolyásukat. A 19. század negyvenes éveiben nemcsak nálunk, hanem Európa szerte a *szabadság* eszméje fogja meg a lelkeket. A francia forradalom: „szabadság, testvériség, egyenlőség” jelszavaira mintha ekkor kiáltott volna vissza Európa s vele hazánk is. A 18. század kilencvenes éveinek röpiratirodalmában fellelhetők ugyan mindazok az eszmék, amelyek fél század múlva érsenek indultak, de akkor még a közvélemény sem volt kellően előkészítve a forradalmi eszmékre, s természetesen a kormányok meg hallani sem akartak róluk. A félszázad alatt azonban az eszmék fejlődtek, értek. A liberális racionalizmus felvilágosodása boldogan hitt abban, hogy amit az ész helyesnek, jónak tart, – a mult, a hagyomány, az érzelem ellenére is megvalósul! El kell szakadni a tekintélyektől, s a józan ész szabályai szerint kell egész állami életünket minden vonatkozásban berendezni. Belevegnyül ebbe az eszmeáramlatba az előbbi század filantropizmusának erős gyakorlatiassága, de belevegnyül nemcsak a személyi, hanem a nemzeti egyéniségek erőteljes hangsúlyozása is.

Ennek a *szabadság*eszmének jelentőségét és hatását most csak az iskolaügyre vonatkozólag jelezzük, hogy ez alapon könnyebben megérthessük azt az iskolaforradalmat, amely 1848 tavaszán a soproni evangélikus líceumban lejátszódott.

A negyvenes évek koreszméjének az iskolaügyre négy szempontból volt hatása: 1. A liberális felvilágosodás gondolatvilága szerint az iskolát az egyháztól el kell venni s teljesen állami vezetés alá rendelni. 2. A nemzeti gondolat előretörése következtében a latin tannyelv helyébe a magyart teszi. 3. Az új elgondolások új iskolaszervezetet is követelnek, az új szervezetre vonatkozó javaslatok szinte gomba módra nőnek. 4. Az új szervezet mellett kívánják az iskola belső életében is a módszer javítását, a tanárok gondos képzését.

Az első magyar közoktatásügyi miniszter: br. Eötvös József csak úgy megérzi ezeknek az eszméknek hatását, mint az 1848. júl. 20-án tartott első magyar egyetemes tanügyi kongresszus. „Mi szabadságnevelők vagyunk, – mondja a kongresszus egyik szónoka¹⁽⁵⁾ – Hogy népünk egyszerre szabaddá lett, ezt a kor hatalmas szellemének köszönheti, de hogy népünk e szabadságot megőrizze és védve élvezze, ahhoz a nevelési feltételeknek kell járulnia.” – E korszak egyik jellegzetes tanári egyénisége: Tavasi Lajos, a budapesti evang. gimnázium igazgatója mondja a kongresszuson ezeket a forradalmi szavakat: „A mult századokban a pap választotta el minket, a jelen és jövőben ¹⁴a tanító fog egyesíteni. Vagy nem oda céloz-e az országgyűlés által is elfogadott tanodai közösségnek eszméje?... Egyházra most már tulajdonképpen nincs is szükség, mert az ember életének minden irányban való kifejtését felleli már a szabad, egyenlő és testvéries statusban.” – Eötvös is így szól: „Meg vagyok győződve, hogy kétségkívül el fog jönni az idő, amikor a népnevelésben, mint a felsőbb nevelésben is, a vallások szerinti elkülönzés nem leend szükséges; s kívánatosnak tartom, hogy ezen idő minél előbb bekövetkezzék.” – Kritika tárgyává teszik a kongresszuson is – azon kívül is a tanítás szellemét, az iskolák szervezetét. Mint ahogyan az egyik reformáló pedagógus mondja: „Nekünk, a keresztény szabadságban dajkált szabad magyar nemzetnek nem kell sem görög, sem római szellem; mi régen, de március 15-ike óta különösen tiszta öntudattal fölötté állunk s azóta valljuk

már, hogy nekünk csak tiszta keresztény magyar szellem kell. Ebben lelendjük meg a rég keresett, valódi humanismust... Mi új érárt élünk, a szabadság éráját, miért ne kezdenénk nevelésünkben is ujdón-újat?"

Amikor maga a kultuszminiszter, maguk a tanárok új iskolát, az iskolában új szellemet kívánnak, vajjon hogyan viselkedik az ifjúság? A különben is forradalmi lázban égő ifjúság!

Több iskola ifjúsága megmozdul s részben röpiratokban, részben szóval juttatják kifejezésre elégtelenségüket az akkori iskolával szemben, s mondják el óhajtásaikat. A *budapesti* egyetemi ifjúság a sajtószabadság 3-ik napján (márc. 17.) bocsátja ki felhívását, s ezt megküldi az ország összes fő- és középiskoláinak. Kívánják az egyetem kormányzatának szabadelvű rendezését, az elaggott tanárok nyugdíjazását, testgyakorló intézet felállítását stb. A röpiratot aláírja az egyetem rektora és több tanára is. A *győri akadémia* tanulóinak irata a sajtószabadság 8-ik napján kelt s már szenvedélyesebb hangú: „Hazánk tanítási rendszere eddig egy élettelen mechanizmus volt, mely a tudomány iránti kedvet nem igen mozgathatta elő... Kérjük a középtanodákban a tanítást úgy elrendeztetni, hogy azokban a jelenleg nagyobb részint divatozó szajkó-módrú tanulás helyett a gondolkodó tehetség, jobban kifejlődhessék.” Kívánják a szakrendszert, a testi büntetések eltörlését. *Pozsonyban* a jogászok a tanárok tanácsülésére erőszakkal betolakodnak, lármáznak, a tanárok tiltakozása ellenére az ülésteremben benn maradnak s az ülésen való részvételre a szabadság nevében jogot formálnak. A *nagyvárad* *akadémiai ifjúság* Eötvöshöz intézett felterjesztésében panaszkodik, hogy a fő- és aligazgató pap, az utóbbi elaggott, a kortól elmaradt, hivatalára nem alkalmas ember. „De ami legszomorúbb, a tanárok, kivált a bölcsészeti karban, szinte papok, kik anélkül, hogy képességeiknek jeleit adták volna, nyerték a tanszékeket, hazánk szellemi tőkéjének kimondhatatlan kárára.” Szabad legyen a színházba, kávéházba menetel, ne legyen mindennapi templomba járás. A *pesti piarista* gimnázium tanulói is kívánják a szaktanítás bevezetését, a vasárnapi litániára járás kötelezettségének megszüntetését, a délelőtti tanítást, a szavalatok tartását.

Ebbe a közhangulatba illeszkedik bele a soproni evangélikus líceum ifjúságának, jogászoknak, teológusoknak és gimnázistáknak mozgalma [15is.2\(6\)](#) A budapesti és győri ifjúság petícióit megkapták s kívánságaik 14-ik pontjában utalnak is rá: „a pesti egyetemi és győri akadémiai tanulók kívánatainak minden pontját pártoljuk.” Kétségtelenül ezek a megküldött petíciók, a többi iskolák ifjúságának mozgalmaról terjedő hírek adták a bátorságot a soproni tanulóknak is, hogy résztvegyenek az országos mozgalomban. A mód azonban, a hang, ahogyan ezt teszik, tán a legkíméletlenebb az összes iskolák petíciói között.

Ez a „forradalom” három röpiratnak lett szülőanyja, amelyek Sopronban jelentek meg. E röpiratok a következők:

1. *Reformkivánatok a soproni evang. főiskola körében.* Költ Sopronban, a sajtószabadság 20-ik napján. Nyomatott Kulcsár nyomdájában 1848. – A soproni ev. főiskolai ifjúság.

2. *Felvilágosító jegyzések.* „Reformkivánatok a soproni ev. főiskola körében” című röplapra az illető főiskolai tanárok részéről. Sopronban 1848 ápril 8-án nyomatott Kulcsár nyomdájában. (Magyarul és németül.)

3. *Késő válasz a kora megtámadásra.* Sopronban tavaszutó 17-én 1848. A soproni ev. főiskolai tanulóifjúság. Nyomatott Lenck Sámuel nyomdájában Sopronban 1848.[3\(7\)](#)

Az ifjúság mozgalmanak *külső körülményeit* is ismerjük abból a felterjesztésből, amelyet Hettyésy László igazgató a konventhez intézett.[4\(8\)](#) E szerint március 31-én történt „a legelső nyilvános lépés a fennálló rend

ellen”. Ekkor ugyanis a primanusok és rhetorok azt a kívánságukat jelentették ki, hogy a délutáni második óra alól mentetnének fel, mert ők nemzeti ünnepélyre készülődnek, s különben is más iskolákból, jelesen a pápaiból az ifjúság már elbocsáttatott. Tatay és Müllner tanárok ekkor még le tudták csillapítani az ifjúságot. Ápril 3-án azonban a délutáni órákon nagyon kevesen jelentek meg, sőt kezdtek elmaradni a délelőtti órákról is „szerdán pedig, április 5-én 9 órától 10-ig Szabó ur nem tartott a physikusokkal leckét, *nem lévén* hallgatója”, – monda a jelentés. A tanári értekezlet abban állapodott meg, hogy április 8-án kiadja a húsvéti szünetet, remélve, hogy a lázadó szellem időközben lecsillapszik. Az ifjúság azonban ekkor már tudomást szerzett más iskolák mozgalmáról, kezükben volt különösen a budapesti és győri iskolák petíciói, – s ezért április 5-én, szerdán délután a líceumban összegyülekeztek, hogy reformkívánataikat megbeszéljék. Tatay István tanárt levélben figyelmeztette valaki, hogy a „petíciók igen rossz irányúak”, – s ezért Tatay bement a gyűlésbe, hogy az ifjakat jobb belátásra bírja. „De a várt siker kieszközlése helyett szóbeli bántalmakkal illetett.” Hiába volt a konventnek azt a határozata, hogy „az iskolák mától kezdve május első napjáig megszűntek”. Az ifjúság előtt ekkor már nem az iskola szüneteltetése volt a fontos, hanem az iskola életére vonatkozó reformkívánatok megfogalmazása, kinyomatása és elterjesztése. A petíciót ápril 5-én két 16tanuló kivételével a jelenvoltak aláírták, nyomdába küldték. Mivel pedig az ifjúság ez időben Müllner tanár vezetése alatt fegyveresen nemzetőri szolgálatot teljesített, most mint nemzetőrök „még aznap beszállottak a líceum épületébe, őrt állítottak s egyik osztályt őrtanyává változtatták”. Ápril 6-án este 6 órára Müllner, mint az ifjúsági nemzetőrség választott kapitánya, a zászlóalját összehívta azzal a céllal, hogy a petíciónak legalább az „előpont”-ját visszavéti. Ez az előpont ugyanis kíméletlen támadás a líceum, különösen a líceum tanárai ellen. A gyűlésen Müllner csillapító beszédét eleinte csendben hallgatták, de azután zajogni kezdtek. „Az említett egyének, annyira tisztelői a szabadságnak, hogy még a szólásszabadságát is megtagadták attól, akit maguk választottak meg főnöküknek, egyenesen visszautasítván minden tanácsát is. Irtóztató lármával több ízben félbeszakaszták beszédét, s midőn az mégsem ijedt vissza, egyik nyíltan felszólítja az ifjúságot, hogy szavaira ne hallgassanak s maguknak tőle irányt adni ne engedjenek; midőn pedig a többség mind a mellett hajolni látszott az okokra, elrohantak a sajtóba, a nyomást sürgették, hogy így mindenesetre eredménytelen, pusztában elhangzó szózat legyen a tanár beszéde.”⁵⁽⁹⁾ A petíciót Müllner kérése ellenére nem változtatták meg, ápril 6-án késő este a nyomdából az irat ki is került. Müllner erre a nemzetőri kapitányságról leköszönt. Az a szájhagyomány is járta a líceum tanulói között, hogy Müllnert „az ablakon kilógatták”. Ez azonban mese. A röpirat tehát a nyomdából kikerült s „azóta – mint Hetyésy jelentése mondja – folytatott az ifjúság tanácskozása későn-korán a lyceum teremében és őrállása az udvarban”.

Ami most már magát a röpirat tartalmát illeti, a következőkben ismertetjük.

Van egy „előpontja”, *bevezetése*, amelyet a tanári testület különösen nehézményezett, – s azután 15 pontba foglalva következtek a reformkívánatok.

Az *előpont* mindjárt ezzel a kíméletlen, kegyelet nélküli megállapítással kezdődik: „Nincsen a hazában főiskola, melly az ifjú lélek fejlesztő művelésében hátrább állna a soproni evang. főiskolánál!... A soproni tanulótl, midőn az iskolai életéről szól, nem hallhatni egyebet avatatlan tanárai ellen szórt keserű gúnynál, nem hallhatni egyebet a sors ellen intézett fájdalmas panasznál, miért hogy tanulói legdrágább éveit illy alacsony állásba süllyedt iskola körében sínlődve tölneni kéntelen... De eljött az idő, midőn a felszabadult szellem hatalmas hangon dörgi fülünkbe a határozott szózatot, ez így nem mehet tovább, s parancsolja, mi legyünk s kárhuzatos iskolai rendszer utolsó áldozatai. Mulaszthatatlan kötelességünknek valljuk ezért élénken érzett bajunk orvoslását sürgetve az itt következő reformkívánatokkal fellépni.”

E bevezetés után következik a 15 pont. Ezeknek jó része egyezik a többi iskolák reformkívánataival, de

vannak sajátos, az iskola helyzetéből folyó kívánságok is. Ilyen mindjárt az *1. pont*. Kívánja az ifjúság, **17** hogy a fenntartó ne a soproni konvent legyen, hanem „a túladunai evangélikus kerület, – mert a konvent „a tanszékeket hosszú évek gyászos bizonyosága szerint a kor igényétől áthatott s alapos tudományossággal bíró tanárokkal ellátni nem alkalmas, az iskolai életfolyamatot célszerű irányba vezetni nem képes.” – Az ifjúságnak ez a kívánsága három év múlva, 1851-ben teljesedett is, – az egyházkerület átvette az iskolát, nem az ifjúság jelezte erkölcsi okok, hanem a fenntartás nehézségei miatt. A *2. pont* egyházkerületi iskolai bizottság szervezését sürgeti. A *3. pont* az összes dunántúli evangélikusok támogatását kéri az iskola részére. A *4. pontban* csatlakozva a pesti kívánalmak *7. pontjához*, kívánják, hogy azokat a tanárokat, „akik eddig tudományos kiképzésünk rovására s így mindnyájunk kiszámíthatatlan kárára oly eredménytelenül tanítottak”, küldjék nyugdíjba. A tanárképzésre vonatkozólag a következő kívánságukat terjesztik elő: „Kérjük jövőre a tanárokról az ország gondoskodjék oly formán, hogy tanárnak csak azt választhassák, aki a pesti egyetemi tanárok s tudós társasági szaktudósok által, a nevelésügyi miniszter felügyelése alatt szigorúan megvizsgáltatott... Akiknek a főiskolánkban a reájok bízott előadáson kívül semmi dolguk s iskolai igazgatók se lehessenek. (!)” Kívánják, hogy a tanárok tankönyveket használjanak s az időpazarlással járó diktálást kerüljék. Az *5. p.-ban* a „középkorból ránk maradt hibás tanrendszer megváltoztatása tekintetében óhajtjuk, hogy a nyelvtani osztályok helyébe reális iskolák állíttassanak. A szoros értelemben vett tudományos pálya csak az ékesszólástani (V. oszt.) osztállyal kezdődjék; a latin, görög, francia s a körülményekhez képest más nyelv is, kapcsolva a remekírók munkáinak magyarázatával, szinte csak ekkor kezdessenek; a latin nyelvet és a latin auctorokat mindenki köteles legyen hallgatni, a többire annak, akinek önkényes választása fennhagyassék. A főiskolánál a lelkészek s iskolai tanítók képzésére népnevelési kar állíttassék fel, mire a superintendens különösen fő gondját fordítsa.” *6. p.*: az igazgatót az iskolai ügyek kezelésére rendelt választmány saját köréből nevezi ki. *7. p.*: A tanulók fegyelmi ügyeinek elintézésére az esküdtszék hivatott. Ennek elnöke az igazgató, tagjai a tanuló ifjúság által saját köréből választott egyének. Egyetemes iskolai törvényeket az egyetemes evangélikus egyháztól várnak, de „amely törvények a színház, táncvigalmak, kávéházak s más ártalmatlan mulató helyek látogatását megtiltani nem fogják.” *8. p.*: A főiskola körében felállított német társaságot azonnal megszüntetik s könyvtárát az iskolai könyvtárhoz csatolják. A Magyar Társaság szélesebb hatáskörben ifjúsági kör lesz. Ujságokat járát, önkéntes szavalati gyakorlatokat tart, „a lehetőleg legsikeresebb módon az önképzés előmozdítatik”. (A régi líceumi hagyományok ereje az önképzés terén még ebben a forradalmi röpiratban is megnyilvánul!) *9. p.*: Testgyakorló intézet felállítását kéri, kapcsolva vívó iskolával. *10. p.*: „A tanuló ifjúság akármi célra arcpirulva koldulni ne kényszeríttessék. Az iskolai szolgák végezzék a mostanában szegény alumnista gyerekekre szorított seprést stb.” *11. p.*: A külföldi egyetemeken levő tanulók segélydíját ne csorbítsák. *12. p.*: Az alumneum helyett jó étkezéssel közasztal állíttassék, az **18** iskolai segélyek díja erre fordíttassék. A vagyontalan tanulók részesüljenek kedvezményben. A közasztalhoz valláskülönbség nélkül minden ifjú felvétessék. *13. p.*: A hittanár vasárnaponként az ifjúságnak tartson magyar isteni tiszteletet. *14. p.*: A pesti egyetemi és a győri akadémiai ifjúság kívánságait pártolják, segítségüket felajánlják. *15. p.*: „A soproni kath. gymnáziumban tanuló ifjúsággal érzelemben és akaratban egyesültünk s kívánatukat, melyek szerint a győri főiskola minden pontját tellyesülve látni óhajtják, ezennel közzétenni testvéri kötelességünknek ismerjük.”

„E pontokban adja a soproni ev. főtanoda ifjúsága reformkívánatait, mellyeknek kijelentésére a nevelés szent ügye által lelkesítettén, hozzájuk mindaddig rendületlen szilárdsággal fog ragaszkodni, míg az itt óhajtott intézkedéseknél is sikeresebbek által a főiskola felvirágoztatása nem eszközöltetik.”

A „Reformkívánatok”-at az ifjúság széles körben elterjesztette, – megküldte a kultuszminisztériumnak is, –

és Haubner Máté superintendensnek is.

A 15 pontban kétségtelenül sok olyan kívánság van, amely helyes, s idők folyamán meg is valósult. (L. 1., 2., 3., 5., 9., 12., 13. pontok.) Kétségtelen az is, hogy a soproni főiskolán hiányok mutatkoztak. Nemcsak az ifjúság, hanem az 1848-iki győri egyházkerületi közgyűlés is megállapította, hogy a líceum a szervezet, a tanítás, a tanárok száma szempontjából reformra szorul. A soproni konvent is azt mondja az egyházkerülethez intézett beadványában, hogy a líceum a jelenlegi rendszer mellett szellemi elsatnyulásnak megy elébe. Maguk a tanárok is óhajtották a változást, hisz Müllner az ifjúság kívánságaira adott feleletben írja: „Bizony, bizony mondom, minden lelkes tanító az egész hazában elevenen érzi azokat a hiányokat, mellyekben intézeteink szenvednek.”

Nem is annyira a 15 pont, – bár ezek között is voltak aggodalmat keltők –, mint inkább az előpontnak kíméletlen, diktatórikus, minden kegyelet nélküli hangja, s maga a mód, a körülmények, ahogyan a petíciót közzétették, háborították fel jogosan a tanári testületet. Ápril 7-én jelent meg a „Reformkívánatok”, – s már ápril 8-án válaszolt a tanári testület az említett második röpiratban: „Felvilágosító jegyzések.”

Két része van a válasznak: a bevezetés, és Müllnernek az a beszéde, amelyet az ifjúsági gyűlésen elmondott, s amellyel – eredménytelenül – csillapítani igyekezett a mozgalmat. – A *bevezetés* utal a történelmi jelentőségű időkre. „Reformok korszakában élünk, minőt a világtörténet széles mezején híjában keres az ember... Egyebek között lelkesen felkarolva a nevelés szent ügyét, s hogy minden okunk van a legüdvösebb reformokat várni e részben is, kezeskedik azon férfinak neve, ki a nevelésügy élén áll s kinek eddigi írásai mindmegannyi nagyszerű bizonyági a népszellem emelése melletti buzgalmának. Ezen körülmény megnyugtathatott mindenkit. Azonban petíció készült a pesti és győri académiái ifjúság által. Megküldttek ezek a soproni tanulóknak is. Ezek sem akarván alább valóbbak lenni társaiknál, szinte hozzáfogtak illy petícióhoz, melly ápril 7-én virradóra 19 meglepte a közönséget.” De különösen meglepte a tanári testületet; meglepte a dictatori hangon kifejezett „kívánjuk”, – s meglepte a bevezetés hangja. „Ez fáj. Ezt ifjainktól nem vártuk. De erősen hisszük, ifjaink becsületére szeretjük hinni... hogy ez nem fakadhatott ifjaink szívéből... Tudjuk, hogy 3 vagy 4 ifjú, alkalmasint csak eszköz valamely gonosz lelkű s a setében ármánykodó egyén kezében, felejtkezett meg annyira szent kötelességéről, hogy a kegyeletnek tiszta lángja elhamvadván keblükben, másokat is elcsábítottak... Tudjuk, mily eszközt használtak ezek, hogy az ifjakat, köztük nem egy 14–15 éves rhetort, rábírájék a gyalázatos vádnak „szabad” aláírására.” – E bevezetés után következik a *beszéd közlése*. A beszédben utal Müllner mindenképp arra, hogy nemzetország számára törvényeket kell készíteni; azonban a törvénynek csak ott van értelme, ahol a tagokat a bizalom és szeretet fűzi egybe. Eddig azt hihette, hogy ez a bizalom és szeretet megvan az ifjúságban, mert egyhangúan őt választották főnöküknek. „De úgy látszik sokaknak kebeléből erőszakos kezek által kitépvé a bizalom s így természetesnek fogják találni, ha ezen esetre a közöttünk létező viszonynak, melyet a hon közérdeke kapcsolt, meg kellene szünnie, mert vezérelni és vezéreltetni kölcsönös bizalom híjával, mind két részre kényes állapot.” A petíció megjelenése a tanári testület iránt való bizalmatlanságra mutat. „...Magában véve ártatlan, törvény engedte lépés. A minap, midőn első összejöveteleinkön a zsidó ügyben proklamációt indítványoztam, egyik szónokuk azt említette, hogy ha ilyent ad ki az ifjúság, majd petícióval is léphetne fel. Emlékeznek, hogy azt mondtam akkor, hogy miért ne? Hisz a törvény nem tiltja. Kevés nap és íme megszületett a petíció. Az egész városban tudják már, tartalmát is úton-útfélen beszélnek. Barátim, távol vagyok, hogy rosszaljam a petíciót, távol vagyok, hogy kárhoztassam tetteiket, melynél fogva mutatják, hogy jobb után törekszenek; sőt méltányolom, becsülöm szent lelkesedésüket. Hisz az ifjúság az, amelynek kebele legfogékonyabb minden szép, jó, dicsó iránt. ...De a petíciójuk elnézve annak foglalatjától, egyoldalú. Olvasták, kapva-kapták, mint minden lelkes férfiú azon híreket, melyeket a hírlapok közöltek a

Müncheni, Göttingeni, Bécsi s más egyetemebéli ifjúság részéről benyújtott petíciók tárgyában; egy körülmény azonban elkerülte figyelmüket, hogy t. i. *mindenütt a tanítók álltak az élén*. És hát önökben oly kevés bizalom van irántunk, tanítók iránt, hogy előttünk azt annyira titkolták? Bizony, bizony mondom, minden lelkes tanító az egész hazában elevenen érzi azokat a hiányokat, melyekben intézeteink szenvednek, de melyek nem a tanítók tevékenytelenségének, hanem egy, hála az égnek, már az elmultnak mondható nehéz korszaknak rovására irandók, s mely ellen, hogy férfias szent akarattal küzdenek a tanítók, bizonyosságot tehetnek gyűléseink, melyekben egyetlen egyet kivéve, magam is meleg részt vettem.”

Áttérve a 15 pontra, azt mondja Müllner, hogy ha a hír való (ekkor, t. i. beszédje elmondásakor április 6-án még nem olvashatta a petíciót), „jobbára olyanok, hogy én is, minden tanár is osztozik benne”, – április 8-án, a petíciók elolvasása után már jegyzetben hozzáfűzi [20](#)beszédéhez: „a petitionak elolvasta után azonban talált szóló olyant is, amelyeket nem igen írhatna alá...” A 15 ponttól eltekintve, az előpont vádjaira felel Müllner. Összefoglalja a vádakat: az iskola sülyedt, a tanítók avatatlanok, a soproni tanuló ezért csak sajnálkozással szól tanuló éveiről... „Nagy vád, mellyel az iskolát illetik! Felelhetnek-e érte, Isten előtt, lelkiismeretük előtt? Egy egész intézetet saját fiai által így megtámadtatva látni, szomorú látvány... Megvallom, mikor meghallottam a petitionak ezt a tartalmát, könnyeztek szemeim, minden kegyeletet kitépve látván az ifjú szívekből! A vád nem igazságos!” – Utal Müllner arra, hogy a főiskola tanulói az életben megállják helyüket, – s ha más iskolába kerülnek, az elsők között végeznek. „Külföldi egyetemen létem alkalmával alkalmam volt majd minden magyarhoni protestáns intézetekbeliekkel közelebbről megismerkedni, de önámítás nélkül büszkén mondhatom, hogy soha sem volt oka a soproni ifjúnak mások előtt pirulva hátrálni. A soproni ifjak mind erkölcsi, mind tudományos műveltség tekintetében bármely nemzet fiaival mérkőzhettek...” A beszéd végén meghatott szavakkal figyelmezteti az ifjúságot még egyszer arra a kegyeletre, amellyel viseltetniök kell iskolájuk iránt. „Az Istenre kérem Önöket, ne engedjék erőszakos, gonosz kezek által kitépni kebelük szentélyéből azon kegyeletet, melyet tartoznak azon intézet iránt, mely ifjú korukat bizony nem mostoha anyaként ápolá. Még van idő, még kinyomva nincs, még meg lehet igazítani a bántalmas pontot. Önök javáért kérem, tegyék meg. Érett ifjakhoz szóltam, tehetnek, amit jónak találnak, ami szívemen feküdt, megmondtam; megtettem, amit tehettem, tennem kellett. Itéljenek felőlem bármit, Isten látja lelkemet, hogy jót akartam.”

Láttuk, hogy a „Reformkívánatok” Müllner minden rábeszélése ellenére eredeti alakjukban, a kifogásolt előponttal jelentek meg. Említettük, hogy a petíciót az ifjúság megküldötte Haubner Máté superintendensnek is. Haubner Sopronba jött, hogy a felkavart szenvedélyeket lecsillapítsa. Április 12-én és 13-án az ifjúságot a „líceumi terembe” összehívatta, panaszait és kéréseit higgadtan kihallgatta, aztán tanácsolva, intve, kérve igyekezett őket jobb gondolkozásra bírni. Törekvésének az az eredménye lett, hogy az ifjúság megígérte, hogy rendet fog tartani és május kezdetével leckéit folytatja. „Kívánta a Superintendens úr, hogy ezen ígéretöket aláírásukkal erősítsék meg, de erre semmiképp sem tudta őket rábírni.” (Hetyésy felterjesztése.) Haubner tehát annyit elért fellépésével, hogy az iskolai munkát folytathatták; bár nem azonnal, mert a húsvéti szünetet május 2-ig tolt ki a konvent, remélve, hogy ez időre lecsillapodnak a kedélyek.

Mivel a soproni ev. konvent volt az iskola fenntartója s legfőbb fegyelmi széke, a konventnek is kellett az ügygel foglalkoznia annál is inkább, mert Hetyésy ismételt említett jelentésében az egész ügyet a konvent elé terjesztette s kérte, hogy „méltóztassék ezen zavart oskolai ügyben bölcs belátása szerint úgy intézkedni, mint pártfogó jogai, az intézet megrendített hitele és az ifjúság java igényli.” A konvent az április 15-én beadott felterjesztést elég későn, május 14-én tárgyalta. A határozata óvatos, nem akarta az ekkor már csillapodni [21](#)látszó ügyet elmérgesíteni, – s ezért a következőképpen ítelt: „Az ifjúságnak ezen minden

erkölcsi érzéssel s a tanáraiknak és előljáróiknak tartozó tisztelettel ellenkező merénye ezennel komolyan rosszaltatván, a Convent ugyan ez úttal és ideiglenesen a törvény egész szigorúságával fellépni nem kíván, de magának netaláni újabb hasonló botrányok ismétlésekor a bűnösök érdemlett megfenyítettését annak idejére fenntartja.”⁶⁽¹⁰⁾ Az ügy azonban ezzel a szelíd határozattal sem jutott egészen nyugovóra. A konvent gyűlése után a harmadik napon az ifjúság részéről egy újabb irat jelent meg: „Késő válasz a kora megtámadásra. Sopronban, tavaszutó 17. 1848.”

A „Késő válasz” még kíméletlenebb, mint a „Reformkívánatok”. Megtámadja magát a superintendenst is. „Haubner Máté superintendens úr... szavát, melyet szentnek hittünk, de nevünk aláírásával ilyennek elismerni már akkor sem mertünk, íme megtörve látjuk...” Gúnyosan emlékezik meg Müllnerről: „Müllner tanárt, igenis megválasztottuk nemzetőrségi századunk főnökévé, nem ugyan, mint tán maga magyarázta magának személyében helyezett megkülönböztetett bizalmunknál, vagy mit maga sem fog gondolni, katonai erényeinél fogva, hanem mert a tanárok rendjében mégis ő volt az első helyen álló nemzetőr, mivel a többiek nem azok.” Az egész tanári testülettel⁷⁽¹¹⁾ szemben bizalmatlanok. „Kérdi Müllner tanár: olly kevés bizodalunk van-e tanárainkban? Mint vezetőben bármely iskolai ügyek javítása tekintetében semmi, mint csupán tanárokbán, szintannyi” „Aljas”-nak és „hazug”-nak mondják azt a vádat, hogy 3 vagy 4 ifjú eszköz gonoszlelkű egyének kezében...” „Azt mondja Müllner tanár: egy intézetet saját fiai által megtámadva látni, szomorú látvány... Le kell döntenie a házat, ha teteje rothadt, falai gyengék s egész szerkezete megromlott. Erősebb fal fog építtetni; félre a pudvás tetővel, erősebb kell, mely újabb fából szerkesztett össze... De Müllner tanár szívéből könnyek tolultak fel, amint mondja. Soha se sírjon ő azért, hogy ezen tanárok iránti kegyelet ki van szívünkől tépve. Kár volna öneki azért fejét a falba, vagy másnak kalapját a földhöz verni.” „Oh, hogy azok a hiányok is, mellyeket tanáraink betölteni részint nem tudtak, részint tán nem igyekeztek, mindíg csak annak az elmúlt korszaknak rovására irandó. Írják fel éltük elmúlt korszakának rovására, de az egyetemes korszakára ne jegyezzessenek.” „...Sírjon bár tehát ezután Müllner tanár egy tengert, s fürödjék meg könnyeiben, de azon szennyet, melyet illy ollyas hazugságok által, mellyeket a világba lármázott magára kent, le nem mossa magáról...” „Tőle (t. i. Müllner beszédétől) azonban helyeslésünket annyiban nem tagadhatjuk meg, a mennyiben syntaxis elleni hibák nincsenek benne.”

Ilyen hangnemben szól a „Késő válasz”. Nem csoda, hogy a főigazgatóknak jelentései tele vannak panasszal az ifjúság viselkedése ellen. A győri főigazgatói jelentés szerint a tanulók az előadásokról ²²elmaradnak, gyűlésekre, kocsmába, kávéházba járnak, önkényt nemzetőri szolgálatra jelentkeznek, az iskolai fegyelem teljesen felbomlott. A nagyváradi főigazgató is panaszkodik, hogy a tanuló ifjúság fegyelmet nem ismer, testületileg levelez, a pesti ifjak követelményeihez csatlakozik. „Nem annyira az elmulasztásokat helyrehozni, mint egyedül arra törekedni lehetett s kellett az iskolai elöljáróknak, hogy veszélyes kitörést s minden fegyelem felbontását elhárítsák, amint elhárítaniok sikerült is.”⁸⁽¹²⁾ (Valóban így járt el Haubner és a soproni konvent is!)

Meglepő, hogy a forradalmi szellemtől elragadtatott Tavasi Lajos, a budapesti ev. gimnázium igazgatója, milyen lelkesen állt a soproni tanulók „Reformkívánatai” mellé. Az iratot gimnáziuma retorikai és poetikai osztályában felolvastatta, magyarázta s a tanteremben egy hétig kifüggesztette. Helyesebben ítélték meg a tanulók fegyelmezetlenségét, szabadosságát Hunfalvy János és Pál. Szomorúsággal állapítják meg: „A magyar tanulósnak nagy része közt rossz szellem uralkodik, mert csak élvezet, szenvedély után kapkodik, valódi műveltség és tudományosság nem ingerli, szorgalom, komolyság és vallási kegyelet távol van tőle... Nálunk tagadhatatlanul baj van az iskolai ügyben, melyen minél előbb segíteni kell, ha ázsiai barbárságba nem akarunk süllyedni, ha nem akarjuk, hogy a magyar nemzet a történelem lapjaiból kitöröltesse. Ingyen

se gondoljuk, hogy a nagy bajon úgy lehet segíteni, ha éretlen ifjak határozzák meg a tanulmányok mennyiségét és minőségét, ha ők szabják meg a fegyvet és rendtartást.”⁹⁽¹³⁾

Ha visszagondolunk a „Késő válasz” hangjára, igazat kell adnunk a főigazgatói jelentéseknek is: „a fegyelem felbomlott”, – a Hunfalvyaknak is: „rossz szellem uralkodik”. A „Késő válasz”-ról miképpen intézkedett a felettes hatóság, erre vonatkozólag adatunk nincsen. A konvent 1848-iki jegyzőkönyvei nem foglalkoznak vele, holott a Reformkívánatokra többször visszatérnek. Valószínűnek látszik, hogy az iskolai évek a minisztérium részéről történt gyors befejezése, a szabadságharc súlyos fejleményei elterelték a figyelmet a kegyetlen, szívtelen pamfletről.

Müllner Mátyás, aki mint láttuk, cselekvőleg vett részt a mozgalom lecsillapításában, a líceum történetéről szóló művében így emlékezik meg erről a forrongásról: ¹⁰⁽¹⁴⁾ „...A viharos 1848. év mindig gyászos emlékezetű fog maradni a soproni tanoda évkönyveiben is, azon viharról, mely ez évi tavaszkor magában az intézetben keletkezett, midőn ugyanis a felsőbb osztálybeli ifjúságot, különösen a teológusokat, olly tévútra ragadta egyik-másik tanár iránti idegenkedésük, hogy egy időre csakugyan felbomlott közöttük minden rend, s különösen néhányok kebelében elenyészett minden kegyelet s tisztelet tanáraik s az egyházi s iskolai előjáróság iránt. Az ifjúság nevében ez alkalommal kiadott reform kívánatokat az egyetlen gróf ²³Stainlein Ottó, tanuló ifjú, volt elég bátor társai gúnya dacára alá nem írni. Legyen ezen megjegyzés elismerésül az ifjú gróf korán kifejtett férfias jellemének. E lapok szerzője igyekezett, noha a vihar saját személyét legkevésbé sem érinté, tisztársai kérésére az intézet közérdeke tekintetéből a fellázadt elemeket csillapítani; de a sok felül szított láng már akkor oly erőre kapott, hogy azt elfojtani immár lehetetlen volt...”

*

A magyar tanulóifjúság azt a fegyelmezetlenséget, amelybe 1848 tavaszán a szabadságharc mámorában esett, sokszorosán jóvátette azzal a lelkes, önfeláldozó hazaszeretettel, amelyet a szabadságharc viharaiban mutatott. A főiskolai ifjúság mindenütt szinte zárt sorokban vonult a harctérre. Komolyra vált az a pathetikusként hangzó jelszó, amelyet a líceumi tanulók 1848-ban nemzetőri selyemzászlójukra hímeztettek: „Győzelem vagy halál.”¹¹⁽¹⁵⁾ S elmentek ők is, a „Reformkívánatok”, a „Késő válasz” írói, hogy forrongó, harcos ifjúi lelkük méltóbb helyen és módon nyilvánuljon s jóvá tegyék, vérükkel mossák le azt a bántalmat, amellyel az ősi alma matert méltatlanul illették. Mint Müllner írja, különösen a teológusok álltak a mozgalom élére, de kitűntek a harctéren is. Egyikük, Schmidt Mihály, 19 éves teológus, vörössipkás honvéd, a szolnoki csatában sebesülése ellenére oly hősiiesen harcolt, hogy Damjanics ott, a csatátéren léptette elő főhadnaggyá. Amikor pedig visszatértek újra az iskola padjaiba, akkor már iskola, tanárok, tanulók megtalálták a közös eszmét, amelyben egyesültek: a Bach-korszak elnyomása ellen való csendes, szívós visszahatás eszméjét.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Missuray-Krúg Lajos, a Dunántúli Közművelődési Egyesület főtítkára: Hany Istók, rábaközi regék hőse.

²⁴Missuray-Krúg Lajos, a Dunántúli Közművelődési Egyesület főtítkára: Hany Istók, rábaközi regék hőse.

A *Hanyság* sejtelmes párába burkolt lánvilágának lidérces fényei mellett született rábaközi regék hőse:

Hany Istók, – népi nevén: *Csicsa* – ez a hamarporú emberke, még ma is elevenen él a hagyományban. A félhomály méla derengése, a kardlevelű sás és a káka leveleinek zizegése, a gyékény páklyáinak és a nád zászlós bugáinak csöndes suttogása közepette, rónavizek, érpártok, tocsogók, morotvák szélein született meg mesealakja e gomolygó, sömlyékes, gidres-gödrös, vápa-hupás réttartománynak.

Mesélő öregek, rétező emberek mondják, hogy szörnyszülött volt, csodalény, víziszörny, víziördög, manófi, vízlakó, halember, vagy víziember. Mások szerint cigányvér.¹⁽¹⁶⁾ Egy rendkívül érdekes szimfónikus költeményben pedig: vízikirály.²⁽¹⁷⁾

Az idők távlatában a nép szívében e kitett, dőre, hebes, balog, bohós hamuhutyka-legényke, – a természet e nem sikerült csodajátéka, – ma már regehős lett, a csalódott szerelem durván bántalmazott bujdosója, számkivetettje.

Nem az ördög ágyában született tátos-szél, nádnyűvő orkán dobta az emberek közé, hanem ólmos, téli falusi esték csöndes meséi színezgették regealakját...

E *csupán szájhagyományban élő Hany Istók-monda* hőségének nevét sokan helytelenül: Han, Hani, Háni, vagy Hanyi Istóknak ejtik. *Jókai Mór* a „Névtelen vár” c. regényében például így ír: „Hogy ne legyen belőle olyan emberkutya, mint az apja, vagy valami csoda, mint *Hanyi Istók*.”³⁽¹⁸⁾

Hany Istók vezetéknevét: bölcsője, e három vármegye között elterülő lápos vidék adta. A 335 négyzetkilométer vízfelületű Fertő félholdja mellé kelet felől hozzásimul és az 1870-es katonai műszaki felmérések adatai szerint körülbelül 356 négyzetkilométer – 62.000 katasztrális 25hold – kiterjedésű *Hanyság*; amit egy multszázadeleji földrajzi írónk a fentiekől lényegesen eltérő méretűnek tart és így jellemez: „*Ez a gyephantokkal rakott nagykiterjedésű mocsár.*”⁴⁽¹⁹⁾

A nép a *Hanyságot* röviden csak *Hany*-nak nevezi.⁵⁽²⁰⁾ Őseink csodálatos határvédelmi szervezetébe: a *gyepürendszerbe*, nagyszerűen beleillet a *Hanyság* is. *Hóman Bálint* szerint a honfoglalás idején *Szovárd* és *Lél* hadnagyok törzse telepedett meg ezen az ingoványos területen, amelynek határait ma a kiemelkedő peremeken épült községek szabják.⁶⁽²¹⁾ *Pomogy, Valla, Tétény, Tarcsa, Pusztasomorja* jelzik északi határát. Innen délkeletre fordul *Bősárkányig*; itt a láptorok Északkeletre húzódik *Kisudvarig*, majd újfent délkeletnek tart s *Lébényen* keresztül a *Rábcáig* ér. Délen: *Sövényháza, Fehértó, Kapi, Bősárkány, Osl, Agyagos, Szergény* és *Eszterháza* jelzik szegélyét.

1096-ban *Bouillon Gottfried* kereszties hada hetekig táborozott *Tollenburgnál*, a mai *Pottendorf* határán. A vezér követeket küldött innen a magyar királyhoz és hazánk területén szabad átvonulást kért a *Szentsír*hoz vezető útjában. *Könyves Kálmán* bölcs királyunk a kereszties haderő parancsnokát kíséretével *Sopron királyi várába* hívta meg. A *Fertő taván* vert hídon találkozott a fővezér a királlyal. Barátságos tárgyalások után *Bouillon Sopronba* rendelte vezérkarát, a kereszties hadsereg pedig eleinte a *Fertő*, majd később a *Hanyság* szélein ütött tábort. (Itt „*Hantax*”-folyóról esik szó. A „*Darmstädter Codex*” pedig „*Hantac*”-nak nevezi.)

A *Hanyság* urai legnagyobb részben *Albrecht* főherceg, *Esterházy* herceg, a báró *Sina* örökösökön kívül sopronvármegyei és mosonvármegyei községek voltak. A „*szabad hany*” elnevezés is fentiekből veszi eredetét. A *Hanyság*, csatornázása előtt ugyanis rekettyével, zsombékkal, nádbozóttal, gyöpszigettel, vízcserjével, savanyú sással, vadlóherével, só- és iszapnövényekkel benőtt mocsaras vidék volt, amit bizonytalan futású, széles árterű folyók, patakok szegtek, hasítottak; szétömlő vadvizek, kanyargó és saját árterükbe fülő erek tarkítottak. Csak az *Öreg-Rábát* említjük, amelynek vize olyan tekervényesen

folydogált, hogy hosszát 52 1/2 mérföldnyire becsülték. Egyszóval a Hanyt úgy kezelték, hogy abba minden halandó, aki a kapuvári uradalom pénztárába évenként és fejenként 17 pénzt, helyesebben dénár „boglyapénzt” befizetett, szabadon bejárhatott (Innen a *szabad-hany* elnevezés.) Egy boglyára való szénát kaszálhatott minden fizető és a boglya környékén levő nádat és rekettyét is saját hasznára letakaríthatta.⁷⁽²²⁾

Azért volt olyan olcsó a boglyapénz, mert a Hanyságban letakarított szénát, nádat, cserjét csak hideg télen lehetett kiszállítani, ha már keményre fordult az idő és javában körmözött a pocsolyák ²⁶vize. Különben is elég ritkán fagyott be teljesen a hany. Akkor is akárhányszor az első villa széna levétele után, a boglyába télire beszállított mérges kígyók száza hemzsegték⁸⁽²³⁾ s így akár fel is gyujthatták az egészséget, boglyástól, kígyóstól.⁹⁽²⁴⁾

Fojtó, meleg, füledt nyári hőségek idején, néha vigyázatlanság okozta, máskor meg gyujtogatás következtében, föl pattant a piros kakas és lobogó, égő taraja félemlítette meg a gazdag állatvilágot.

Égett a hany! Néha óriási területek állottak hónapokig lángtengerben; leperzselték a nádat, elüszkösítették a menekülni nem tudó „*vízimarhát*”, elvették a csáklázók, pákászok, füvészek, fűnyűvők szénatakarítók, rákászok, halárusok, káka- és gyékényfonók, tojásszedők („*Eiersucherek*”, „*Heubauerek*”, „*Fischbauerek*”), nádvágók, halászok kenyerét. Megkárosították az amúgy is szegény parti lakosságot.

1869-ben 1700 kat. holdnyi terület égett le s csak a beálló tél vetett gátat tovaterjedésének. Gomolygó, nehéz, sötét füstfelhő jelezte a világháborúban is (1917 aug. 13-án), hogy a *Wenckheim*-uradalom mosonszolnoki hanyá kigyulladt. A turfában, a földtakaró alatt, vagy egy hónapig folytatta a tűz az útját, közel 400 kat. holdnyi területen. A múlt században gyulladt ki *Albrecht* főherceg hanyá is. Hónapokig tartott a hanyégés. Közel négyezer katasztrális holdnyi területe lett hosszú időre használhatatlanná. És milyen pusztítást vitt véghez a nyüzsgő-mozgó állatok között! Mert otthonos volt itt e vízivilágban a nemes kócsag, a hatvanas években énekes hattyút is lőttek; meg-megjelent a hatalmas orosz vándorhattyú, a fehér hattyú, a danka sirály, a nevető sirály, a sarki tájak jégmadara, itt keringett a réti-, a király-, a kiáltó- és a törpesas; a kigyászó-, a darázs-, a gatyás- és az egerészölyv; a kék- és a vörösvércse; itt huhogott az urali, a láng, a kis füles, a gyöngy, a nádi és néha a hóbagoly is; a kuvik; itt méltózt a mocsári és a fekete gólya; itt riogott a kanalas, a szürke, az üstökös és a bíborszínű dobosgém; a bölcs pelikán; a falánk gödény; itt lármázott a nagyhangú bölönbika; itt karicsált a nádi rigó; rikkantott a „*szolgabíró madara*”: a sárgarigó; csörgött a ruca, hápogott a vízikacsa vagy tucatnyi fajtája; a szárcsa, itt vert a fűrj; billegett a bajnok-bibic, a barázda- és sárgabilegető; izgett-mozgott az ugartyúk, a vízityúk, a vöcsök féle; itt fészkelte a fácán szebbnél-szebb fajtája, a ²⁷fogoly, a kis- és nagypoling, a gyurgyalag, a hantmadár, a haris; itt vonultak a vadludak, húzott a szalonka; feketéltettek a varjak, számolgotott a kakukmadár, futkosott a tűzok, bürrögött a fajd és a császármadár. De meg kell említenünk még a rengeteg mennyiségben itt-tanyázó, búsan krúgó, emberéhez hasonló zajt okozó kitéző időjósok seregét: a darvakat is, amelyeket itt a „*herceg béreseinek*” neveznek.

Hány szarvas, dámvad, özike dermedt meg, nyúl, róka, vadmacska és kopotyszőrű nádifarkas ért itt dicsstelen tűzhalált! Hány fészek pusztult el, hany biztos menedék!...

A *Hanyság* felülete nem sík. Sűrűn váltakoznak rajta hepe-hupák, mélyedések, emelkedések. Utóbbiakat *gorond*, *halom*, *sziget*, vagy *domb* névvel jelölik. (Nádhalom, Papsziget, Tímársziget, Hollósziget, Hattyúdomb, Vitézdomb, Várdomb, Osli-i gorondok stb.) Nem is beszélve a közel százesztendősz tözegtermelés *lebányászott* turfaterületeiről, amelyet a nép hullámszó, lépcsős, figurális alakjáról

„figurák”-nak nevezett el. Utóbbiak nem is természetes talajdudorodások.

A talaj kelet felé lassan emelkedik. Néha egyetlen hatalmas tengerként borította el a víz a medencét; a láp szomjas kérgei megduzzadtak, a növénygyökerek összefonódása által fenntartott szivacszerű föld megtelt nedvességgel, a halász- és a csikászerek elpusztultak, a hanyi kutak beiszapolódtak és az ingovány szélei terjeszkedtek; máskor meg csak néhány csillogó vízfolt fénylett, egy-két tó jelezte az egykori hatalmas mocsárvilágot.

A hany nevezetesebb tavai voltak a szabályozás előtt: az *Áldomás-tó*, vagy *Dadumas-tó*, a *Csíkos-tó*, a *Falu-tó*, a *Fenyves-tó*, a *Fövényes-tó*, a *Harcás-tó*, a *Hosszú-tó*,¹⁰⁽²⁵⁾ a *Karász-* vagy *Kárász-tó*, a *Kerek-mocsár*, a *Kerek-tó*, a *Kis-tó*, a *Loblói-tó*, a *Nagy-ér*, a *Tétényi-tó*, *Úr-tava* és a *Világ-tó*. A medence legmélyebb pontján, *Oslitól* északra húzódott a *feneketlen tónak* hitt és egyben a legnevezetesebb hanyi tó, a *Harcsa-*, vagy *Király-tó*.¹¹⁽²⁶⁾

Cselekményünk hőse, közel két évszázaddal ezelőtt, éppen itt, a *Király-tó* partján elterülő *Éger-erdő* egyik fatörzsébe kapaszkodott meg görcsösen, amikor két kapuvári halászember észrevette. Bevitték a kapuvári várba, ott úgy-ahogy felöltöztették és később a várkápolnában a plébános úr *feltételesen* meg is keresztelte. Azért feltételesen, mert nem tudhatta, nem keresztelték-e már meg a maga idején ezt az ijedt, beszélni nem, csak motyogni és kaffogni tudó, ruhátlan talált és eszelősnek látszó, koravén embertorzót.

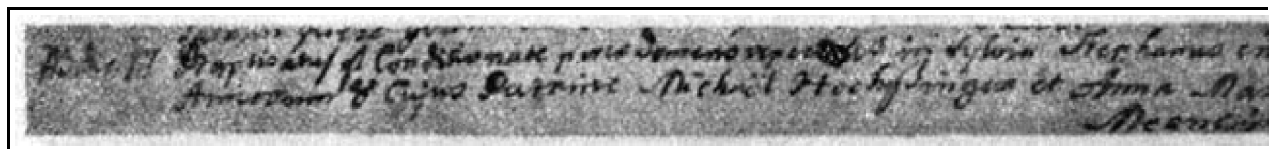
A *Kapuvárott* kereszteltek 1825-től 1845-ig terjedő V. számú anyakönyvének fakuló, legutolsó lapján erről az eseményről a következő szövegezésű, németnyelvű feljegyzés értesít bennünket: *Auszug aus dem Amts-Protocoll vom Jahre 1788 bis 1801*.¹²⁽²⁷⁾

²⁸Es ist Anno 1749. den 17. März durch die Kapuvarer Fischer Nagy Ferentz¹³⁽²⁸⁾ und Molnár Mihály ein Knab gleich einem wilden Thier dessen Gestalt aber ein vollkommener Mensch und beyleiffig 10 Jahr alt var gefangen, in das Schloss eingebracht, und veilen der Bub gar nichts reden konnte, conditionative getaufft vorden, wie folget: Ao 1749. 17. Martii baptisatus est sub conditione puer demens repertus in Sylva circiter 8 annorum, cuius Patrini Michael Mochsinger, Anna Maria Meznerin.¹⁴⁽²⁹⁾

Der Bub var nackigt, frass lediges Gras, Heu und Stroh, litt keine Kleidung und vann er einen Menschen erblickte, sprang er sogleich ins vasser und Schwimte einem Fisch gleich.

Fast ein Jahr var er in Schloss, ass bereits gekochte speisen liess sich auch ankleiden und fieng zimlich an ein förmlicher Mensch zu werden, eben in dieser absicht die Trabanten ihm zu viel traueten, und dieses Vassermanndl ganz unverhofft in Verlohr gerathen, und nicht mehr gefunden vorden ist vermutlich ist er in die unweit vom Schloss vorbey fleissende Raab gesprungen, und abermahlen in Hanyság vo er gefunden vorden abgeschwummen.

Paul Rosnstingel mp. Vervalter.¹⁵⁽³⁰⁾

A kapuvári r. k. plébánia keresztelési anyakönyvének (tomus III, pag. 8) Hany Istókra vonatkozó bejegyzése: *N(ota) B(ene)*. Die 17 (Martii 1749) Baptisatus est Conditionate puer demens repertus in

Sylvia, Stephanus, circiter Annorum 8, cujus Patrini Michael Hochsinger et Anna Maria Meznerin.¹⁶⁽³¹⁾ (Magyar fordítását lásd a 15. lapaljegyzetben.)

29A Hany Istók-monda történelmi alapját ez a bejegyzés szolgáltatja! Eddig ismert *kézírtos* feljegyzésünk ezen kívül, a már említett jegyzőkönyvi kivonat, amit a *kapuvári vár évkönyvéből* másolt le Szalontay plébános és a *soproni domonkos kolostor* levéltárának *kézírtos krónikája* a 18. század végéről, vagy a 19. sz. elejéről, amelynek címe: „*Die Entstehung Ödenburgs.*” (E feljegyzések 1783-ig tartanak.)

E kézirat az eszterházi kastély és a fertői gát építéséről szól, majd így folytatja:

„Dieser Separirte Theil, Hanság genannt, wurde in neueren Zeiten durch dass erscheinen eines Wilden oder Wassermanns merkwürdig, welcher in den Gewässern und Morästen, in dem Kapuvärer Wald durch zwei Fischer gefangen worden: derselbe soll auch jetzt in dem sogenannten Königssee warhaft sein. Der Königssee ist sehr klein und liegt in der Mitte des Hanság.”¹⁷⁽³²⁾ (Első közlés.)

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Missuray-Krúg Lajos, a Dunántúli Közművelődési Egyesület főtitkára: Hany Istók, rábaközi regék hőse. / Jókai Hany Istókja.

Jókai Hany Istókja.

A „*Névtelen vár*” hősei közül az álomszép Bourbon-sarjón, *Capet Márián* kívül *Hany Istók* az egyedüli személy, aki minden kétséget kizárólag tényleg élt.

Jókai leírása: „A fej, az ábrázat emberé volna: férfié talán, hanem a síma arcot rőt kurta szőr fedi s a koponyát a haj helyett is csak vidraveres csömbölék takarja, két hosszú füle hegyesen mered fel, az alak szája úgy össze van szorulva, hogy semmi ajka nem látszik, orrcimpái összelapultak, alig kivehetők; hanem a szemei, mint a halnak, mereven, karikára kinyúlva. Az egész arcon semmi indulatkifejezés. A rejtélyes szörny egészen ott a csónak közelében merült fel. *Lajos* két kézre kapta az egyik evezőlapátot, hogy szétzúzza a csodának a fejét; de súlyos ütése csak a pusztá habot érte. A szörny egyszerre lebukott, s látszott a mélyen áttetsző holdsugárittas hullámban, hogyan szökell tova, nem embermódra úszva, hanem szeszélyes zezzugszökellésekkel, mint egy ősvilági csoda lökve magát odább s eltűnve a vízmélység homályában...”

A regény mesekörében így szövődik tovább e rejtély leírása: „E művecske egy *hirhedetté* vált természeti csoda leírását tartalmazta, amely (vagy helyesebben „a ki”) maig is a *Fertő tó* nevezetességei közé tartozik: egy ember, aki a vízben él: egy halember. Egy elzüllött árvagyermek, aki a Hanság mocsárai közé tévedt, vadak között maga is vadállattá lett; vízlakó, víz alatt járó, mint a vidra; néma, befogott szájú, emberszót ki nem ejtő vízi vad, ki úsztában fogja el a halat, azzal él; az évtized, mit folyton a vízben lakva töltött, bőrét kéreggé változtatta, sűrű szőrrel benöve, mely őt a tél hidege ellen védi, az egész tünemény egy csodálatos bizonyítéka annak, hogy az ember hogy fejlődött vadállatból Isten képévé; ez két lépés visszafelé a vadállathoz, még a majmon is alul. (Ha Darwin ezt láthatta volna!)”

30Majd így folytatja: „E birtok új tulajdonosnője *Landsknechtschild Katalin* bárónő értesülve róla, hogy egy ilyen vízi szörny több alkalommal a Fertő tóban fürdő leánykákat megijesztette, rendeletet adott a halászoknak, hogy álljanak lesbe és fogják el; ami egy mesterséges vizafogó segélyével azoknak sikerült is. A csodát partra húzták, s a kastélyba felvitték. Ott emberi öltözetet adtak rá; hajdut rendeltek mellé praepceptornak, aki megtanítsa beszélni, emberi módon két lábon járni; annyira vitték, hogy már a kenyeret

is megeszi (eleinte csak nyers halat evett, meg sáshajtást, tukoricát), már nem tépi le a ruháit, s ha megéhezik, ki tudja mondani ezt a szót „hám-hám”.

Már annyi szófogadásra is megtanították, hogy a konyhában rá lehet bízni a pecsenye-forgatást. A bárónó mindent elkövet, hogy e nyomorult félállatot emberi eredetéhez újra visszavezesse. Meg van tiltva őt ütni, verni. A *nádmézet* nagyon szereti s azt mindennap elveszi a bárónó kezéből s olyankor az arcán valami vigyorgó fintorgás mozdul meg. Már kezdi elérni a majom rangfokozatát; de csak a bárónó láttára, más emberre még csak morog, mint a vidra. Érdekes tanulmány a physiologok számára, hogyan tudott átalakulni egy szárazföldi állat (-ember) vízilakó állattá? a nem számára rendelt elemhez idomítva egész életszervezetét, s míg az állati ügyesség, ösztön, izomerő, szokatlan érvényre fejlődött benne, hogyan zsugorodott össze nála minden nemesebb tulajdon: ész, beszélőtehetség, mélyen alul az emberhez szokott állatoknál; hisz a kutya már gondolkodik, s hangja különböző indulatokat fejez ki. E vízlakó ember még a kutyának is alatta áll.

Hasonló elzüllött emberi vadat a mult századból is jegyezték fel a krónikák, akit a Fertőben fogtak el s aztán a kapuvári várban neveltek: a kortársak leírása szerint iszonyú tömött, gömbölyűfejű, hosszúfülű, szélesszájú alak volt, kéz- s lábujjai szokatlanul hosszúk, bőr halhéjhoz hasonló merev, csak sírása árulta el, hogy ember.”[18\(33\)](#)

Jókai Mór érdeklődését *Hany Istók* iránt valószínűleg *Zerpák Antal* kapuvári plébános közlése keltette fel, ami a *Vasárnapi Ujság* „második évi folyamában” jelent meg. Ez annál valószínűbb, mert több későbbi közlő is erre a cikkre hivatkozik; azonkívül *Jókai* a *Pákh Albert* felelős szerkesztésében megjelent *Vasárnapi Ujság* névjegyzett „munka-társa” is volt, aki a szerkesztés belső ügyeibe is beleszólt.[19\(34\)](#) (Megemlíthetjük azonban, hogy *Jókai* a *haleMBER* leírását *nem a Névtelen vár* c. regényében használta fel első ízben – mint ahogy azt sokan *helytelenül* gondolják –, hanem jó húsz évvel e regény megjelenése előtt közzétett elbeszélésében, 1856-ban, *Colán* leírásánál.)

[31](#)*Zerpák* szerint *Istók* némileg hasonlított természetére nézve ama Kampaniai leányhoz, kiről *Buffon*, a híres természettudós VI. könyvének 335. és következő lapjain értekezik. Ezek után közli az ismertetett németnyelvű jegyzőkönyvi kivonat anyagát, de már meg-megtoldja a népi monda egyes kitételeivel is. (V. ö. a 20. jegyzettel.) Hogy *Hany Istókot* *pecsenyeforgatásra* fogták, ezt a kitételet a mondán kívül egyedül *Zerpák* említi *Jókai* előtt, ami szintén csak előbbi feltevésem igazolja.[20\(35\)](#)

Most, hogy *Jókai* *Hany Istók*ját tárgyaljuk, akaratlanul felvetődik az a kérdés, mennyi történelmi alapja van a *Névtelen vár* regényének, ami *Hany Istók* félregealokját messzi tengerentúlon is oly ismertté tette?

A „*Soproni Hírlap*”[21\(36\)](#) névtelen írójának tárgyilagos fejtegetéseivel válaszolhatunk is ez önkénytelenül felvetődött kérdésre. Idézzük: „Ha illuziórontó is ez a kijelentés, a regénynek nagyon kevés történelmi alapja van. A regény cselekménye köré font keret reálisan hű, mintha *Jókai* egész életét a Fertő és a Hanság környékén töltötte volna. Ő pedig alig 1–2 órát töltött a Fertő környékén.

Jókai Hany Istókja felbukkan a holdsugárittas hullámokban.

Milyen községet keresztelt el Jókai Fertőszegnek? Jókai hőseit majdnem kizárólag Moson [32](#)vármegye területén szerepelteti. – Fertőszeg község nem más, mint Pomogy, szintén Moson vármegyében van. Hogy a cselekmény tényleg itt játszódott le, bizonyítja az is, hogy Dealba Themise grófnő, alias Cathanna de Landsknechtsschild fertőszegi fogadásánál Jókai a mosonmegyei vicispánt, physicust és inzellért szerepelteti.

Hol volt a „Névtelen vár”?[22\(37\)](#)) Sehol! Hol lehetett volna? Pomogy környékén. Egyedül ezen a helyen voltak és vannak olyan földnyelvbeszögelések, amelyek alkalmasak arra, hogy rajtuk egy kisebbszerű kastély épülhessen. De más is bizonyítja ezt az állítást. Jókai regényében egy szigetről is megemlékezik, amikor leírja a francia királyleány: Capet Mária, illetve Botta Zsófia első találkozását Hany Istókkal. A Fertőnek ez az egyetlen szigete tényleg megvolt és meg is van ma is, Pomogytól mintegy két óra járásnyira. Ma már nagyon posványos. A szigetet még a mai térképek is feltüntetik.

Jókai Hany Istókjának tárgyalásánál a már megállapítottakon kívül – sajnos –, hibás évszámok

közlésével,²³⁽³⁸⁾ nagyon helyesen így folytatja: „De még abban az esetben is, ha az időbeli eltérést figyelmen kívül hagynók, Hany Istók sohasem lehetett a grófnő birtokán, mert Hany Istók az alatt az idő alatt, míg emberek között élt, a kapuvári várban és nem a fertőszegi kastélyban volt.” Majd így folytatja: „Teljesen költött alakja a regénynek *Sátán Laci*, a haramia. Ilyen nevű betyárt egyetlen krónika, még a tekintetes vármegye bűnügyi krónikája sem ismer. Talán maga *Vavel Lajos* gróf sem létezett, habár nem lehetetlen, hogy az insurgensek közé szegődött francia királpárti tisztek között volt ilyen nevű, de ebben az esetben sem lehetett *Fertőszegen*, mert *Napoleon Magyaróváron* járt hadai *Fertőszeg*, illetve *Pomogy* környékét messze elkerülték.

Jókai regénye szerint *D'Avoncourt* márki *Fertőszegen* halt meg és ott is temették el. Hogy mi igaz ebből, ma már nagyon nehéz eldönteni. Valószínű, hogy amint *XVI. Lajos* leánya: *Capet Mária* sem a Fertő partján pihen, *D'Avoncourt* márki sem itt találta meg örök nyughelyét.

A regény értékéből azonban mindez nem von le semmit. A „*Névtelen vár*” meséjének örök szépségét csak emeli az a misztikus homály, amely a titokzatos Fertő és Hanyság fölött lebeg többé-kevésbé ma is...”

Lehet, hogy szülőföldem szeretete beszél belőlem, de nagy kár, hogy *Jókai* nem ismerte a népdalokban is megénekelte *hanyi szegénylegény: Daczó Pista* szerelmének szomorú történetét!²⁴⁽³⁹⁾ Ezt a népdalt:

33– „*A hansági hármas nyárfa,*
Daczó Pista nagyon árva...”

Az őshany útvesztői, mérhetetlen mocsárvilágába tévedt embergyűlölő pákász ivadékát, aki ott nőtt fel az aranyos bóbítájú ősnád oázisai között, kákatetős kalyibában, büszke szarvas, karcsú őz és kopotyszőrű nádifarkas társaságában. Szegénylegény lett, banda nélküli! El-elhajtott egy-egy világszép hanymenti marhát és annak árából éldegélt. Valami magával hozott embergyűlölet kergette vissza e „csendbiztos” ősi vidékre. De egyszer megmozdult a szíve! A bősárkányi szép csaplárolány vette meg a szívét azokkal a mesékbeillő nagy sötét szemekkel, hollófekete hajával. Az ótestamentum királynőinek lehettek ilyen szemei!

A kapuvári kocsmáros dúsgazdag fia volt a vőlegénye. *Daczó Pista* egyik éjszaka beugratott Kapuvárra. Megölte a vőlegényt, azután örökre eltűnt a betyárvilágból. Soproni csendbiztosok találták meg a leány vallomásain elindulva. Lova, fejszével szétütött fejjel ott pihent a hármas nyárfa alatt, *Daczó Pista* pedig odakötötte bús fejét a nyárfa egyik ágához...

Ha időben talán kissé eltolódottan is, de úgyhiszem, Dunántul nagy meseszövője ezzel, – *Sátán Laci* költött alakja helyett, – *vérbeli hanyi szegénylegény* alakjával gazdagította volna ismert regényét, ami annak értékét csak fokozta volna!

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Missuray-Krúg Lajos, a Dunántúli Közművelődési Egyesület főtáka: Hany Istók, rábaközi regék hőse. / Hany Istók szobra.

Hany Istók szobra.

„*Hany Istók szobra Eszterházán, a várkastélyban*”, – ez annak a tárcának a címe,²⁵⁽⁴⁰⁾ amivel névtelen írója²⁶⁽⁴¹⁾ olyan nagy követ dobott a hír vizébe, ami azután elgyűrűzött-karikázott az ország határain messze túlra is! Idézzük:

...,Egy emlék van még fentartva és idáig megőrizve az utókor számára, de ez oly ritka és nagybecsű, hogy bár most is a leggondosabb kezek között ereklyeszerű becsben tartatik, mégis kívánatosnak látszik, hogy ennek sorsáról és biztosításáról maga a nemzet gondoskodhassék.

És ez: Hany Istók eredeti szobra.

Alkalmunk volt egy levélnek másolatát vehetnünk, melyet egy magyar főúr, kinek családja kebelében hagyományyszerűleg ápoltatik a magyar nemzeti Muzeum iránti kegyelet néhai herceg Eszterházy Pál őfőmlgának épen a mult évi tavaszon írt e fából faragott szobornak a Muzeum számára leendő átengedése ügyében. A felelet rá egy fekete szegélyű nyomtatvány volt, mely a herceg haláláról való gyászhiért hozta Regensburgból e kérelmezőhöz címezve.

Közöljük itt a levelet, melynek szövege sikerebb eredménnyel [34](#)teendő lépésekre indíthatná talán más buzgó hazafiakat, miért felkérjük a t. lapszerkesztő urakat annak átvételeért.”[27\(42\)](#)

Hany Istók állítólagos szobrát majd mindegyik közlő megemlíti. Így *Zerpák Antal* kapuvári plébános is, aki a *Vasárnapi Ujság* „második évi folyam”-ában közzétett cikkében így ír róla[29\(43\)](#):

– „Képmása az eszterházi várban fából faragva, ülve látható, a mint egyik kezében békát tart; mely is 1847-ben a természetvizsgálók soproni gyűlésén bemutatattván, a tárgyak halmaza miatt e ritka tüneményt nem nagy figyelemre méltatták.”

Botgorschek Nándor is Hany Istók szobrának tartja.[30\(44\)](#)

Mohl Adolf győri apátkanonok, volt lorettomi plébános[31\(45\)](#) pláne! – „A csodás gyermeknek egy kis látható emléke mégis maradt. Az eszterházi hercegi kastélyban őrzik fából faragott szobrát. Ülő helyzetben, jobb kezében tartja azt, amit életében legjobban szeretett, a zöld békát. Tudós emberek ugyan azt mondják, hogy ez *nem a Hany 35Istók*, hanem valami „*Kinézer*”, de tudjuk, a monda nem egyszer már csúffá tette a tudósokat is.”

Harosy Zsigmond azonban már jó száz éve megkezdette a tamáskodók sorát[32\(46\)](#): – „*Hany Istók* fából faragott képmásából, amit herceg *Esterházy* kastélyában, *Eszterházán* őriznek, arra következtethetünk, hogy az egész kopasz fej, a barázdás homlok, a túlságosan ritkás pofa- és állszakáll, a karokhoz, combokhoz, lábikrához tartozó nagy has nem fiatal, hanem idős teremtésee voltak.” (Az eredeti német szöveg fordítása!)

A szóbanforgó szobor mása, amit *Csala* fényképész sokszorosított és adott ki magyarázó szöveggel ellátott levelezőlapokon, Kapuvárott. [28\(47\)](#)

Németh János, [33\(48\)](#) Kapuvár tudós prépostja, aki egész életét a Hany Istók-kérdés kutatására szentelte, így érvel: – „Az eszterházi hercegi várkastélyban *Hany Istók*-kal egy időből származó *szobra* is megvan. E szobor szerint alakja írtózatossá csunya! A szobor ugyanis keletiesen keresztbe helyezte alsó lábszárait ül. Jobb kezében békát tart, gyönyörű ruhában van; arca kifejezéstelen, a kövérségtől felpuffadt, épen úgy a hasa is, mely részben még lábaira is leleóg. [36](#)A szobor mérete a gyermeknagyságnak felel meg, de kétségtelenül meglátszik rajta, hogy meglehetősen kicsinyített alakja.

Ez a szobor azonban inkább valami kínai szobornak látszik! Köztudomás szerint a kínai szépségnek

legfőbb kelléke a kövérség; a béka pedig a Buddha vallás egyik jelképe.”³⁴⁽⁴⁹⁾

A leírásokból úgy látom, legtöbbször csak hivatkoznak az eszterházi hercegi várkastélyban őrzött és Hany Istók állítólagos szobrának tartott faragványra, anélkül, hogy azt látták volna. Akad például, aki porcellánszobornak mondja! *Botgorschek Nándor* pedig „*lompos hosszú hajúnak*” látja e kopaszodó kínai urat, akit szintén *Hany Istóknak* tart. *Széchenyi Béla* gróf hivatkozik a hercegi kastélyban levő és Istókot ábrázoló olajfestményre is, majd e fából faragott szoborról azt állítja, hogy ez Hany Istókot ülő helyzetben ábrázolja, „amint egy békát mohón széttép”. Majd így folytatja: „Alkata 8 éves gyermekre mutat, azonban kifejlett alakját és szőrösödött arcát tekintve, legalább is mégegyszer annyi idős lehetett.”³⁵⁽⁵⁰⁾

Mellékelten közöljük e szobrocška hű képét és egyben egy és mindenkorra leszögezhetjük, hogy *e szobor semmiképp sem ábrázolhatja Hany Istókot, hanem egy idegen fajú és idősebb férfi mása lesz.* Valószínűleg kínai.

Kénytelen vagyok részletesebben foglalkozni e szobrocskával, mert majd mindegyik közlő mint Hany Istók ritka nagybecsű *eredeti* képmását említi, közel másfélszázad óta. E *fafaragvány* mellett, állítólag *porcellán figura* is volt. A „*Röttig-féle Sopronmegyei Naptár és Címtár*” [XXII. évf. (Röttig Gusztáv és Fia cég) Sopron, 1910, 135. l.] erről így számol be: „Nevezetes a herceg Esterházy-féle rococo stílusban épített s bútorozott kastély, képcsarnokkal és gyönyörű kápolnával. A kastélyban az ismeretes „Hany Istók” csak fából látható. *A porcellán ábrázat Bécsbe vitetett át.*”

37 Ami a fából faragott ülőszobor kezében tartott *békát* illeti, valóban egyszerű *jelkép* lehet csak. Hogy egyet említek: Az egyiptomiaknál a béka a természet megifjodását, a hosszú esős évszak után való újjászületését jelképezte. Éppen ezért a tavasz istennőjét, *Widshan-t*, kezében cipruságon ülő békával ábrázolják. Stb.

Arnold Böcklin: Der Froschkönig = a békakirályt megjelenítő szobrát elnézegetem sokszor, Igazi meselény! A szeme, a szája, egész alakja az. Vállán béka ül. A világhírű festőművész értékes alkotása. Milyen érdekes lenne az és idegenforgalmunk szempontjából is hasznos, ha valamelyik vérbeli művésznünk megmintázná *Hany Istók* regealakját – és az egyik kitűnő porcellángyárunk színes csecsebecseként sokszorosíttatná, – úgy a soproni, mint az országos idegenforgalmi irodák őszinte örömére.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Missuray-Krúg Lajos, a Dunántúli Közművelődési Egyesület főtitkára: Hany Istók, rábaközi regék hőse. / Hany Istók – a színpadon.

Hany Istók – a színpadon.

Hany Istók fél regealakját eddig két szerző vitte színpadok elé közel nyolc évtized időbeli különbséggel. Az első színmű szőrénszálán eltűnt. Mint érdekes ritkaságot fordításban közöljük az első, Hany Istókkal foglalkozó, németnyelvű színelőadás beharangozóját, mint egyetlen megmaradt emléket:

Ma, folyó hó 7.-én van *E. Ludwig*³⁵⁽⁵¹⁾ úr jutalomjátéka, amelynek okából egy egészen új, mondhatnók helyi hazafias színmű kerül előadásra, amelyhez *Pleiningner* karnagy úr hozzáillő zenét is szerzett és pedig „*Hany Istók, a Hanyság vízi ördöge*” vagy: „*A Fertő tavának keletkezése és csodája*” címen. („*Hany Istók, der Wasserteufel des Hanyság's*”, – oder: „*Die Entstehung und Wunder des Neusiedler-Sees.*”) Romantikus, komikus népmonda, énekkel és tánccal, három felvonásban és hat képben. *F. Botgorschek*

elbeszélése nyomán szabadon átdolgozta *E. Ludwig*. Zenéje *J. Pleininger* karmester műve.

I. felvonás (két képben). Történik 1300-ban.

Első kép: *A Leányvölgy boszorkánya*. („*Die Hexe des Mädchen-thals*.”)

Második kép: *A Fertő vérítélete*. („*Das Blutgericht zu Fertő*.”)

II. felvonás (két képben). Történik 1749-ben.

Első kép: *Valaki Mária Terézia idejéből*. („*Einer aus Maria Theresias Zeiten*.”)

Második kép: *Az alvilág egy gyerekszörnye*. („*Ein Wechselbalg³⁶⁽⁵²⁾ der Unterwelt*.”)

*

III. felvonás (két képben). Idő: a jelenkor.

Első kép: *Egy végzetes éjszaka Sopronban*. („*Eine verhängnisvolle Nacht in Oedenburg*.”)

38Második kép: *A Fertő tavának fenekén*. („*Auf dem Grunde des Neusiedler-Sees*.”³⁷⁽⁵³⁾)

*

A második színmű *Fertsek Ferenc³⁸⁽⁵⁴⁾*: „Hany Istók”-ja. A közel jövőben kerül előadásra Budapesten. A verseket *Molnár Imre dr.* írta, a zenét *Pongrácz Zoltán* szerzette. Nag érdeklődéssel várjuk bemutató előadását.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Missuray-Krúg Lajos, a Dunántúli Közművelődési Egyesület főtitkára: Hany Istók, rábaközi regék hőse. / Halemberek – vízilények.

Halemberek – vízilények.

Assziriától délre, a *Tigris* és *Eufrát* folyók között terült el *Babilónia*, ami a murus *Medicustól* kezdve a két folyam torkolatáig terjedt. Ősidőkben iszapos és mocsaras terület, ingoványos kaszáló rét, bozótos, áradmányi föld volt. Babiloni nyelven: *Ra*, vagyis áradások földje. Bibliai nevén: *Mezopotámia*.

A Szentírás ide helyezi az ősempert.

A hagyomány szerint egy őslény: *Oannes*, a *halemb*er tanította itt az embereket a földművelésre, – aki nap mint nap a *Perzsa öböl* felől jött és éjjelente a vízre mindíg visszatért.³⁹⁽⁵⁵⁾

Másutt meg *Dagon*-t imádták, vagy *Eát*, a *legrégebbi istent*. *Dagon* emberfejű *halisten* volt, – feje gömbölyű, mint az ágyúgolyó, haja helyén felálló, merev sörték, vastag nyakú, könyöktől lefelé mintha csak csont és bőr lett volna! Hosszú, ínas ujjai végén karomszerű, éles körmök görbültek és mintha úszóhártya is lett volna ujjai között! Kis felálló mellei domborodtak, a gyomrától lefelé azonban hal volt és vastag, pikkelyes farokban végződött. *Dagon* is a nagy vizekből jött ki és kihányta a Földet az idők kezdetén... *India* és *Chaldea* megőrizték még a nyomait tiszteletének.⁴⁰⁽⁵⁶⁾

Majláth János gróf: „*Erzsi, a fonó*” című *jellegzetesen fertővidéki regéjében páncélos halemberekről*

ír⁴¹⁽⁵⁷⁾):

– „Vizi csudák jövének elő a folyamból, olykor *pánczélós halemberek* is, kik, midőn a kereszteshad emberei kardot rántottak rájuk, oly sebességgel fercsegték bőv vizeiket, hogy egyszerre lerogyának.” (T. i. a vitézek.)⁴²⁽⁵⁸⁾

Cantimpré (Cantiprätanus) *Tamás*⁴³⁽⁵⁹⁾ *A kún vízimanóról* így ír:

39. „Midőn a kúnok népe a tatárok által leveretett és szétszórattott, e nép egyik legelőkelő családjából való fiatal ember a Krisztus hitére tért. Mint 7 éves fiú, még pogány korában, mint maga beszélte nekem, egyszer nővéreivel s ezek barátnőivel egy folyó partján játszadozott. A vízből egyszerre egy *rettenetes tekintetű szőrös ember* merült fel, a játszóknek ment és rájuk kiáltott: *Miért zavartok nyugalmamban?* A lányok megfutamodtak, a fiút azonban, aki nem tudta őket elég gyorsan követni, az ember egy doronggal úgy megütötte, hogy halottként összerogyott; az ember pedig visszaugrott a vízbe. Nővérei fölvettek a tetemet és elvitték egy sátorba, mert a kúnok akkor még nem laktak házakban. A szülők megjelentek s általános jajveszéklés támadt, – éjjélkor pedig a halottnak vélt ismét felébredt.”⁴⁴⁽⁶⁰⁾

– „A nép a vízi manót szenvedélyesnek, haragtartónak tartja, de azért érzéket a szép iránt, sőt hiúságot sem tagad meg tőle”, – mondja *Juhász Mór*: „*Vízi manó a Hernádban*” c. cikkében. Majd így folytatja: „Történt néhány év előtt, hogy egy igen szép leányt szülői arra kényszerítettek, hogy egy nem szeretett férfiúval jegyet váltson. A leány annyira szívére vette a dolgot, hogy a *Hernádba* ugrott. Egy év multával ez a monda terjedt el: A vízi manó egy *kassai bábát* arra kényszerített, hogy menjen le vele az ő birodalmába és segítsen egy asszonynak a szülésnél. A bába félig a félelemtől, félig a kíváncsiságtól hajtva leszállt a vízi manóval az alsó malom melletti nagy fűzfánál a vízbe, ahol ennek gyökerei alatt állott a vízi emberke palotája. A bába az asszonyban azonnal fölismerte a mult évben befult leányt, segédkezet nyújtott neki s egy gyermek születése után a vízi manó megtömte a bába kosarát homokkal, s a legszigorúbb titoktartást követelvén tőle, felhozta a partra. A bába otthon kosarát kinyitván, homok helyett aranyat talált benne.

E mondából egész regény vált: hogy a vízi manó a leányba szeretett, folyton csábítgatta, s midőn a vízbe ugrott, feleségül vette stb.

Egy asszony ki a Hernád partján lakott, mesélte, hogy midőn gyermekei asztalnál ültek s a tejbekását jóízűen ették, egy pirosruhás kis zömök emberke lépett a szobába s megette a gyermekek elöl a tejbekását.

Legújabban pedig a *vízi manó piros ruhája* adott sok beszédre, mende-mondára okot. Tény az, hogy egy itteni molnár *Márk* napján a *malom* zsilipjeire piros nadrágot tűz ki, hogy a vízi manó elemének szelíd parancsokat osztogasson.”⁴⁵⁽⁶¹⁾

Csallóközben jártamban emlegette nemrég egy bakjából való öreg halász, nagyanyja is mesélt *halemberről!* Komárom mellett, a *Fekete vízben*, amit hét patak véze táplál és nyüzsög benne a sok fekete hal a vizezők bús fejei között, – élt a mély vízben egy *haleMBER*. Rémitgette a lányokat. *Piros szalagot mutogatott* –, majd nyomban eltűnt a vízben...

Róheim Géza dr. a *désaknai* bányába fulladt vájár testéből lett ⁴⁰*vízi szellemről* ír és a *bányarémekeket* is említi.⁴⁶⁽⁶²⁾ Majd hivatkozik *Uno Holmberg* idevágó könyvére, aki arra az eredményre jutott, hogy a *finn-ugor* népeknél a vízi szellemekben való hit alapja a vízbefulladtak lelkének a vízben, vagy a víz alatt való továbbélése, – míg a víz megszemélyesítésének tekinthető lények *szláv*, illetve *germán* eredetűek.⁴⁷⁽⁶³⁾

A *votják Vu-murt* halhoz hasonlónak írják le. A *cseremisz Tenges Jumo*, a *kazáni tatárok vízi manója*, a *finn Akka* tengeristennő,⁴⁸⁽⁶⁴⁾ a *vogul vízfejedelem: Vít-xan* és leányai: *Vít-xan-ayit*, mind vízilények.⁴⁹⁽⁶⁵⁾

A *vogulok*nak van egy ősi hitregjük, mely a teremtés menetéről, az ember értelmi fejlődéséről emlékezik s naív egyszerűséggel sok igazat mond.⁵⁰⁽⁶⁶⁾ *Numi Tarom* ott az emberek oktatója, ki megtanítja őket a vadászatra és a halászátra is.⁵¹⁽⁶⁷⁾

Szécsi Ferenc szerint egykorú és szavahihető feljegyzések tanúsítják, hogy a Fertő-tó mocsarainak környékén és a brassóköri erdőkben élt egy-egy félhülye, elvadult lény, akiket az emberek képzelőereje különös tulajdonságokkal ruházott fel. Azt beszéltek róluk, hogy vadon élnek, az állatokkal beszélni tudnak.⁵²⁽⁶⁸⁾

Némelyik ilyen vízlakó kijön a vízből veszekedni, mint a mi tápai *Szörös büfögőnk*, ki Tápén egy ízben embert kergetett végig az utcán. Mondják, hogy Tápén egy halász nagypénteken halászva, *fekete potyka* képében fogta ki a *víziördögöt*, de alig húzta ki a vízből, kutyává változott.⁵³⁽⁶⁹⁾

Az *iszkornyai* templomrom alatti tó tündérei a tóparti napon fésülik hosszú hajukat, akár *Loreley* tündére, vagy a *kiskabáni*, kőbe vésett fürdő építői a *kőboldogfalvi* tündérek, fürdenek; a *finn* regében a *Sotko leányok s nádnővérek* aranyos sertéjű ezüstös fésűvel fésülik hajukat. A *fertői vízi fejedelemasszony* neve: *Hullámka*. Vagy ott vannak a *vizarák s leányok, sellők, habléányok, vízcicsikók, ragadozó vízszellemek, fullasztók, vízi hüvelvények, nádleányok*. *Ipolyi*⁵⁴⁽⁷⁰⁾ a *Szeged* melletti *Hattyas-legelőrről* szóló regét is megemlíti. Majd megjegyzi, hogy a cifra, szép, boldog, kedves asszony mind tündért jelent és a szörnyek alakjai sem mások, mint a népmese *kígyó* és *békává* átkozott **41**tündérei. Legalább a szintük zöld! Vagy valami *zöld főveget*, vagy *zöld fogat* emel ki jellemzésükre a mese. Pl. a *Perec-folyó* víziembere *zöld*. A *szláv* hitrege *russalkai* szép zöldkoszorús hölgyek. *Zöldemberke, zöldruhás* kis vízember, *törpe zöld emberke* járja e népmesékben. A *nádkirály* és *tündérleányai, hattyúnő, víztündér, vízszellem, vízilakú, vízember*, mind jellegzetes alakjai e meséknek. A *sajóvamosi öreg ragadozó* is vízember; a *csallóközi* regében a „*halfogú*” – vízember. A *finn näkki* pedig, a „*vasfogú*”, szintén.

Tihany foka oldalában kivájt sziklaüreg: tündérlak. A balatoni tündérek ott honoltak. A *csallóközi* néphit szerint a nagy Duna alatt, egész a tengerig terjedő *tündérek palotája* húzódik, ahol vert arany, csillogó gyémánt és igazgyöngyből ragyog minden.

Keleti mondákban, az *Ezeregyéjszakában* szintén sok utalás történik. A *Kalevala* szerint a vízistenek és *vellamo-szűzek* a tenger mélyén, a nagy mohos sziklák közepette tarkacsíkos kövekből épült szűk szobákban ülnek. Ott trónol *Ahto*, a *vízkirály*, a dúsgazdag, aki az *ahto-víznép* kincseit őrzi.

A német *Nix*-ek, *Neptum*, a *tritonok, nymphák, vízimanók, szirének*, a germán *Wasserholdok*, a *szláv russalka*-k, *vodni*-k, *topilec*-ek, a nádból teremt tündérek, a ragyogószőrű *vízcicsikó* mind vízilények.

A *Saal-folyó* vizében *Valburga* minden esztendőben megveszi áldozatát, mint víziszellem. Rendesen ártatlan gyerekeket. A hüvely pici: *hüvökről* és a kárpáti tengerszemek egyikéről, a *Fekete-tóról* érdekes tündérrege szól. A *Márkus* és a *Holt ember* megoldják a hálót. A *szigetvári* néphit szerint a *tengeri leányok* felső része nőhöz, alsó része halhoz hasonló. Tőlük ered minden dal. „*Kiéneklük a jövődöt.*”⁵⁵⁽⁷¹⁾ Az *ukrán* néphit szerint: a tengerben vannak olyan kisasszonyok, hogy félig leányok, mert övig halfarkuk van. Szép időben kijönnek a férfiakhoz a vízből és dalolnak. A férfiak, akik írástudók, kihallgatják, hogy mit dalolnak, felírják és ezek a nóták széjjelmennek a világba és ez mind a *tengeri kisasszonyoktól* ered, „*mert*

ugyan ki tudna kigondolni annyi dalt, ha nem ezek segítenének.⁵⁶⁽⁷²⁾)

Nápolyban, a kikötő mellett kanyargó szűk utcák egyikében – írja Tóth Béla⁵⁷⁽⁷³⁾ –, egy régi ház kapuja fölött egy kis kőszobor van, mely valami göndörhajú és kezében gyíkot tartó emberkét ábrázol. A gyermek is tudja, hogy ez a *Nicolo Pesce*, a *Hal Mikulás*, ama nevezetes víziember, aki évszázadokkal azelőtt a tengerben élt. (Kevésbé érdekes a cáfoló adat, mely szerint ehhez a kőszobrocskához csak a múlt század második felében ragadt a *Hal Mikulás*, – azelőtt *Orion*-nak hívták e képet.)

Majd így folytatja: „Az olasz halember elsőben a 12. század végén bukkanik föl. *Gualtiero Mapes* említi *Nugae curialium*-jában *Nicolaus Pipè* név alatt s elmondja a halálát is. A király látni kívánta ⁴²ezt a furcsa embert; elébe is vitték, de a szegény istencsodája csak a vízben tudott megélni s a hosszas levegőn időzés megölte.

Fra Salimbene 13. századbéli krónikás már *II. Frigyes* császár (1212–1250) korába helyezi a víziembert, aki hallatlan bűvár-hőstetteket mível. *Frigyes* egyszer arany poharat dob a tengerbe s felhozatja *Nicolóval*; mikor azonban a császár mégegyszer akarja látni ezt a mutatványt, a bűvár nem jő fel többé a vízből.

Mellőzöm a *Schiller* „*Der Taucher*” balladájának tárgyává lett legenda további alakulását, melyet a nápolyi *B. Croce* igen nagy apparátussal ismertet a *Hal Mikulásról* szóló monografiájában (*La leggenda di Nicolo Pesce*, Napoli, 1855). Csak a 17. századbéli híres jezsuita *Kircher Athanáz* „*Mundus subterraneus*”-ában foglaltakat említem, mert e nálunk is elterjedt könyv adatai közt van több vonás, melyet a magyar halemberre is reá ragasztottak, az *anekdóta-vándorlás* ősi törvénye révén:

II. *Frigyes* császár idejében – írja *Pater Kircher* – élt egy igen híres bűvár, akit rendkívüli úszóügyessége miatt *Nicolo Pesce*-nek, *Hal Mikulás*-nak hívtak. Gyermekkorától fogva a tengerre szokott és osztrigameg klárisgyűjtésből élt; a fenékről néha értékes dolgokat is hozott föl. Rendszerint 4–5 napig volt a vízben, s ezalatt nyers hallal táplálkozott. *Kalábria* és *Szicília* között uszkálva, *levélhordó-szolgálatot* tett; sőt néha eljutott a *Lipari-szigetekig* is. A hajósok gyakran találkoztak vele a viharos tengeren, mintha csak valami víziszörnyeteg lett volna. Ha fölvettké a hajóra és tudakolták tőle, hova megy, megmutatta a leveleket, melyeket vízálló zsákban vitt a vállán. Miután jóllakott a hajósok kegyelméből, visszaugrott a tengerbe. Az emberek azt mondták róla, hogy *szinte amfibiummá változott*, mert az *ujjai között úszóhártya nőtt*, a tüdeje pedig annyira kitágult, hogy egész napra való levegő elfért benne. Mikor *Frigyes Messinában* járt, arany poharat dobott a tengerbe, hogy a *Hal Mikulás* fölhozza. A bűvár mintegy háromnegyed óráig maradt a víz alatt s mikor felbukkant, a kezében volt a pohár. Aztán elmondta a császárnak, hogyha sejtette volna, mi van odalent, a fél orszáért sem ment volna le; mert a mélység teli van rettenetes örvényekkel, szirtekkel és embernagyságú polipokkal, kik hosszú karjaikat félelmesen nyújtogatják a bűvár felé. Az arany poharat csak azért tudta megtalálni, mert azt a víz sodra a szirtek közé vitte. Másodszer nem mert a tenger alá menni. De mikor a császár egy pénzeszacskót dobott a vízbe, mégis nagy mohón utána ugrott s nem került elő többé.

A mi halemberünk, a *Hany Istók*, nem vitt véghez ilyen jeles bűvármutatványokat, de csodálatosabb olasz eredetijénél, mert benne a *haltermészet szinte erősebb az emberinél*. Érdekes, hogy mindezeket a lehetetlen dolgokat *nem* a nép fantáziája gyártotta, hanem a tudákos uraké.

Hany Istókot a deákos emberek keverték víziszörnyeteg hírébe, alkalmasint *Pater Kircher* hatása alatt. Két adat: a nyers hallal táplálkozás és az úszóhártya kéz-láb (ez a nagy képtelenség) a *Nicolo* ⁴³*Pesce*-től kölcsönzött attributum. Öregapám szemtanutól (*herceg Esterházy Miklós* egy gazdatisztjétől) hallotta, hogy a *Hany Istók valóságos hal-ember volt*. Ugyancsak a litterátus urak mendemondája a pikkelyes test, a

harcaszáj, a porcogós taréj stb. Holott a *Hany Istókra* vonatkozó összes hihető adatok sommázatából az derül ki, hogy ez a csoda voltaképp szegény hülye volt és pedig alkalmasint *mikrokefalosz*.”

Tóth Béla fentközölt értékes forrásanyagát is gondosan áttanulmányoztam⁵⁸⁻⁶³⁽⁷⁴⁾ és kiegészítésképpen közölhetem, hogy a világirodalom nem egy nagy alakja foglalkozott írásaiban a *Nicolo Pesce*-vel, a *Hal Mikulással*. Így például *Miguel de Cervantes Saavedra*, az *El ingenioso Don Quijote de la Mancha* világhíres írója is több elbeszélésében⁶⁴⁽⁷⁵⁾ ír e halemberről, aki a messzinai szorosban élt. *Blasco Ibanez* is hivatkozik rá.⁶⁵⁽⁷⁶⁾ Nagy érdeklődésre tarthat számot *Happelins* 17. századvégi, kalandos adatokkal telített ötkötetes munkája, a „*Relationes Curiosae*” Mindjárt *első* kötetében: „*Pesce-Cola*” nevű bűvárról ír;⁶⁶⁽⁷⁷⁾ *ötödik* kötete pedig a *holsteini víziemberrel* foglalkozik.⁶⁷⁽⁷⁸⁾

A vízben való életképesség és hajlam nem látszik példanélkülinek – írja *D. Ch F. Zwack* 1806-ban megjelent „Magazin”-jában.⁶⁸⁽⁷⁹⁾ „Kétségtelen: *tengeri embereknek* nevezték ezeket, mert legtöbbször a tengerben vagy partjai közelében találták őket. Egy írásműben, melynek címe: „*Les delices de la Hollande*” azt mesélik, hogy 1430-ban egy rettenetes vihar után, amely Nyugat-Frizland gátjait is szétszakgatta, 44a réten egy ilyen tengeri nőt találtak. Harlembe vitték, ruhát adtak rá és kötni tanították. Megette a szokott ételeket és néhány évig élt anélkül, hogy beszélni megtanult volna, de a vízhez való hajlamát mindig megtartotta és kiabálása egy haldokló személy hangjához hasonlított sokban. *Desponde* egy férfiúról és asszonyról emlékezik meg, akiket egyidőben fogtak a vízben. Utóbbi két évig élt és megtanult kötni.”

*

Tudósaink és kutatóink közül első helyen említhetem *Solymossy Sándor dr.* néprajzi tanulmányait, amelyekben gondos adatközlés közepette esik szó a *Hal Mikulásról*;⁶⁹⁽⁸⁰⁾ majd *Dalmady Zoltán dr.* kitűnő fejtegetéseit,⁷⁰⁽⁸¹⁾ vagy pedig *Ráth-Végh István dr.*, *Mollay Károly dr.*, *Heimler Károly dr.*, *Major Ervin dr.*, *Thier László*, *Ivánfi József*, *Szöke László* és a nemrég tragikus körülmények között elhunyt östehetség: *Szalay István* kézírásos jegyzeteit.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Missuray-Krúg Lajos, a Dunántúli Közművelődési Egyesület főtitkára: Hany Istók, rábaközi regék hőse. / Halembert volt-e Hany Istók?

Halembert volt-e Hany Istók?

Alig több, mint két évszázada annak, hogy *Hany Istók*, Dunántúl e rejtelmes félregealakja meglátta a napvilágot. Nyolc-tízéves kora óta, amióta megtalálták, majd mindig az érdeklődés gyújtópontjában állott s nem egy hír, közlemény, karc, tanulmány jelent meg róla, vagy a „halemberekről” általában, – érdekes és színes környezetrajzokkal élénkítve, – szaklapokban,⁷¹⁻⁸²⁽⁸²⁾ naptárakban,⁸³⁻⁸⁶⁽⁸³⁾ útleírásokban, úttevezetőkben,⁸⁷⁻⁹²⁽⁸⁴⁾ 45hírlapok és folyóiratok hasábjain,⁹³⁻¹¹⁴⁽⁸⁵⁾ tankönyvekben, kézikönyvekben és tudományos értekezések alakjában,¹¹⁵⁻¹³⁶⁽⁸⁶⁾ a 46már említetteken kívül is. Művészeink közül *Mühlbeck Károly*,¹³⁷⁽⁸⁷⁾ *Taksonyi Magda*,¹³⁸⁽⁸⁸⁾ *Perényi Kálmán*,¹³⁹⁽⁸⁹⁾ *Belloni*^{139a(90)} és *Sterbenz Károly*¹⁴⁰⁽⁹¹⁾ népszerűsítették.

Sterbenz Károly: Hany Istók.

⁴⁷E nagy hírverés orvosaink érdeklődését is felkeltette. *La Langue János*: „A Magyar országai orvos vizekről” című munkájának „Soprony vármegye” c. fejezete megemlékezik a Hanyáságról és lakóiról.¹⁴¹⁽⁹²⁾ *Kis Jó'seף* orvos doctor pedig 1797-ben már *Hany Istókot* is említi. (V. ö. 116. sz. jegyzettel.) *Wachtel Dávid dr.* mindhárom leírásában szintén.^{142–144(93)} A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók *soproni* nagygyűlésén (1847 VIII. 11–17.) részletesebben ismertették Hany Istókot, mint természeti ritkaságot.¹⁴⁵⁽⁹⁴⁾ A Szombathelyt tartott 21-ik nagygyűlésén is szó esett róla.¹⁴⁶⁽⁹⁵⁾ *Weninger Antal dr.*: Tudományosan igazolt monda- és mesélények c. tanulmánya pedig napjainkban is méltó feltűnést keltett,¹⁴⁷⁽⁹⁶⁾ melyben leszögezi, hogy *Hany Istók orvosilag is érdekes mondaalak*, majd így folytatja: „Talán ősemlékek bugyborékolnak fel a népköltészetben, a színesebb mesék hőforrásaiban!...”

Nagy érdeklődéssel hallgattuk *Szentgyörgyi Gusztáv*: Mi okozza a gyermek beszédhibáját? c. rádióelőadását (1943 jan. 4. 11 ó. 40 p.-kor), amelyben a német *Hauser Gáspár* mellett *Hany Istókról* is megemlékezett.

Legmélyrehatóbban *Dalmady Zoltán dr.* már ismertett művében („Mendemondák a természettudomány köréből.” Lásd 70. sz. lábjegyzetet!) foglalkozik Hany Istókkal természettudományi szempontból. Tanulmányát részletesebben ismertetjük: „A nép hagyományaiban ma is él *Hany Istók* alakja, *Kapuvár* környékén ma is mesélik a lobogó tűz mellett, hogy két halász csodálatos szörnyeteget fogott a Hanság vizeiben. A csoda *Esterházy* herceg udvarába került, ott élt egy ideig, meg is keresztelték, de egy szép

napon nyomtalanul eltűnt. *Kétségtelen, hogy a mesének magja van, mai formájában azonban mendemonda, illetőleg egy mendemonda kiinduló pontja.*

Ma az emberek azt tudják *Hany Istókról*, hogy alacsony termetű, *pikkelyes testű harcsaszájú*, nagy, nyitott, *vöröses szemű, emberformájú szörnyeteg volt*, kinek *haja helyén porcos taréj emelkedett* s ujjait *úszóhártya* csatolta össze...

Igen sokan hiszik, hogy vannak elvaduló emberek, kik rengetegekben vagy mocsarakban élve, valósággal elvesztik emberi alakjukat és természetüket s alkalmazkodva környezetükhöz, különböző állati ⁴⁸külső tulajdonságokat nyernek. Aki erdőben él, annak karmai nőnek, testét bozontos szőr fedi, füle hegyes lesz, fogazata erős, hangja vadállatéra emlékeztető; aki vizekbe veszi magát, annak úszóhártyája nő, testén pikkelyek támadnak, lélegzése megváltozik s percekig, órákig ellehet a víz alatt kibukkanás nélkül. Hasonlókat ír *Jókai* is „*Az utolsó tengeristen*” című művében *Tritanhéla* fiáról.

Az a *hableány*, melyről *Megastenes* és *Aelianus* írnak, az a felül nő, alul haltestű lény, melyet *Bosquez* portugál orvos tudományos bonctani vizsgálatnak vethetett alá, azok a „*tengeri férfiak*” és „*tengeri asszonyok*”, kikről a hollandus *Valentyn* egész könyvet írt, valószínűleg *indiai dugongok* (*Halicora dugong*). Ezek az *Indiai-tengerben* élő állatok elkerülhetnek a *Vörös-tengerbe* s tán innen a rómaiak is ismerték.

Miért ne változnék az emberi test is? Miért ne alkalmazkodnék szervezetünk célszerűen az új viszonyokhoz, úszóhártyát s pikkelyeket termelve, ha ez célszerűnek mutatkozik. A választ már mai biológiai ismereteink alapján is meg tudjuk adni. *A környezethez való alkalmazkodás csak bizonyos viszonyok között s csak bizonyos irányban lehetséges.* Teljesen ki van zárva, hogy emlősállatnak bármikor is tolla nőjön, hogy húsevő állat szarvakat kapjon, hogy kérődzőnek karmai nőjenek. Épp így lehetetlen, hogy embernek halpikkelyei vagy úszóhártyái nőjenek, hogy lélegzése valóságos víziéletre tegye képessé, melynél elég félóránként levegőt venni.

Az emberi szervezet berendezése eleve kizárja, hogy valaki naphosszat vízben tartózkodjék, főleg a mi klímánk alatt. Bármily nagy legyen is valakinek megedzéssel szerzett ellenálló képessége, hidegvízben teste kívül s élete elakad. 34° C-nál hidegebb víz meleget von el a testtől, melyet ennek pótolnia kell, a pótló képességnek azonban van határa.

Vízben sokat dolgozó bűvárok szervezetén nyomát sem látjuk a víziülethez való alkalmazkodásnak. Igaz, hogy bőrük cserzett lesz, úszásban szereplő izmaik hatalmasan megerősödnek s hosszas gyakorlat képessé teszi őket, hogy 60–80 másodpercig legyenek víz alatt, de halemberekké nem változnak soha.

Az erdőben vadon élő emberek, kikről nemrégén *A. Rauber dr.* 15 eset kapcsán egész könyvet írt (*Homo sapiens ferus*) rendesen elmeháborodottak – nem kapnak karmokat, csak nem vágott körmük nő hosszúra, testük szőrzete rendes marad, csak a haj, bajusz, szakáll nő a természetes, de szokatlan méretekig. A mi klímánk alatt különben is megveszi az öltözetlen embert az első tél hidege.

Van egy elég ritka, *veleszületett bőrbetegség*, az *ichthyosis*,¹⁴⁸⁽⁹⁷⁾ rossz magyar néven „*halhéjag*”, melynél a bőr szarurétege halpikkelyekre emlékeztető kemény lemezeket mutat. A betegség nevét is e hasonlóságtól kapta. *A kéz fejlődési rendellenességei közt is van olyan, mely úszóhártyás végtagra emlékeztet.*

Azt se hagyjuk figyelem nélkül, hogy a nép minden torzszülöttet valamihez hasonlítani akar. Addig

dolgoztatja képzelőtehetségét, míg 49 valami hasonlatot talál. Így jön létre aztán a madárfejű gyerek, a disznófejű kisasszony, halember stb.”

Levéltárak, köz- és magánkönyvtárak gondos áttanulmányozása után – *miközben Hany Istók bibliográfiáját is összeállítottam*, amit jelen, szűkreszabott terjedelem mellett nem adhatok közre – módomban állana több érvet is felsorakoztatnom azon *tévhit végleges eloszlására, hogy Hany Istók halember lett volna*. Elég részletesen ismertettem a néphit halembereit és vízilényeit, éppen ezért rövidre fogva a dolgok lényegét, megállapíthatjuk, hogy *Hany Istók*, ez a szerencsétlen, kifordult ajkú kesze *csak akkor lehetett úgynevezett „halemberré” a népi képzeletben, amikor már beleveszett a legendás homályba, amit azonban a rendelkezésünkre álló komoly adatok, felsorakoztatott érvek és tények minden kétséget kizárólag megdöntenek*.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Missuray-Krúg Lajos, a Dunántúli Közművelődési Egyesület főtítkára: Hany Istók, rábaközi regék hőse. / Hogy is kerülhetett Hany Istók az Éger-erdőbe?

Hogy is kerülhetett Hany Istók az Éger-erdőbe?

„Aki arra volt kényszerülve, hogy az emberek társaságát kerülje – írja *Németh János* tanulmányában –, a vadállatok csapáján meglelte az utat és menedéket talált ezen ingoványos területen, ahová a rend őrei életük veszélyeztetése nélkül nem követhették. Pedig 200 évvel ezelőtt a vagyon- és életbiztonságnak sok ellensége volt, akik üldözötten, ha egyszer a Hanyba vehették magukat, itt az emberek elől biztonságban voltak, legfeljebb a farkasoktól kellett védekezniük. Rendes üldözés nem is folytatható ellenük, mert *minden megyének akkora önkormányzata, olyan szigorúan elkülönített területe volt, hogy egyik megyének pandursága még a gyilkost sem üldözhetette a szomszéd megyébe, ha ennek hatósága esetről-esetre ezt meg nem engedte*.

Országos felzúdulás lett volna abból, ha valamelyik megye embere előzetes és mindig csak egy esetre szorító engedély nélkül hivatalos ügyben a másik megye területére mert volna lépni.

Persze, ennek jó hasznát látták a gazemberek, akik az akkori közlekedési eszközök mellett csak úgy tudtak kényelmesen menekülni.

A Hanyság három megyének jelentékeny részére terjedt ki; a bujdosónak csak a másik megye területére kellett átmennie, hogy biztonságban legyen, ha ugyan valaki arra vállalkozott volna, hogy ezen az életveszélyes területen gyalogosan üldözőbe vegye, mert lovon meg éppen lehetetlen lett volna.

Természetes, hogy így a Hanynak mindig volt elég titkos lakója, akik tolvaj-, rablókirándulásait innen intézték, ahová munkájuk végeztével az egyik megye igazságszolgáltatása elől ismét visszatértek, hogy ismét a másik megye területére tegyék át működésük színterét.

Hany Istók is ilyen rablócsalád ivadéka lehetett, de mindenesetre olyan szülők gyermeke, akik kényszerülve voltak, hogy a nyilvánosságot kerüljék. Az emberektől való óvakodás bele volt oltva Istók lelkébe is. Bizonyára hozzátartozói tilos kenyérkeresetre rándulhattak ki éppen és Istókot, kit e mesterségnél használni még nem tudtak, a Hany közepén elterülő, vízzel elárasztott *Éger-erdőben* hagyták, ahol a fára kapaszkodva várta szüleinek visszatértét.”

Németh János fenti fejtegetései és feltevései valószínűnek látszanak, 50 de arra a kérdésre is, hogy

kerülhetett egy alig 8–10 év körüli gyerek éppen az Éger-erdőbe, a Király-tó partjára – ami bűvőhelyül aligha szolgálhatott –, könnyen megfélemlhetünk.

„A tavak okozták a Hanyság egy titokzatos és félelmes jelenségét, az *úszólápot* – írja *Kövér Fidél József*, premontrei kanonok, ismertetett tanulmányában (30. l.). – A tözezen a növényzet nem tudott szilárd talajhoz rögzített gyökeret verni, hanem *lebegve* nyomult előre a víztükrön. A kisebb tavak tükrét néha egészen benötte az úszóláp és a zöld növénytakaró alatt a mély tó halálos veszedelmet jelentett az ingoványos talajon járó-kelő ember számára. A nagyobb tavak peremén nyulakodó *láptakaróból* a *heves északnyugati szél* gyakran kisebb-nagyobb darabokat szakított le és ezek mint úszólápok sodródtak dél felé.”

Az *úszóláp* egy változata a *vándorláp*. (*Tompa Mihály* regét is írt a vándorlápról, a tóvárban lakó nádaskirálynak szép tündérlányáról!) A víz által alámosott vízínövény, nád, csáté gyökerekből összetartott „földegézkint” – mint ahogy a régiiek nevezték, – a vándorláp. Sokszor nagy kiterjedésben, mint ingovány a víz felszínén uszkált, vándorolt.

Ilyen leszakadt vándorlápon sodródhatott el *Hany Istók* is biztosabb bűvőhelyéről a „*Belső-Hanyból*”, a „*Vad-Hanyságból*” az *Éger-erdő* tájkára, ahol megkapaszkodott egy alkalmasnak látszó égerfa törzsébe és itt bukkantak rá azután a kapuvári halászháló. Ruházatát magával vihette az úszóláp. Hőmérsékletünk március derekán ugyancsak megköveteli még a ruházatot. Bármilyen edzett lehetett is *Hany Istók*, ruhátlanul az éj hidege megvette volna! (*Mohl Adolf* ismertetett meséjében is a tavaszi napon sütkezéző és elszunnyadt gyerekekkel szakadt le az úszóláp, ruházata pedig a le nem szakadt parton maradt.)

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Missuray-Krúg Lajos, a Dunántúli Közművelődési Egyesület főtájtára: Hany Istók, rábaközi regék hőse. / Hany Istók emléke.

Hany Istók emléke.

„Egy év mulva egyszerre elveszett, – írja *Hany Istókról Zerpák Antal* –, de hová? senki sem tudta; igen hihető, hogy a vár árkanak a Rába-folyóvali kapcsolata hosszán sikerült menekülnie a vízbe. *Herceg Esterházy Miklós* Hany Istók elillanásáról értesülvén, megkísértett mindent ismét fellelésére, de hasztalanul; mondják, hogy dolmányának rongyai az Éger-erdőben találtattak, de őt még nem találták.

Miként jött a Hanyságba, hogyan élt ott? miként kerülé ki a farkasok s vadállatok körmeit? ez akkoráig talány maradt.

Elszökése után három évre ugyanazon halászháló ismét észrevették őt, de tüstént vízbe bukkott s azóta mitsem tudnak róla.” (V. ö. 19. jegyzettel.)

Mohl Adolf így ír: „Pár nap mulva ugyanis a vadászok a hanysági *Királytó* táján megtalálták *Hany Istók* piros nadrágját, de csak dirib-darabokban, összevissza gyűrve. A *Hany Istók* tépte-e le magáról, vagy a vadak marcangolták-e széjjel, senki meg nem mondhatta. ⁵¹Valószínű, hogy farkasok falták föl Istókunkat, mert azontúl senki többé az ő nyomára nem akadt.” (V. ö. 31. jegyzettel.)

Zwack 1806-ban megjelent *Magazinja* is említi: „1803-ban a Királytavon át vont csatornánál foglalatoskodó emberek megint látták.” (T. i. Hany Istókot! – V. ö. 68. jegyzettel.)

Kohl szerint is látták „három év múlva” *Hany Istókot!* (V. ö. 89. jegyzettel.)

Tóth Béla szerint: „Három év múlva halászok ismét meglátták a mocsarakban (t. i. *Hany Istókot*); de tüstént lebukott s nem mutatkozott többé.” (V. ö. 57. jegyzettel.)

Margittai Rikárd dr. szimfónikus költeményében pedig reménytelen szerelme elől a halál torkába menekül szegény Hany Istók:

„Éji szerenádra készülnek a tavon,
Színes lámpák égnek mindenik csólnakon,
Párosan szállnak be a legények, lányok,
Felhangzik az ének, pengnek a gitárok.

Lombfűzéres csónak ring a lépcsők alján,
Jön a grófkisasszony délceg ifjú karján,
Beszállnak a selymes, szőnyeges csónakba,
Meggíten suttoznak, egymáshoz hajolva,
Istók látja mindezt a vár magas fokán...

Örök árvasága jut ismét eszébe,
Várúr lánya előtt milyen szégyen érte,
Más boldog s fájdalmát senki meg nem érti...
Tarka rongyruháját busan végignézi...

Azután felkuszik a bástya szélére,
Hirtelen leugrik az árok mélyére,
A sziklás várfalhoz odaveri fejét,
Sáncárok fenekén összezúzza testét,
Halálos sebekből elfolyik a vére...”

(V. ö. 2. sz. jegyzettel. 15. l.)

*

Majd mindegyik leíró, vagy mesélő megemlíti, hogy *Hany Istókot* csak egyetlen egyszer látták még a *Hanyóságban*, egyesek szerint egy, mások szerint három évvel eltűnte után. Piros nadrágját pedig alig néhány nap múlva találták meg az egykori „*Ország sáncai*”¹⁴⁹⁽⁹⁸⁾ táján.

⁵²A nép *Hany Istókot* nagyon sok esetben csak „*Csicsa*”-nak nevezi még ma is. Ilyen kitévelt gyakran hallottam a Rábaközben: „*Úgy elbódult a Hanyban, mint Csicsa a Kónyi gyökértől.*”¹⁵⁰⁽⁹⁹⁾

A rege egyik változata szerint Hany Istók nagyon szerette a gyerekek társaságát. Csintalanságairól nagyon sok érdekes dolgot mesélnek. (Pl. hogy dobálta meg pajtásait a szelídgesztenye szúrós köcsüjével. Bár nehéz elképzelnem, hogy is jutott a hanyban a szelídgesztenye szúrós burkához, de ha a rege így tartja, el kell fogadnunk.)

„Mester uram” suhogó pálcája elől Istók állítólag az iskola ablakán ugrott ki. Azt is említik róla, hogy nagyon értett a koma a madárfészkek kirablásához és hogy a bibictójást nagyon szerette. A Rábában a többi gyereket víz alá húzta, meg-megbuktatta úszás közben stb.

Évezredek múltak el, míg a Hanyság mai éghajlata és lápvilága kialakult. Az óalluviumban nemcsak a Hanyság, hanem még a Rábaköz is mocsárjellegűt mutatott.

A bő talajvíz erős felmelegedése páradússá teszi a levegőt és így a mosoni részeken különösen igen gyakori a légtükröződés, a délibáb, vagy fata-morgana tüneménye.

A víz poshadt ízű, népi nyelven „hanyag”, vagy „hanyagos” (Aqua tepida.)

Sokszor hallottam ezen a vidéken „*hanyi kutak*”-ról, mások szerint „*Hany Istók kútjai*”-ról.

A Hanyság medre néha olyannyira tele volt vízzel, hogy a mocsaras talaj a gyalogló lábai alatt hintaszerű mozgást végzett és szivacszerű rugékonysággal bírt. A lecsapoláshoz¹⁵¹⁽¹⁰⁰⁾ szükséges első⁵³ leszívó-csatornázások következtében a hany talaja üledelni kezdett, roppant súlyával *ránehezedett a rejtett vizekre* és hatalmas *szökőkutakat* képzett. Ezek voltak a fentemlített kutak.

A *hanyba szúrt hosszú nád* segélyével mindenütt lehetett vizet inni. Először zavaros, később a legtisztább ivóvíz szivárgott föl.

Breitenlohner dr. szerint: „Az ivásra szükséges vizet az emberek sokszor magából a talajból nyerik; *sajátos* vascsövek vannak, ezeket leszúráják a süppedő talajba s úgy szívják a kissé sós és nem is nagyon kellemes ízű vizet.” (V. ö. 98. jegyzettel.)

Mások szerint utóbbiak az ú. n. „*hanyi kutak*”, vagy „*Csicsa kútjai*”.

Hany Istók emléke kétségtől az írók képzeletét foglalkoztatta leginkább. A legnagyobb magyar mesemondó, ha nevének csak az 1877-ben megjelent „Névtelen vár” című regényében nevezi is a gyereket, *Colán* jellemzésénél már ráismerhetünk arra, hogy *Jókai* olvasta *Zerpák* cikkét a „Vasárnapi Ujság”-ban (v. ö. 19. sz. jegyzettel), amint azt már említettem. „*Délvirágok*”¹⁵²⁽¹⁰¹⁾ c. elbeszélőkötetének mindjárt első helyén olvashatjuk „Az utolsó tengeristen” c. regéjét. (Első kiadása 1856-ban jelent meg.)

„Sziciliában, a Taormina alatt, ott, ahol *Peleus* aranyhajú leányai, a nereidák, csigahéj csónakjaikból kacagnak a mélykék olasz égre, élt *Proteus* pythonissáinak utóda: *Tritanhéla*, a jövődöbelátó, akiről, mint őspanyáiról is azt tartja a mese, hogy férfit sohasem ismerve szülte meg egyetlen gyermekét. Valami csodálatos virág ereje tette termékenyét őt is, aki nem leányt szült, mint szépnyái mind, hanem fiút, akit *Colán*-nak nevezett el, és így vége is szakadt a további nemzedéknek. II. *Constans* uralkodó alabárdos lovagjai egyszer elragadták *Tritanhélát* és a „vízpróba” után, mint boszorkányt megégették. *Colán* szörnyű bosszút állt anyja gyilkosán. Fürdőzés közben lehúzta a víz alá *Constans* királyt, megfojtotta és anyja varázsövét kötözte lábára...”¹⁵³⁽¹⁰²⁾

Az *utolsó tengeristen* (*Colán*) jellemzése *Jókainál*: „Szüntelen a tengerben lakott, *ruhát nem tűrt magán* (6. l.), *Colán* csak kevés szót tudott kimondani. Később egész tengeri lény lett. Elvadult arcán sem⁵⁴ volt emberi semmi. Haja hosszan lenőtt nyakára, orra kitágult és szája összehúzódott. Szemei gömbölyűre voltak nyílván, a szempilla sohasem csukódott le rájuk, s *egész testét valami kemény kéreg lépte le, ujjai közt úszóhártya formára nőtt fel a bőr.*” (7. l.) stb.

Németh János említi (v. ö. 33/d. jegyzettel), hogy *Mikszáth Kálmán*, halála előtt jó félévvel kért pontos adatokat Kapuvárról, Hany Istókra vonatkozókat. Milyen kár, hogy korai halála megfosztotta irodalmunkat Hany Istók e regényalakjától, ami már ott születgetett a nagy író képzeletében, adatkérő levelének sorai mögött.

Sziklay János dr.: „Hany Istók története” címen, kedves mese keretében mutatta be hősiünket az ifjúságnak.[154-154a\(103\)](#)

Pozsgay Géza: „Szénagyűjtés boglyaországban. Hany Istók hazájában” címen ír.[155\(104\)](#) *F. Isidor Proschko*: „Der schwarze Mann” című kötetében „Waldmensch”-nek nevezi Istókot.[156\(105\)](#)

A már említett írókat újra fel nem sorolhatom, de meg kell említenem *Pintér Jenő* Magyar irodalomtörténetét és kézikönyvét;[157\(106\)](#), [158\(107\)](#) *Császár Elemér*: A magyar regény története c. összefoglaló bírálatát;[159\(108\)](#) *Friedrich Bülow*: Geheime Geschichten und räthselhafte Menschen[160\(109\)](#) c. művét, mint a „Névtelen vár” fő forrásanyagát és *Décsi Lajos*: Magyar történeti tárgyú szépirodalom c. átfogó értékű tanulmányát.[161\(110\)](#)

Halász Béla tárcájában a Hany misztériumáról ír a „Mosonvármegyében”. (V. ö. 103. sz. jegyzettel.)

...,Titokzatos és rejtelmes mondák és regék bizonytalan ködfátyolába burkolt birodalom, egy nagy darab fenséges misztérium a *Hanyság!* – írja.

Gonosz vízi manók, törpék és haltestű bozontos *hanyi Istókok*, szelíd, hajlékonytestű najádok és szilfidek mesealakjai elevenednek meg és határozott vonalakkal rajzolódnak be az egyszerű fantáziába.

Mint az északi skótok a fjordok örök párás világa teszi hallgatag-komorrrá, úgy nehezedik a hanyi ember képzeletére is a romantikára hajló meg-megbúvó éber félénkség.

55Ott az ősnád oázisai között, a kákatetős kalyibák egyszerű nyoszolyáin a hanyi gyerek teknőbölcsoje felett nem a finom és búbajos tündérmesék szállnak el rózsás asszonyajkáról. Az ő lázálmain keresztül nem szövődik ily szelíd, békés altató dal, mert a bozontos, pikkelyes, haltestű *hanyi Istók* torzalakjával rezzent rá az anyja a picike emberkére, ha tán szegény a láz miatt nem tudna elaludni. Mert ezen is keresztülesik minden mocsárlakó gyerek”...

Benedek Vince pedig így ír a *Hanyság* fölött játszó oly gyakori légtükröződésről (v. ö. 77. sz. jegyzettel!): – „Valami sajátzerű és különös látványt nyújt a partról nézve, mikor valaki a kiszáradt tavon mozog. Ugyanis minél messzebb halad befelé, annál nagyobbak és magasabbnak látszik, olyannyira, hogy úgy tűnik fel, mintha egy magas pózna mozogna ott, víztől környezve minden oldalról”...

*

Így nőtt meg *Hany Istók* emléke is a lápi homályban! Minél jobban távolodott el időben és térben, annál inkább hajlott a népi képzelet csodákkal határos mesevilágában *regealakká* az alig 8–10 éves gyerekmber, akinek eltűnte is éppen olyan párás – ködös világbeszű, mint minden, mindené, ami e vápa-hupás világ felé elindul...

Hany Istók, aki közel két évszázad óta él már a szájhagyományban, sohasem volt „emberkutya”, mint azt *Jókai* állítja; porcos kéreg sem tarajzott koponyáján. Valószínű, csak ritka, veleszületett bőrbetegsége: a „*halhéjag*” halpikkelyszerű bőrkeményedései rútitották el testét. A feltűnően hosszú ujjait összekötő

bőrhártya pedig, ha nagyobb is volt a megszokottnál és jobban befogta ujjait, azért az korántsem volt még úszóhártya!

Hany Istók kétségtelenül torzszülött volt, a természet nem sikerült csodajátéka, de egész megjelenése, emberkerülő külön viselkedése, némasága, hirtelen, nyomát vesztett eltűnte és egész lényé tele van meseszerűséggel, nem is beszélve arról a borongós, rejtelmes lápi környezetről, amelynek középpontjába állították. – Egy *Emily Brontë*¹⁶²⁽¹¹¹⁾ tollára váró regényalakot sejtet, egy új *Heathcliff*-et a Hanság e *Quasimodója*.

A törpék, kópék, furfangos cselvetők, mogorva bányarédek, erdei csodák, vadöreges, Kökény Matyik, Babszem Jankók, Borsszem Jankók, Hüvelyk Matyik, Mákszem Jankók, Gyöngyvirág Palkók, hüvely pici Hüvőkök, apró göcsei „fődi ördögök” és örökvidám Ludas Matyik izgó-mozgó mesenépe egy csodálatos regealakkal gazdagodott, *aki eltérőleg a többiektől, valóban élt*, itt járt-kelt, ugrabugrált, sírt és jajgatott jó esztendeig az emberek között, megvetve a civilizáció nem egyszer kényszerzubbonyát: a ruhát. *Sohasem volt csandalák*,¹⁶³⁽¹¹²⁾ mint *56*aminek egyesek tartják,¹⁶⁴⁽¹¹³⁾ *nem is volt halember*, mint azt már említettük; – hanem húsból, vérből való *ember volt*, ha kifordult ajkú kesze is, – mert látott és érzett és talán a maga esze szerint éldegelt még szökése után is. Aki pusztá kézzel fogta el a vízben lubickoló halakat,¹⁶⁵⁽¹¹⁴⁾ valahol a *Fertő*, vagy az őshany rejtettebb mélységeiben, – ahol „*A Fertő*” című, és elsüllyedt rablóvárról szóló régi rege szerint „*mohval benőtt potykákat még ma is látni*”.¹⁶⁶⁽¹¹⁵⁾ – Egy szép emlék kísérté szívbezártan, ami felnőtt, rétbujó pákász korában talán szerelemmé is érett benne; – mélyen égő, reménytelen szerelemmé: a gyermeki ábrándos vonzalom, – amibe már gyerekkorában belekeverte a népi képzelet...

Szent Iván éjszakáján, virágos *Szent János* éjjelen, „*ott a tó sarkán, csúful hagyott sáson*”¹⁶⁷⁽¹¹⁶⁾ megáll a *Fertő* partján szüetett papköltő, a „*Fertő szerelmese*” is és végignéz a megsüllyedt talajon, a süppedékes takarón, a hinárfélék, mohok, tavorózsák és édes szénát szolgáltató pillangósok világában, a higrofita fanemek ez eldorádójában, a mézgas égerek, fehér nyírfák, hamvas- és terjedő-füzek világában, ott, ahol egyszer *Könyves Kálmán*, *Kún László*,¹⁶⁸⁽¹¹⁷⁾ *Mátyás király* és *Báthory István*¹⁶⁹⁽¹¹⁸⁾ hadai jártak, ott, ahol messzire világít a *köpcsenyi őrtorony* és a *Fertő* félholdjába tekintget *Nezsider* ősi városkája fölötti magaslatról a „*Tábor rom*”¹⁷⁰⁽¹¹⁹⁾...

Három nőalak emléke lengi be e néma, sejtelmes és rejtelmes birodalmat! *III. Endre* özvegye: *Ágnes*, ez imádságoslelkű királyasszony néz le ránk a *nezsideri* cellából. Ott pihen az ikvai öreg halász kunyhója mellett a *Hanyáság névtelen fejedelemasszonya*¹⁷¹⁽¹²⁰⁾ hatalmas tölgyfakereszt alatt, ami előtt alázatos szívvel billent kalapot a nádlakó, mert senki a világon még annyi jót nem tett a sokgyerekes hanylakókkal, mint ő – és a harmadik nőalak: *Juliska*, a jóságos és álomszép *kapuvári várkisasszony*, a szájhagyomány szerint *Hany Istók* szerelme...

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Missuray-Krúg Lajos, a Dunántúli Közművelődési Egyesület főtítkára: Hany Istók, rábaközi regék hőse. / Missuray-Krúg, Ludwig: Hany Istók, der Wassermann. (Deutscher Auszug.)

57Missuray-Krúg, Ludwig: *Hany Istók, der Wassermann. (Deutscher Auszug.)*

Obige Studie befaßt sich mit „*Hany Istók, dem Wassermann*”, dieser fesselndmärchenhaften Gestalt des „*Hanyáság*” (Wasen), welcher sich im sumpfigen Gebiete neben dem Neusiedlersee erstreckt. Seit

zweihundert Jahren beschäftigt dieses sonderbare Wesen nicht nur das Volk, sondern auch die literarische, wie medizinische Welt. Am 17. März 1749, so beginnt die „Mär“, fanden die Fischer Franz Nagy und Michael Molnár im Erlenwald beim Königsteich (viele nannten ihn irrtümlicherweise Königssee) ein nacktes, 8 bis 10jähriges, geistig beschränktes Kind. Sie brachten das unbeholfene Wesen, welches nicht sprechen konnte, in das Kastell zu Kapuvár, wo es bekleidet und in der Burgkapelle mit *Vorbehalt* getauft wurde. Mit Vorbehalt, weil man nicht wußte, ob der Findling nicht etwa schon früher getauft wurde. Der Verfasser bringt die Daten der Kapuvärer Taufmatrikel, welche den alleinigen *historischen* Kern der Mär vom „Wassermann“ bilden. In der Taufe erhielt der Findling den Namen *Stefan*. („Istók“ ist der ungarische Kosename von Stefan.) Da er keinen Familiennamen hatte, so gab ihm der Volksmund den Beinamen „*Hany*“, d. h. „vom Wasen“, wo Stefan eben gefunden wurde. Unrichtig sind daher die Bezeichnungen *Han, Hani, Háni, Hányi* oder *Hanyi Istók*. In denselben Fehler verfällt auch *Maurus Jókai*, der in seinem Roman „*Die namenlose Burg*“ die nur in mündlicher Überlieferung lebende Märchengestalt zur Weltberühmtheit verhalf.

Der Verfasser stellte auf Grund eingehender Forschungen das gesamte Schrifttum über Hany Istók zusammen und kam zum Endergebnis, daß der „Wassermann“ *kein Fischmensch* war, wie die meisten Autoren meinten. Er hatte weder einen hornähnlichen Kamm am Kopfe, noch war er ein Zigeuner, wie wieder andere behaupten. Er besaß zwischen den Fingern wohl keine Schwimmhaut, wie wir da oft lesen, doch waren sie etwas länger als normale Finger. Sein Körper war *schuppenlos*, nicht wie jener der „Fischmenschen“. Es dürfte sich im Falle des Hany Istók aller Wahrscheinlichkeit nach um eine seltene Erkrankung an *Ichthyosis congenita*, ein angeborenes, seltsames Hautübel gehandelt haben.

Im weiteren konnte der Autor feststellen, daß die im fürstlichen Kastell zu Eszterháza (Komitat Sopron) befindliche Holzplastik, welche in der Studie auch im Bild vorgeführt wird, niemals Hany Istók verkörperte, sondern einen älteren unbekanntem Mann. Wahrscheinlich handelt es sich um eine *chinesische Skulptur*, welche mit unserem Findling höchstens insofern in Verbindung gebracht werden könnte, daß die Figur einen Frosch in der Hand hält und seit vielen vielen Jahren eben in einem Schloß in der Nähe des sagenumwobenen Wasens verwahrt wird.

Hany Istók lebte – wie an Hand des erforschten Materials einwandfrei festgestellt werden konnte – ein Jahr im Kastell zu Kapuvár. Allmählich gewöhnte er sich an Kleider, die er anfangs garnicht dulden wollte. Vorerst aß der Findling nur rohe Fische, Kröten und Gras, später aber auch gekochte Speisen. Als das Jahr um war, verschwand er spurlos im mit Wasser gefüllten Burggraben. Später will man Istók noch im Wasen gesehen haben. Seine Kleider fand man am Ufer zwischen Rohr und Schilf.

Unser Findling war nach obigem also keine erdichtete Gestalt, allein die Phantasie des Volkes formte ihn zum Helden der Märchenwelt. In der Hany-Istók-Sage zeigen sich Spuren der *Anekdotenwanderung* wie dies bereits *Béla Tóth* ganz richtig feststellte. Analogien trifft man in der einschlägigen ausländischen Literatur wiederholt an.

Die Sage dichtet dem Findling des Wasens trotz seiner Jugend auch Liebesgeschichten an. Wie immer dem sei, dieser Menschenstümmel kann noch einmal die Hauptfigur eines Romans werden, wozu der geheimnisvolle, irrlichterreiche Sumpf den gewünschten Rahmen bilden könnte...

Abschließend bespricht der Verfasser zwei Bühnenwerke, deren Hauptgestalt Hany Istók ist. Er nennt auch eine lange Reihe von Literaten und Wissenschaftlern, die sich mit diesem Findling mehr oder weniger beschäftigen. Das Protokoll vom Jahre 1801 wird in der Studie wortgetreu wiedergegeben, und die

bezüglichen Notizen in den Annalen des Dominikanerordens zu Sopron erfuhren ihre *erstmalige* Veröffentlichung.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

58 A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI. / Csipkés Kálmán:
Gyűjteményeink gyarapodása az 1942. esztendőben.

Csipkés Kálmán: Gyűjteményeink gyarapodása az 1942. esztendőben.

A háborús nehézségek miatt nagyobb szabású ásatási- és kutatómunkát nem végezhattünk, sem időszakos kiállításokat nem rendezhettünk. A múzeumi gyűjtés terén is több gátló körülménnyel kellett megküzdenünk. Mindazonáltal az 1942. év gyarapodási anyaga úgy mennyiségileg, mint minőségileg számottevő, egyben változatos, sokrétegű, nem csekély mértékben hézagpótló, értékes. Ajándékozás révén is több fontos tárgy került gyűjteményünkbe.

A nagyobb jelentőségű új szerzeményeket az alább következő sorokban ismertetjük.

Az *újabb kőkorszak* anyaga egy szerpentin-kőből való átfúrt baltával, egy kővésővel és egy átfúrt szarvasagancs-eszközzel gazdagodott; lelőhelyük: Sopron közvetlen környéke.

A *római kort* képviseli egy szépen kivitelezett, művészi becsű bronzfogantyúval – fekvő oroszlánt ábrázol – ellátott vaskulcs; ez az értékes darab néhai Dr. Meller Béla fogorvos hagyatékából jutott ajándékképpen a múzeum birtokába; lelőhelye: Sopron, Károly-magaslat. (1. kép.)

1. kép. Római-kori kulcs.
(12. cm hosszú.)

A *városkép-sorozat* hat művel bővült. Közülük kiemelkedő *Molitor József* soproni festőnek a sopronbánfalvai volt Páros-kolostor látképét ábrázoló olajfestménye 1820-ból (2. kép); értékes, korabeli fakerete finoman profilált, aranyozott. (Dr. Meller Béla hagyatékából ajándék.)

2. kép. Molitor József olajfestménye 1820-ból.
(A vászon mérete: 54x41 cm.)

Katonai vonatkozású új szerzeményeink közül első helyen említjük az első világháborúban hősi halált halt *Limanovai Muhr Othmár* huszárezredes (a volt soproni cs. és kir. 9. sz. Gróf Nádasdy-huszárezred parancsnoka) tiszti tarsolyát és fényképeit. (Vitéz Muray Othmárné, szül. Limanovai Muhr Olga, ezredes neje, ajándéka.) Értékes darab továbbá a csornai [59](#)csatában (1849. jún. 13.) elesett Wyss Ferenc osztrák

vezérőrnagy képmása; Kriehuber kőrajza 1849-ből.

A *Díszterem* anyaga is gyarapodást mutat fel. A fontosabb darabok: Kormányzó Urunk herendi porcellánmellszobra Erdei Dezső szobrászművésztől; a hősi halált halt kormányzóhelyettes téglalapalakú bronzplakettje Edvi Illés Györgytől; néhai Dr. Thirring Gusztáv, Sopron város díszpolgárának nagyobbméretű, olajfestésű arcképe Megyesi Schwartz Antal soproni festőművésztől; Ferenc Ferdinánd trónörökösnek gróf Széchenyi Miklós püspökhöz írt, soproni vonatkozású, eredeti levele 1910-ből; három darab, Sopronban nyomtatott, 18. századi könyv. (Vételek.) Itt helyeztük el az 1912-ben elhunyt Varga Ottó, országoshírű történelemtanár Naplóit. Varga Ottó középiskoláit Sopronban végezte, önkéntességi évét itt szolgálta, az itteni 76. sz. gyalogezreddel indult a boszniai hadjáratra; felesége soproni származású volt, soproni kapcsolatait mindvégig fenntartotta. (Ajándék.)

Régi *soproni cégéreink* száma egy darabbal növekedett: a volt, „A fekete kutyához” címzett fűszerüzlet cégére a 19. század közepéről; ónból készült csigavonalas gyámon nyugvó talapzaton álló, ugyancsak ónból való kutyaalak; a talapzaton magyar- és németnyelvű felirat. (Dr. Király Jenő igazgató-főorvos ajándéka.) A 18. század második feléből származó művészi mérlegtartónkra néhány régi soproni kereskedői mérleget szereztünk. Igen értékes és érdekes az a vésett rajzú és feliratú részlemez a 18. század végéről, mely Fink József soproni kereskedő reklámceduláinak nyomására szolgált. (Ifj. Renner Gyula rézműves ajándéka.) Több levonatot is készítettünk róla.

Soproni *könyvkötő-émlékeink* sorozatát vásárlás útján kilenc darab régi könyvkötő-bélyegzővel gazdagítottuk.

Három darab régi soproni ón-ürmértéket szereztünk még a céhemlékeke gyűjteményébe. Jelzésük: C. MARCHIONINI – OEDENBURG. (Vétel.)

Ötvösmunkáink számát öt darab régi soproni rendőrségi ezüst mentegommbal gyarapítottuk. A gombokon Sopron sz. kir. város domborított címere látható. (Vétel.)

A *Barokk-rokokó szoba* anyagát növelik a sopronbánfalvai római katolikus egyházközség részéről – megyéspüspöki engedéllyel – letétbe helyezett, s a 18. század közepéről való templomi faragványok két nagyobbméretű oltárszobor (szárnyas angyal-alak), egy oltárfeszület (fínomművű talapzattal), két oltároszlop korinthusi fejezete és lábazata, egy oltárkép-keret ívelt felső oldala. A rokokóba hajló jobb provinciális-barokk-, gazdagon aranyozott fafaragványok eredetileg a sopronbánfalvai egykori páloskolostor (jelenleg karmelitaapácák bírják tulajdonul) templomában voltak elhelyezve, s egy a József császár feloszlató rendeletének áldozatul esett oltár tartozékai lehettek. Rendbehozatalukról ebben az évben kívánunk gondoskodni. E szoba egyik vitrinjébe egy fehérmázás, festett dísz nélküli, kerekded holicsi fajánsztálat és egy bécsi porcellán-levesestálat szereztünk vétel útján.

Az *Empire-biedermeier szoba* soproni polgári arcképsorozata ajándékozás révén Eckl Ferdinánd soproni kereskedő képmásával bővült; a korabeli aranyozott fakeretű olajfestmény Ertl Antal soproni festő műve 1832-ből. A szoba hangulatát nagyban emeli a vétel útján szerzett négy darab silhouette-kép. A vitrinekben két bájos legyezőt, két ezüst kulcstartót, egy ezüst koppantót és egy rubinszínű, festett díszítésű üvegpalackot helyeztünk el. (Vételek.)

Képgyűjteményünk két Ertl-féle 60.romantikus tájképpel gazdagodott. (Dr. Meller-hagyatékából ajándék.) Itt említjük meg, hogy a képtári helyiségbe – belsőégi jellegének fokozására – egy korai-biedermeier

támláspadot állítottunk; nádfonatú üléssel, rácsos támlával és karokkal ellátott. (Vétel.)

A *térképgyűjtemény* 25 darabbal gyarapodott, nagyrészt ajándékozás útján; jelen álladéka már a harmadfél száz darabot is meghaladja.

Az alagsori folyosón helyeztük el azt a finomművű, 1788-s évszámmal ellátott, kovácsolt vasrácsot, mely legutóbb a Pejachevich-grófok sírkápolnája (jelenleg a Sz. Domonkos-rendé) mellett állott a Sz. Mihályról nevezett régi temetőben; eredetileg valószínűleg a Sz. Mihály-templom barokk-kori berendezéséhez tartozott. A szabadban már eléggé megviselt rácsnak – kellő gonddal történt jókarbahelyezéssel – az utókorra való átmentését és megőrzését fontos feladatnak tartottuk. Helyére saját költségükön újat állíttattunk. Régi kovácsolt vasmunkákból már igen szép sorozattal rendelkezik a múzeum (ajtók, ajtókopogtatók, rácsok, cégértartók stb.), s továbbra is minden alkalmat megragadunk, hogy ezen gyűjteménycsoportunkat minél tökéletesebbé és gazdagabbá fejleszthessük.

Néprajzi anyagunk régi soproni gazdapolgári szobaberendezéssel (15 darab), eg régi soproni kézi-mángorlóval, sopronmegyei régi selyemkendőkkel, hímzett fehérbatiszt-kendőkkel (jórészt hövejek) és egy régi fajánszkorsóval gyarapodott. (Vételek, részben ajándék.)

Éremtárunk is igen öröndetes gazdagodást mutat. Szép számmal szereztünk soproni sportérmeket és -jelvényeket. Különösen a személyi- és emlékérmek, továbbá a vallásos érmek csoportja gyarapodott számottevően. Az utóbbiak között igen értékes a Győr városa által kibocsátott, művészi kivitelű Szent László-jubileumi érem Boldogfai Farkas Sándortól. (Nagyobb részét vételek.) Ajándékozás révén számos magyar és külföldi pénz került a gyűjteménybe.

A *Széchenyi-szoba* anyaga néhány könyvvel, éremmel, s a Legnagyobb Magyar herendi porcellán-mellszobrával gyarapodott.

Szakkönyvtárunkban az archaeológiai, a történelmi, a művészeti, a néprajzi és a Soproniensisa-csoport növekedett jelentősebben. Külön felemlítjük a Magyar Művelődéstörténetöt hatalmas kötetét. Könyveink, továbbá folyóirataink újabb évfolyamainak bekötetéséről is gondoskodtunk.

Fényképgyűjteményünk már eddig is négy nagyméretű albumot tölt meg; újabb album rendelés alatt.

A múzeumi *Szakkönyvtár* részére a következő folyóiratok járnak: Archaeológiai Értesítő, Archaeologia Hungarica, Folia Archaeologica, Dolgozatok a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudomány Egyetem Régiségtudományi Intézetéből, Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, Századok, Numizmatikai Közöny, Szépművészet, Magyar Iparművészet, Ethnographia, Néprajzi Értesítő, Természettudományi Közöny és Pótfüzetek, Dunántúli Szemle, Győri Szemle, Soproni Szemle, továbbá Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Wien.

Végül megemlítjük, hogy a múzeum 1942. évi látogatottsága igen népes volt. Közel négy és félezerre tehető a látogatók száma. Vasár- és ünnepnap délelőtt díjtalanul tekinthette meg gyűjteményeinket a nagyközönség.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények. / Csatkai Endre dr.: Rákosi Jenő szerkesztői pályájának kezdetei Sopronban.

Csatkai Endre dr.: Rákosi Jenő szerkesztői pályájának kezdetei Sopronban.

Eléggé ismeretes, hogy Rákosi Jenő az 1856–60-as tanéveket Sopronban töltötte, majd 1864 első felében is hosszabb időt töltött itt, hogy a nyolcadik osztályból vizsgázzék. Ismeretes az is, hogy első tragédiáján ekkoriban már dolgozott és hogy első nagy döntő sikerű műve, az Aesopus, is foglalkoztatta már. Írói pályája tehát itt kezdődik. De szerkesztőnek is itt indult, mégha csak egészen szerény körülmények közt is.

Szokatlan dolog, hogy egy 22 éves ifjú már akkor útra tekinthessen vissza, amelyikről a nyilvánosság előtt számolhat be. Rákosi Jenő megtehetette. Mikor hírért vette, hogy Sopronban maradt Zsiga öccse 1864 őszén új életre keltette a bencésgimnázium magyar ifjúsági lapját, a Derüt, rögtön tollat fogott és megkezdte a „Pesti levelek” közlését. Ezek közül az első kettőt, soproni diákpályájának képét az alábbiakban szó szerint közöljük is:

Pest, December 864.

Tisztelt szerkesztő Úr! Nem volnék őszinte, ha palástolni akarnám azon örömet, melyre a „Derü” újbóli megindulásának híre derített, sőt magamat tagadnám meg, be nem vallván nyiltan, hogy ez lelkemnek valóságos kis ünnep napja. Ki ne örülne azon, ha ama földet, melyet ő is verejtékével áztatott (ha nem túl vitt hasonlítás), hosszas fogyasztó tél után ismét virulni látja? Ki ne mondaná ki őszintén: „íme, amiért én rajongtam, az az én utódaimat is lelkesíti, s a mag, melynek elhintésében én is munkás valék, zsenge csirájában új ápoló kezekre lel? Uraim, ez legemberibb! ha szabad magamat így kifejeznem, s a legvastagabb bazértság¹⁽¹²¹⁾ kell hozzá, hogy ne örüljünk, midőn első ifjúságunk ábrándjait új rokonkeblek szentesítik, ismét felvévén a fonáll, melybe akkori életünk legaranyabb szárait szövök, hogy tovább fonják – hogy fejlesszék, s megkössék vele a koszorút, mely egyedül méltó, hogy szépért, nemesért és szentért hevülő ifjúk halántékát ékesítse. Ismétlem barátim! ez nekem is ünnepnapom s én is meg fogom ülni! a mit legméltóbban az által vélek tehetni, ha a „Derü” s az ezt megelőző „Geistesknospen”²⁽¹²²⁾ című gymnasialis lapok keletkezésének rövid történetét adom.

Én 1856. lettem a soproni a soproni főgymnasium tanuló tagja. Ez időben még szó sem volt az ily nemű vállalatról, azért-e, mert nem volt, kinek ez eszébe jutott volna, vagy ha jutott is, nem tartá szükségesnek, vagy talán ép a „nem szükséges” ténye létezett, annyi bizonyos, hogy én soha említeni sem hallék ilyesmit. Az első kísérletet én tevém egy iskola társammal. Akkori laktársam buzdításaira egy egy versben késértve meg erőmet, azt egy ív papírra más dolgozatokkal együtt letiztáztuk említettem iskola társammal, s collegaink között köröztettük, a mi nem kis tekintélyt szerzett, s szellemi felsőbbségünk beismerését eredményezte. Harmadik osztáluak valánk, s az egész inkább csak mulatság volt, csupán kettőnkől függve, időhez, alakhoz nem kötve. Mégis van okom hinni, hogy ez némi tényezőül szerepelt, midőn egy évre reá a főgymnasium 8. osztálya elhatározá egy ily lap megalapítását. Nem hagyhatjuk itt említetlenül K. B. akkori

logicust, kit főképp a kezdeményezés dicsősége illet.

Voltak élénk, nyilvános és privát gyűlések, sok beszéd pro és contra; szóval az ifjúság az előtte új s vonzó vállalatot teljes hévvel karolta fel. A 8. osztálynak, közülök főképp Zsitvay,³⁽¹²³⁾ Müller⁴⁽¹²⁴⁾ élére állottak az ügynek s így megalakult a társaság, s megalapították a „Geistes-knospen”.

Mindenki munkálkodott s dologhoz **62**látott, mindenki akart az első lapba írni, s a ki nem írt, az előfizetett, hogy olvashassa. A lelkesedés, a hév, mellyel fogadtattott, örök időt látszott néki jósolni. A hatás, melyet e lap az ifjúságra gyakorolt, szembeszökő volt: a gondolkodás s vele a társalgás komolyabb dolgok körül forgott; az ízlés finomult, nemes vetélkedés, és önérzet szállta meg az ifjúságot, s egy lépéssel közelebb lévén az eszményibb világhoz, fogalma, nézetei tisztultak; Horác, Ovidius, Virgilius, Homer nem csupán iskolai könyvekül tekintettek, s így átalján a tanulási vágy fokozódott.

Ily eredmény után, ki kárhoztathatná ily vállalatot?

Az első évfolyamban⁵⁽¹²⁵⁾ különös említést érdemelnek Müller Ottó, mint több izbeni ügyes, tapintatos szerkesztő; Zsitvay, ki több költeményén kívül, egy talpra esett történelmi beszélyt is adott; Bove, ki kizárólag csak költeményekkel látá el a lapot, továbbá Kreamsner Béla,⁶⁽¹²⁶⁾ ki egy pár elbeszélése mellett komoly és humoristicus versekkel élénkíté a lap tartalmát, végre dolgoztak még Vágghi, Novák, jelesen Cigli s többen.

Én a negyedik osztályt jártam ez évben (857, 58) s társaimmal egy kérvényt intéztünk a Geistes-Knospen egyik gyűléséhez, melyben a társulatba leendő beléphetésünkért folyamodtunk. Azonban visszautasították.

Ez mélyen sebzett bennünket, a kik már (a mint mi legalább meg valánk győződve) tavál, azaz egy évvel előbb adók jelét életrealóságunknak. Szövetkeztünk tehát, és saját osztályunkból került ki a társulat, mely az „Aurorát” szerkeszté vezetésem mellett. Kitarottunk mindvégig s az év végével a német nyelv tanárának, f. t. Leitgeb Sebestyén úrnak ajándékozók a csinosan kiállított s bekötött egyetlen teljes példányt.⁷⁽¹²⁷⁾

Kiemelendők itt Franschitz, Wernhardt, kik szellemi munkákon kívül, a lap külső csinosítása körül (címfestés, írás stb.) nem csekély érdemet szereztek magoknak.

Így folyt le az első évfolyama a Knospenoknak s az Auroranak, mely utóbbinak egyszersmind utolsója is, mert a reá következő esztendőben mint 5. osztályúak beolvadtunk a „Geistes Knospen”-okba.

Ez év (858–59) kezdetén nem lehetett még az ügy körüli buzgóság csökkenését észre venni, bár az egyesülés után más eredményt lehele várni. Én az első számban azonnal egy hosszabb elbeszélést kezdék meg, mely vagy 4 számon át tartott, s a mellett egy költeményt is adtam. Bove költői ere kiapadhatatlan volt, s nem lehetne számot látni jegye nélkül. Az ügy élén felváltva Cigli és Kreamsner álltak. Herics János,⁸⁽¹²⁸⁾ ki Csornáról akkor jött vissza, sok tanulmányal írt történelmi értekezésekkel emelte a lap érdekét, s később Kreamsnerrel szövetkeztek, talpra esett s jó ízű humorral írt criticáik oktatták a fiatal nemzedéket mulatva, néha csipve, de egyszersmind jó akarólag le is símítva a csipett helyet. Mulatságos volt Borovics-csal folytatott polemiájok, s az olvasó közönség csak azt sajnálta, hogy Borovits úr nem elmésebb, hogy az egyesült criticusok is kényszerültek volna élesebb fegyverhez nyúlni. Ez időben esék szintén a szavalló egylet felállítása, melynek elnökeül f. t. Haider Győző úr kéretett föl, a ki szívesen el is fogadta, de ezen időszakba esik a tűz lankadása, a hanyatlás, a vissza esés, melyről azonban legközelebbi levelemben.

II. Letelepeltünk egy szikla csúcson, mely szigetként áll a padokkal ellátott magaslatlalt szemben s pár percnyi ünnepélyes csend után elkezdénk arról beszélgetni, a mi legvonzóbb, legérdekesebb volt előttünk, szellemi gyermekeinkről s ezek pantheonjáról a lapról, melynek mindnyájan buzgó hívei valánk. Méltó megvetéssel emlékeztünk meg a rosszakaratról, [63](#)mely eme rosszalás nyilvánítását követte, mindnyájunkat egy és ugyan azon eszme foglalkoztatott, azon eszme, melyet nyomban tett juttatott érvényre, s a ki első közölünk kimondá azt, az csak közös gondolataink tolmácsa volt, mert mindnyájan, egyhangúlag üdvözlöttük a tervet, alakkal, névvel láttuk el az eszmét, s megszületett az ú. n. „Insel Bund”, mely feladatául tűzte ki lapunkat anyagilag s szellemileg egyaránt pártolni. Igen természetes, hogy nem elégitett ki bennünket a pusztá elhatározás, ezt külsőleg, jelvényekben kelle kifejeznünk, s mi azonnal egyenként szakasztánk le egy-egy virágot, sírt ástunk neki s eltemettük, mintegy kifejezni akarván, hogy akkor szűnjék meg összetartásunk, midőn e virágok újból illatoznak; a sírra egy síma követ hengerítünk, melyre Bove (Inselbund B.) a következő sírverset rögtönzé:

*Fahret hin, ihr Blütchen in der Erde Schlund:
Lang bestehe unser Inselbund!*

Azután egy faragott keresztcskét illesztünk ama fa kérgébe, mely lombjaival a sír fölé borul. Én levék megbízva egy költemény készítésével, mely az olvasókra nézve némi felvilágosítással szolgáljon, s ezentúl gyorsan jelentek meg egymás után az Inselbund dolgozatai, az illető tag nevének kezdő betűje alatt.

Így lön ismét biztosítva a lap fönállása. Ez évben különös elismerést érdemelnek Kremszner Béla, Weinzirl, Cigli, Bove, Hegedüs (IV. osztályú), Hérics, s csekély magam, ki egyedül foglalkoztam majdnem kizárólag az elbeszélő költészettel. Ez évben pályázatok is irattak ki, azonban csak egy sikerült, t. i. a f. t. Ruth tanár úr által a legjobb balladára kitűzött díj, mellyel Kremszner Béla lön jutalmazva. Az év végével három jutalom osztatott ki, t. i. egy a legérdemdúsabb szerkesztőnek s kettő a legmunkásabb tagoknak. Az első Kremszner Bélát illette, a másodiknak egyike Bovenak jutott, a másikkal pedig engem tiszteltek meg; így fejeztetett be a lap második évfolyama.

Az 1859. év az ébredés éve volt Magyarországra nézve. Mindenki politizált, a ki nem is értett hozzá, s erélyes viták, pártképzések, jóslatok (avatlan jósok teljes biztossággal declémálva) mindenki figyelmét felhivák, s a ki soha sem törődött a közüggyel, most feszülten várta a történendőket. Előhírnökül az ú. n. magyar szellem kezdett uralkodni, a Fremdenblatt helyett Pesti Napló jára; Hans Jörgel⁹⁽¹²⁹⁾ helyett a politicus csizmadiát tanulmányozták, s a cilindert hosszas uralmáról leszorította a kucsma és kanászkalap, a frakkot a közvélemény dolmányá nyirbálta v. átillává egészítette ki, nem is említve a sarkantyúkat, melynek csöngése az osztrák katona tisztek kardcsörtetéseit túllármázta. Így álltak az ügyek, midőn 1859 őszén tanulókul összesereglettünk. A hangulat, mely az ifjú kedélyeket folytonos hullámzásban tartá, kedvező volt, s Bove a Geistes Knospen veteránjai egyike, sietett is azt felhasználni, azonban nem várt kedvezőtlen sikerrel.

Azok, amik körülünk történtek, nem maradtak hatás nélkül, az általános magyarosodás mindket is árjába sodort, mert örömmel vetők magunkat belé, s a gondolat, hogy most egy német társulat tagjai legyünk, némi szégyennel töltött el bennünket. Külső események ébresztének bennünk öntudatra, s öntudatunkkal a magunk, s főleg hazánk iránti kötelmeink érzetére. Igaz – az előtt is csak szellemnek hódoltunk, irányunk, lelkületünk magyaros vala, de mind ezt németül tevők.

Haboztunk, ingadoztunk, indulni készek, nem volt, a ki irányunkat kijelelve, s élünkre állva vezessen bennünk. Ekkor lépett fel Hérics, s benne központot nyervén, össze sereglettünk, társakul fogadva s

nevezve egymást, megalapítottuk a Derüt, mely f. t. Matuskovits és Hollóssy tanár urak fölügyelete alatt megkezdvén pályafutását, a Geistesknospénokat háttérbe szorítva, s majdan, közvetve ugyan, mert ez célja soha sem volt, nem is lehetett, de megbuktatta.

A Derü megindult s ha talán szellemi értékre nézve alantabb állott mint a német lap első évfolyama, ez csak abstracte áll, mert aránylag minden tekintetben méltó versenytársa leendett. Egy általánosan német nyelvű gymnasiumon magyar nyelven [64](#) ujságot szerkeszteni akarni, vakmerő terv, de azt fentartani, úgy hiszem, dicsőség volt. Persze e dicsőség nagy része f. t. tanárainkat illeti, kik meg nem szüntek bennünket szóval és tettel munkásságra buzdítani, s ha a f. t. Hollóssy és Lóskay tanár urak által kítűzött pályadíjak nem megvetendő eredményre juttattak bennünket a munkálatok quantitását illetőleg, úgy más részt f. t. Matuskovits tanár úr, mostani igazgató úr szellemdús és találó megjegyzéseinek köszönhetjük azok kvalitását, a haladást, mind a kötött, mind a kötetlen munkákban. A fő érdem Hérics Jánost illeti, ki mintegy lelke volt az egésznek, s szerény magamon kívül Töttösy és Pesti Gyula szorgalmas munkatársak valának.

Fáradozásaink eredményét egy kötetben adtuk át a gymnasiumi könyvtárnak, melynek alapja ugyan azon évben vettetett meg.

A következő éveket már nem töltém Sopronban, s csak hallomás után tudom, hogy a „Derü” még mintegy másfél évig tartotta fen magát. Ha magamat mibe sem is számítom, minden esetre meg kell jegyeznem, hogy Hérics úrban a lap pótolhatatlan veszteséget szenvedett, s érdemül vagy inkább méltánylatul megemlítem még, hogy a bukás nem annyira akarát, mint erő hiány miatt következett be. Méltánylatul mondom, mert a nemtudás korántsem szégyen, míg a nem akarás ily ügyben lemoshatatlan szenny. Ezt mindazokra nézve akartam megjegyezni, a kik netalán nem csak nem pártolják az újra életbe lépett vállalatot, de sőt ellene vannak s reményilem a soproni főgymnasium minden ifjú tagja pirulás és neheztelés nélkül olvasandja soraimat. És most tisztelt szerkesztő Úr Isten velünk! Legközelebb ismét fel fogom önöket egy levéllel keresni, s reményilem soraim előtt nem fogják lapjuk hasábjait bezárni.

*

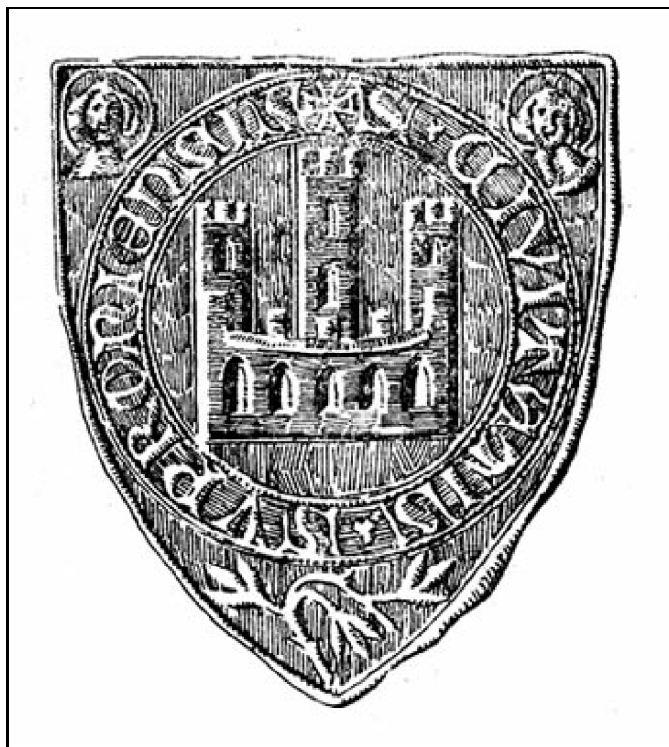
Ami a „Derü” további sorsát illeti, az 1864/5-ös újjáélesztett évfolyam a 21. számmal befejeződött Rákosi öccse, Ötvösi Zsiga néven szerkesztette s a berekesztő szóban megköszöni bátyjának, aki Vig Jenő néven írt, közreműködését, főképpen kiemeli Shakespeare Szentivánéji álom című művének taglalását. Ezt a darabot akkoriban mutatta be a Nemzeti Színház Arany János felülmúlhatatlan fordításában. [10\(130\)](#) Ugyancsak Rákosi Jenő intézte a „Derü” novellapályázatát is.

Zsiga terve az volt, hogy nem tér vissza Sopronba; mivel tehát lemondott a főszerkesztői állásról, Hahnenkampf Rezső vette át örökét. De a meginduló iskolai év (1865) azt a változást hozta, hogy a lap mellé „Aurora” címen németnyelvű lapot is erőszakoltak, ez ugyan hamarosan elvált tőle, de a „Derü” is megszűnt és csak 1867-ben támdt fel újra Deszkássy Boldizsár [11\(131\)](#) szerkesztésében, mint a „Petőfi Társaság” szorgalmi közlönye. És pedig nyomtatásban. Reichardt Adolf műhelyében készült. További sorsa ismeretlen. Az 1867/8-as évben 24 számot élt meg. A Rákosiak közül sem Bélának, sem Jenőnek nem volt benne szerepe, a közben elhunyt Zsigának is csak annyiban, hogy halálának első évfordulóján reá emlékezve hívta össze Deszkássy alakuló ülésre az érdekelteket 1867-ben...

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények. / Mollay Károly dr.: Sopron város 1350. évi pecsétje.

Mollay Károly dr.: Sopron város 1350. évi pecsétje.

Eddig Sopronnak öt középkori városi pecsétje ismeretes. Az első a királyi vár pecsétje, a második a várossáemelés (1277) után került használatba, ezt követte 1340-ben a harmadik, 1411-ben a negyedik s 1530-ban az ötödik.¹⁽¹³²⁾ Közelebbit e pecsétéről alakjukon és feltűnési idejükön ⁶⁵kívül egyelőre nem tudunk, csupán az utolsóról szolgál az 1530. évi városi adójegyzék²⁽¹³³⁾ felvilágosítással: *Her ambrer emphanen Nicolai episcopi (1530. dec. 6) auf dem rathaus von maister Leopold goldschmid steuergellt II sol. den. Fur das neu statsigl arbeit vnd silber abzogen VIII sol. den und her Waläsch ist dem goldschmid auch VIII sol. den. schuldig gewest, die seind auch hiemit abgerait vnd der cambrer sol dieselben VIII sol. den fur den goldschmid legen und bringt alles zusammen II gulden und bargelt an der stat arbeit XI sol. den.* Az itt szereplő Lipót ötvösmester nem más, mint *Vedschinger Lipót*, aki tehát 9 solidus bécsi dénárért ezüsből készítette el a város új pecsétnyomóját. Ugyanekkor *Nagy Balázs*, a város kamarása is adós neki 9 solidus bécsi dénárral, ami arra mutat, hogy az ötvösmestert bizonyára eléggé foglalkoztatták. 1530. évi 2 magyar forintnyi, azaz 20 solidus bécsi dénárnyi adójából ezért csak 2 solidus bécsi dénárt fizet le. *Vedschinger Lipót* pecsétnyomója az első, amely Sopronban készült s mint ilyen a soproni ötvösség kezdeteinek becses emléke.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények. / Schneller Edit dr.: Az első soproni felsőbb leányiskoláról.

Schneller Edit dr.: Az első soproni felsőbb leányiskoláról.

Az 1871-ben megnyílt városi felsőbb leányiskolából fejlődött ki a mai magas színvonalú leánygimnázium. Az alapítás előzményeit a városi közgyűlések jegyzőkönyveiből ismerjük.¹⁽¹³⁴⁾

De kevesen és mindinkább kevesebben tudjuk, hogy mi készítette úgy elő a talajt, hogy az 1870 február hó 9-én megtartott közgyűlésen, az evangélikus konvent által előterjesztett kívánság – hogy a város a tervbevett felekezeti különbségre való tekintet nélküli elemi iskola helyett, leány felsőbb iskolát állítson fel – már a szeptemberi közgyűlésen elfogadó határozatot nyert és 1871 októberében meg is nyílt az Iház-házban két osztállyal a Városi Felsőbb Leányiskola.

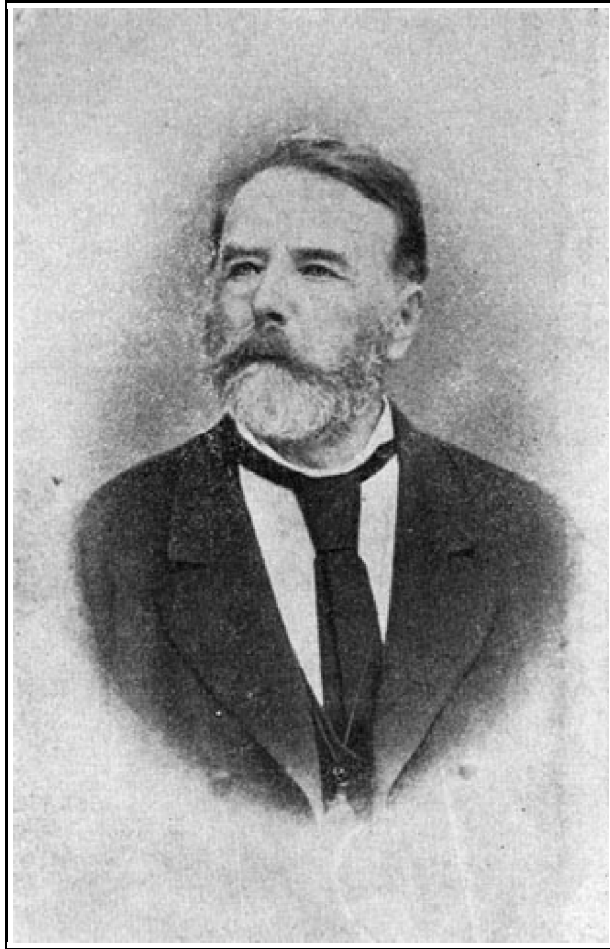
Sopron mindig magasan kiemelkedett kultúrájával a magyar vidéki városok közül. Lakóiban a tradíció mély tisztelete és szeretete él. Egyik generáció adja át a következőnek szóban és írásban Sopron krónikáját. Ezt a kötelező átadást érzem, amikor a soproni felsőbb leányiskola csendes, szerény elődjének hiteles történetét átadni kívánom emlékezetül a jelen nemzedéknek.

A hatvanas évekig általában befejeződött a leányok oktatása a hat elemivel. Természetesen művelt és jobbmódú polgári családok leányaikat tovább taníttatták. Nyelvekbe Tschürtzné vezette be, zenébe Altdörfer Keresztély. De ez nem volt mégsem gyakori; jobb családok leányai még egy pár évig Lenk Wilhelmine,²⁽¹³⁵⁾ 66. „Mina Tante” kézimunka iskolájába, majd utána Neumann Julie fehérnemű varróiskolájába jártak.

Édesanyám 1868-ban végezte el az elemi iskola hatodik osztályát. Nagyszüleim kimagaslóan művelt és modern felfogása szerint elfogadhatatlan gondolatnak tartották, hogy 12 éves korban egy leálynak a rendszeres tanulása befejeződhessék. Elhatározták, hogy ritka tehetségű kis Melanie leányuk³⁽¹³⁶⁾ tovább fog tanulni – szakítva az addigi szokással – rendes felsőbb iskolában. S mivel Sopronban ilyen nem volt, *létesítettek* számára.

Dr. Boór Károlyné.

Dr. Boór Károly.

Nagyatyám, *Boór Károly dr.* felkereste az evangélikus líceum három nagyértékű professzorát: *Poszvék Gusztávot, Fehér Samut* és *Rösch Frigyes*t,^{*(137)} akikkel megbeszélte tervének gyakorlati kivitelét, az iskola tantervét. Tervét örömmel fogadták és vállalták az órák tartását.

Ezek után Nagyanyám, született **67***Boór Caroline*, elment *Lagler* igazgató úrhoz, aki az elemi hatodik osztályát vezette, megismertette vele iskolatervüket és felkérte, hogy nevezze meg a legtehetségesebb kis leányokat, mivel szüleikkel kíván érintkezésbe lépni és meggyőzni az iskola fontosságáról. *Lagler* igazgatót meglepte a szokatlan újító terv. Csaknem szemrehányó hangon szólt egykori tanítványához: „Mire való az ilyen különködés; ha önnek, Asszonyom, elég volt a mi elemink, akkor a leányának is elég lehetne.” Erre Nagyanyám felelte: „Változtak a viszonyok; ami 44-ben elég volt, az 68-ban kevés, ma mások az igények és nekünk a kor követelményeivel kell haladnunk.” *Lagler* igazgató hihetetlenül csóválta a fejét, de utána nézett a tanulók érdemsorozatában és kijelölte a jó tanulókat.

Nagyanyám felkereste a leányok szüleit, akik közül többen átérték a kérdés fontosságát és boldogan csatlakoztak Nagyszüleim táborához.

A nyár folyamán Nagyszüleim beszerezték a taneszközöket és bútorokat. A nagyebédlőt alakították át

iskolateremmé. A berendezés egyszerű volt. Hosszú tanulóasztal, falitábla, falitérképek, glóbusz, szerényebb természetrajzi, kémiai, ásványtani szertárból állott.

16 kis leány várta az októbert, amikor is megkezdődött a rendes tanítás. A soproni első felsőbb leányiskola növendékeinek névsora volt:

Altdörfer Matild, Bergmann Emilie, Boór Melanie, Démy Treszka, Hirschfeld Adrienne, Küttel Emilie, Petrik Luise, Schilling Hermine, Seltenhofer Marie, Stadler Matild, Szilvássy Jolán, Taborszky Johanna, Thirring Lini, Thirring Lujzika, Tiebrunner Pauline, Wagner Emma.

Komoly munka folyt egész éven át. Poszvék Gusztáv tanította a hittant és a német nyelvet és irodalmat; Fehér Samu a magyar nyelvet és irodalmat és a történelmet; Rösch Frigyes a számtant, mértant, algebrát, vegytant, fizikát és földrajzot.⁴⁽¹³⁸⁾

Nyár elején ünnepélyes vizsgán tettek bizonyosságot arról, hogy miképpen dolgoztak az éven át.⁵⁽¹³⁹⁾

A kétéves felsőbb leányiskola kitűnő eredménnyel zárul be 1870 év nyarán.

A tandíj havi 3 forint volt. Ez az összeg fedezte a tanárok tiszteletdíját. (Nagyszüleim nemes lelkére jellemző, hogy két nehéz anyagi viszonyok között élő tanuló tandíját magukra vállalták, nehogy anyagi okok **68** miatt keserű szívvel elmaradjanak a tovább tanulás lehetőségétől.)

Nagyszüleim Domonkos-utca 13. (Langezeile 735.) számú házában a teljesen magán felsőbb leányiskola így készítette elő a polgárok gondolkozását és vágyát az új iskolatípus felállítására, így vált szükségyszerű igényé Sopron városában a leány felsőbb oktatás kérdésének gyors megoldása.

A fenti adatok közlésével tartoztam. Tartoztam elsősorban hálás kegyelettel Nagyszüleim iránt és tartoztam Sopron város tanügyi történetének, nehogy egy kicsi, de jellemző fejezete feledésbe merüljön.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények. / Storno Miksa: Adatok a Soproni Önkéntes Tűzoltóegyesület történetéhez.

Storno Miksa: Adatok a Soproni Önkéntes Tűzoltóegyesület történetéhez.

A Soproni Önkéntes Tűzoltó Egyesület alapítási idejét¹⁽¹⁴⁰⁾ az alapszabályokat jóváhagyó 28.057. 1866 április 26-án kelt határozata szerint, erre az időpontra tették.

A városi tanácsnak 5600. ex 1859. számú határozata²⁽¹⁴¹⁾ azonban azt bizonyítja, hogy ez az egyesület már hét évvel előbb, vagyis 1859 július 17-én alakult meg. – Ebben a határozatban a városi tanács Sopron tűzrendészetére vonatkozó több szervezési intézkedéseket tesz. – Figyelemreméltó tartalma miatt egész terjedelmében közöljük.

An Herrn *Storno* bürg. Rauchfangkehrer Meister Allhier.

Z. 5600. Vom Magistrate der königl. Freistadt Oedenburg.

Nachdem sich die Mitglieder des Freiwilligen Freiwilligen Feuerwehr-Corps am 17. d. M. bereits constituirt haben, und dies auch in der am Heutigen abgehaltenen Magistratlichen Sitzung genehmigt wurde, so wird denenselben zur Wissenschaft und Darnachhaltung vorläufig, und bis zur Mittheilung der

Statuten folgendes bekanntgegeben.

1-tens. Zu Spritzenmeister wurden ernannt u. z. für die Spritze No. 1 Herr *Anton Payer* Schlossermeister. Die Spritze steht im Stadtmeierhofe. Für die Spritze Nr. 2 Herr *Josef Hirnschrodt* Kupferschmidtmeister. Diese Spritze steht im neuen katholischen Schulhause. Für die Spritze Nr. 3 Herr *Ignaz Coriari* Schlossermeister, die Spritze ist neben der Infanterie-Kaserne. Für die Spritze Nr. 4 Herr *Ladislaus Takáts* Schmidtmeister, die Spritze ist im Stadtmeierhof. Für die Spritze Nr. 5 Herr *Theodor Landgraf* Gastwirth und *Johan Sebesta* Tischlermeister, die Spritze steht bei der Eisgrube. Für die Spritze Nr. 6 die Herren *Michael Coriari* und *Anton Stoye* Schlossermeister, die Spritze steht im Rathaus.

2-tens. Die Herbeischaffung der Requisiten, und die Aufsicht über dieselben haben übernommen, die Herren *Mh. L. Pfendesak, J. C. Jacobi, Georg Dörfler, Eduard Rose, Johan Schwinggagl,* und *Ludwig Piller.*

Die Requisiten, als Wasserwägen, Feuerleitern, und Feuerhaken befinden sich an folgenden Orten als:

- a) Im Stadtmeierhofe 3 Wasserwägen mit 36 Wasserräumer, nebst Feuerhaken und Leitern.
- b) Im Rathhause ein Wasserwagen mit 12 Stück Wassereimer dazu Feuerleiter und Feuerhaken nebst Handspritzen.
- c) Im catholischen Normalschulhaus Gebäude neben dem Casino ein Wasserwagen nebst 12 Stück Wassereimer.
- d) Auf der Eisgrube 2 Wasserwägen, und 24 Stück Wassereimer, dann Feuerhaken, und Feuerleitern.
- e) Neben der Infanterie Kaserne in den Requisiten Behältnis ein Wasserwagen mit 12 Wassereimer, dann Feuerhaken und Leitern.
- f) In der Windmühlgasse beim Haus Nr. 381.[3\(142\)](#)
- 69g)** In der Schlippergasse bei der Überfahrt auf die Pfarrwiese im Haus Nr. 600.
- f) In der kleinen Potschygassen zwischen den Häusern Nr. 670. 671 befinden sich ebenfalls Feuerhaken und Leitern.

3-tens. Die Leitung zur Bildung der Rotten wegen Herbeischaffung des Wassers haben übernommen die Herren *Rudolf von Ihász, Johan Renner (?)* Viertlmeister, *Lorenz Friedl* Wirtschafts Bürger, *Karl Schilling* Saifensieder Meister, *Samuel Hauser* Bäckermeister, *Michael Maninger* Schmidtmeister.

4-tens. Herr *Friedrich Seltenhofer* Feuerspritzen Fabrikant übernimmt die Leitung sämtl. Feuerspritzen; die Rauchfangkehrer Meister *Storno, Klimesch* und *Hartner* besorgen die ihnen anzuweisenden Arbeiten, die Herrn Bau-Zimmer- und Steinmetz Meister werden eingeladen, mit ihren Gesellen zu erscheinen, und beim Einreissen der Dächer und Stützung der Mauern, und Rauchfänge mitzuwirken.

5-tens. Sämmtliche Theilnehmer dieses Instituts werden ein sichtbares Zeichen bekommen, welches dieselben bei einer auszubrechenden Feuersgefahr zu tragen haben.

6-tens. Um bei einer ausbrechenden Feuersgefahr schon aus dem Anschlagen der Feuerglocke die Gegend der Gefahr zu erkennen, wurde dem Thurmwächter folgende Instruktion ertheilt:

die Stadt wird in 3 Bezirke getheilt, u. z. 1-tens In die Innere Stadt, nebst Grabenrunde. 2-tens In die äussere Stadt bis zur Stadt-Mauer. 3-tens In die Vorstadt, zu dieser gehören, die Neustift Vorstadt, das städtische Bräuhaus, der Bahnhof, das städtische Holz-Depot, der Pejachevichi'sche Ziegelofen, nebst Wohnhaus; die Wiener Vorstadt die Seevorstadt, die Raaber Vorstadt. Werden nun in den 3 bezeichneten Stadttheilen Feuerfunken, oder ausbrechende Flammen wahrgenommen, so ist die Feuerglocke folgendermaßen anzuschlagen, als:

1-tens In der Inneren Stadt, oder Grabenrunde 2-mal nacheinander.

2-tens In der äusseren Stadt bis zur Stadtmauer 3-mal.

3-tens In der Vorstadt 4-mal nacheinander.

Dieses Anschlagen ist mit einer zu beobachtenden Pause von einer Minute wenigstens 10-mal zu wiederholen, damit schon durch dieses Anschlagen derjenige Stadttheil, wo das Feuer ausgebrochen ist, bekannt werde.

Nach diesem durch Pausen unterbrochenen 10-maligen Anschlagen, ist die Feuerglocke u. z. beim Steigen der Flammen und Gefahr ununterbrochen in geschwinderen, beim Nachlassen aber in langsameren Schlägen anzuschlagen, und damit so lange fortzufahren, bis der Brand gänzlich geloschen ist; zu gleicher Zeit wird auch für die innere Stadt und Grabenrunde eine weisse Fahne oder Laterne, für die äussere Stadt bis zur Stadtmauer eine rothe Fahne oder Laterne, und für die Vorstadt eine grüne Fahne oder Laterne ausgesteckt werden.

Oedenburg am 20. July 1859. Der Kaiserliche Rath und Substitut-Bürgermeister *Kurz*.

Nagyon célszerű a toronyőr utasítása a tüzesetek jelzésére. Már a tűzharang kongatásának üteméből mindenki tudhatta, hogy a veszedelem melyik városrészben van; kétszeri kongatás a belvárosi, háromszori kongatás a külvárosi és négyszeri kongatás a város falain kívül támadt tűzvészt jelentette. A kongatás csak akkor történt, ha az őr szikrát vagy lángot látott, s annak gyorsabb vagy lassúbb ütemével jelezte a tűz éledését vagy lohadását. Célszerű volt a tűz közelebbi helyének nappal különféle színű zászlóval, éjjel pedig lámpával való jelzése és különösen akkor, amidőn távbeszélő még nem állott rendelkezésre.

Az egyesület alakulását tehát 1859-re kell tennünk, s ha a felettes helytartóság talán szándékosan is késleltette az alapszabályok jóváhagyását, politikai szervezkedéstől tartva, az egyesület a városi tanács engedélye alapján működését tényleg meg is kezdte. Tudjuk, a toronyőr is teljesítette az utasítás szerinti tűzjelzést egészen napjainkig, az utolsó évtizedekben azonban csupán egyféle kongatást és csupán pirosszínű zászlót **70**vagy lámpát használtak. Ma a toronyban tűzőrség már nincsen, pedig jó szolgálatot tett, de újbóli rendszeresítését tervbe vették.

Talán említésre érdemes még, hogy az egyesület díszes zászlóját az egyik alapító tag, id. Storno Ferenc 1867-ben tervezte s az Charles Giani bécsi zászlógyárában készült 350 forinton.⁴⁽¹⁴³⁾

Büszke lehet a Soproni Önkéntes Tűzoltótestület, mint hazánk legrégebbi ilyirányú alakulata, hogy immár 83 éves multra tekinthet vissza, s ápolva a régi hagyományokat, közel egy évszázad óta őrökdi városunk tűzbiztonsága fölött.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Kisebb közlemények. / Cs. E.: Apró soproni adat Dukai Takács

Juditról.

Cs. E.: Apró soproni adat Dukai Takács Juditról.

Nem nagy jelentőségű, de igen kedves alak a múlt század első felének irodalomtörténetében Dukai Takács Judit. Kazinczy köréhez tartozik és közeli ismeretségben volt Kisfaludy Sándorral, Berzsenyinek meg egyenesen rokona volt. Soproni vonatkozásai számosak, de egyelőre még nem foglalkoztak vele kellőképp. Itt tanult németül lánykorában, valószínűleg Pruzsinszky Józseféknél; az asszony neki is, Berzsenyinek is rokona volt, sőt a költő családjára tetemes pénzösszeget is hagyott. Judit kétszer ment férjhez. Másodszor Patthy Istvánhoz; Ágfalván tartották az esküvőt. Különben hosszú életű nem volt a fiatalasszony; úgylátszik, állandóan Sopronban is lakott élete végén, hogy orvosi kezelés alatt állhasson; Szabó József líceumi tanár házában vett szállást a Várkerületen, ott is halt meg 1836-ban; mindössze 41 évet élt. Hamvait elszállították Sopronból. A városi életben részt kért; erre vall, hogy a Zeneegyesületnek 1833-ban tagja lett és haláláig, azaz négy esztendőn keresztül megmaradt annak. Mivel pedig akkoriban a nagy küldetést teljesítő egyesületnek alig volt 150 tagja, így hát Dukai Takács Judit hozzájárult vendég létére is a soproni művelődés fenntartásához...

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom.

Soproni irodalom.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Szabó Jenő: Lövér. Sopron, Röttig-Romwalter Nyomda, 1942. 8°, 72 l.

Szabó Jenő: Lövér. Sopron, Röttig-Romwalter Nyomda, 1942. 8°, 72 l.

Sopron városáról, történetéről, művészeti emlékeiről, iskoláiról és intézményeiről sok könyv, tanulmány és cikk jelent már meg a sajtóban, bájos környéke azonban legfeljebb néhány hangulatos cikk vagy vers írására ihlette meg a soproni hegyek és erdők barátait és vándorait, de egész könyvre terjedő művet – talán az egyetlen Becht Rezső kivételével – még senki sem szentelt neki. Szabó Jenő most egy lövérbeli nyaralás kapcsán gyöngysorba szedi lövérukhoz fűződő emlékeit, élményeit és benyomásait, nyár kezdetétől karácsonyig. A lövér kis gyümölcsöskert a hegy lankáján, fából ácsolt egyszerű házikó fogadja be lakóit s bizony kevés kényelmet nyújt nekik, de mégis milyen gondtalan pihenést, mennyi ártatlan örömet szerez annak, akinek van érzéke a természet szépségei, a gondtalan szemlélődés s az igénytelen élet nyújtotta élvezetek iránt! A szerzőt gyöngéd érzés fűzi kertje minden fájához, bokrához, virágához, de észreveszi az ágak közt ugráló 71cinkét s a virágok körül zümmögő darazsat is. A hangulatos leírások közé apró történetek szövődnek, igazak és költöttek, a jelenből, a közelmúltból, valamint a középkorból és a rómaiak idejéből valók. Ezek is mind a lövérekről vagy környékükről szólnak.

A kis könyv, amelyet Sterbenz Károly szép rajzai díszítenek, vonzó előadásmódjával és ízléses nyomdai kiállításával bizonyára megnyeri Sopron barátainak tetszését.

rj.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Jászai József: Rábatamási község multja és jelene. Sopron, 1942. 8°, 62 I.

Jászai József: Rábatamási község multja és jelene. Sopron, 1942. 8°, 62 I.

A munkát Sopron vármegye Iskolánkívüli Népművelésügyi Bizottsága adta ki. Örvendetesnek mondható e jelenség, mert arról tanuskodik, hogy a Bizottság népünk történeti műveltségének gyarapítását is szükségesnek tartja. Több mint tíz évvel ezelőtt a vármegye már megíratta e célból a magyar történetet (*Lukinich Imre: Magyar történelem életrajzokban*. Budapest, 1930), ez a kezdeményezés pedig már a helytörténetre keríti a sort.

Jászai munkája Rábatamási multját és jelenét ígéri. Midőn községeink multjáról beszélünk, elsősorban az újkorra gondolunk, hiszen a középkorra vonatkozólag általában elég gyéren állanak adatok rendelkezésünkre. Éppen az újkorra vonatkozólag pompás összefoglaló munkával rendelkezünk *Soós Imre* „Ősi sopronmegyei nemzetségek” (Sopron, 1940) című művével, amelynek első része az úrbéri birtokrendezések sopronmegyei lefolyásáról szól, második része pedig a sopronmegyei jobbágyközségek történetét ismerteti röviden, így Rábatamásiét is (250–253. ll.). A jelen helyzet kitűnő szociográfiai ismertetését nyújtotta *Soproni Elek* „A kultursarok gondjai” (Budapest, 1940) című munkájában, amely összefoglaló szemléletben mutatja be a mai társadalmi és gazdasági helyzet tényezőit, adatait a csonka vármegye területén. E két munka jelentősége sopronmegyei szempontból abban van, hogy kijelölik minden község története és szociográfiája számára azokat a kereteket, amelyeket az utánok következő részletkutatásoknak kell kitöltenie. Tehát valósággal megjelölik a részletkutatások feladatát és célját. Soós Imre ezenkívül 1939-ben még megírta a sopronmegyei községtörténetírás módszertanát (A sopronmegyei községtörténetírás forrásai. Soproni Szemle III, 153–159., 204–120. ll.) s itt felsorolta azokat a forrásokat is, amelyeket minden sopronmegyei község történetírójának ki kell aknáznia, ha komoly munkát akar végezni. Minden megtörtént tehát, hogy a nem szakemberek előtt a legnagyobb nehézségek elháruljanak. E három tanulmány minden sopronmegyei kutatás alapjait rakta le.

Annál meglepőbb és szomorúbb, hogy Jászai mindezt figyelmen kívül hagyta. Megelégedett a *községben található* források *elbeszélő* adataival s ezeket hétköznapi bölcselkedésekkel, hazafiaskodó szólammal feleresztve minden különösebb rendszerezés nélkül fűzte össze. Nem mentheti sem a szerzőt, sem a kiadót az a várható ellenvetés, hogy „népszerű” művet akartak adni a falusi nép kezébe. A munka olyan nagyfokú tájékozatlanságot árul el, hogy eleve tiltakoznunk kell, ha Sopronvármegye Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága „történet” címén ilyen írásművet akar adni a nép kezébe.

Az első részt szánta a szerző a tulajdonképeni községtörténetnek. Valójában csak kezdetleges kerettörténet. A szerző lemásolja vagy magyarázza a községházán véletlenül megmaradt iratokat s azt hiszi, ezek teszik ki Rábatamási történetét. Így történhetett meg, hogy községének keletkezését 721630-ra teszi, holott ez csak az újjátelepítés évszáma. Tamási már nevének régi képzésmódjával is a középkorra utal s valóban a község 1232-től kezdve ismeretes. Az 1594. évi törökdúlás idején elpusztul, az újjátelepítésig lakatlan ugyan, de azért az 1630-ig lefolyt időszakot épen az újjátelepült falu története szempontjából egyszerűen elhagyni nem lehet. Már Soós Imre is figyelmeztetett, hogy a községtörténetet nem szabad minden áron az országos történet vázára ráerőszakolni. A helyi történelem nem igazodik feltétlenül az országos szerint. Vajjon mi értelme van, ha a szerző Rábatamási történetéből ilyen fejezeteket szabdal ki: „Az insurrectio” „A

szabadságharc” stb. Mindkét fejezetben a szerző rábatamási vonatkozásként azt állapítja meg, hogy sem az 1809. évi utolsó nemesi fölkelésre, sem a szabadságharcra vonatkozólag nincsen adat, hogy „hány tamási vett részt a nemzet eme hősi harcaiban”. Írni azonban kellett valamit, ezért a szerző a francia forradalommal, a napoleoni háborúkkal, a 19. századi szabadságmozgalmakkal tölti ki a fejezeteket. Ugyanúgy „A világháború” c. fejezetben két adat szól a 63 rábatamási hősi halottról és az emlékükre emelt hősi emlékműről, a többi lírai ömlengés a „világháborúról”, a Hadak útjáról, Csaba királyfiról stb.

A második rész a községről és határáról szól. Itt kapjuk a legtöbb helytörténeti adatot. Ebből a részből tűnik ki, milyen hasznos tanulságokkal szolgálhatott volna a szerző, ha Soproni Elek eredményeit helyi részletkutatásokkal továbbfejlesztette volna. Ide kellett volna kerülnie az anyakönyvek feldolgozásának is. Ha elmaradtak volna a nem Rábatamási történetére vonatkozó részek, a hétköznapi bölcselekedések, a hazafiaskodó szövegek, ugyanezzel a terjedelemmel, tehát ugyanezekkel a kiadási költségekkel sok olyan kérdést meg lehetett volna oldani, amelyet ma minden községtörténettől már joggal elvárhatunk. Sajnos, a szerző magyar történeti tudása sem olyan, hogy a nem Rábatamásira vonatkozó történeti háttér beállítását mindenkor elfogadhatnók. A szerző pl. az 1514-től 1848-ig tartó hosszú és nagyon változatos társadalomtörténeti fejlődésben csak jobbágyokról, azaz szolgákról, nemesekről és „privilegiált nemes”-ekről tud. A „privilegiált nemes valahol a kettő között állt. De közelebb a nemeshez, mint a jobbágyhoz” – mondja, csak nem tudjuk, mit kezdjünk ezzel a „privilegiált nemes”-sel.

Befejezésében megemlíti: „Egy község életében megnyilvánuló események általában csak a község körén belül bírnak jelentőséggel. Így volt ez a múltban és így lesz a jövőben is”. Azonnal hozzátehetjük, hogy ezen a felfogáson ma már rég túl vagyunk. Nem szenzációkat, rendkívüli esetek kikutatását várjuk a helytörténettől, hanem a mindennapi élet jellemzését.

Hosszasabban időztünk el Jászai József tanár munkájánál azért, mert minden hibájával együtt tipikus jelenségnek látszik. A legelőkelőbb magyar történelmi folyóiratban nemrég hasonló lesújtó bírálatot kapott egy polgármester, aki városának történetét ugyanilyen készületlenséggel írta meg (Századok 1942, 371–373. II.). Ezek a jelek azt bizonyítják, hogy középosztályunk történeti iskolázottsága még mindig nagyon alacsony szinten mozog s olvasottsága a középiskolai követelményeken túl nem igen terjed. Nem szabad megengednünk, hogy a komoly és alapos munka helyett pongyola dilettantizmus, a magyar élet kérdéseinek reális meglátása helyett szivárványfelhőbe burkolt hazafiaskodás terpeszkedjék el helytörténetírásunkon. Bizonyosak vagyunk abban, hogy megfelelő irányítás és önbírálatra való ránevelés mellett a szerző is eljuthatott volna Rábatamási multjának és jelenének komoly és alapos ismeretéhez. Tárgyszeretete elég bizonyosság erre. Mai viszonyaink között azonban épen ezért kultúrpolitikai felelőtlenséggel volt határos e munkának ebben a formájában való közzététele.

Mollay Károly dr.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Cseri Péter: Három elbeszélése. (Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti: Vajthó László. LX. sz. 1942.)

Cseri Péter: Három elbeszélése. (Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti: Vajthó László. LX. sz. 1942.)

„Az ország legrégebbi önképzőköre, ősi hagyományaihoz hű ragaszkodással, kötelességszerű feladatát teljesíti akkor, midőn Cseri Péter könyvecskéjét megújított alakban az irodalom és a közönség elé

bocsátja” – olvashatjuk a könyv bevezető soraiban.

Cseri Péter, a m. kir. helytartótanács jegyzője 1812-ben adta ki románját: *Ottó, vagy a zabolátlan indulatok áldozatja* címen. Egyetlen eredeti példányát a soproni ev. líceum (gimn.) őrzi. Irodalomtörténeti értéket és érdekességet az a körülmény ad ennek a románnak, hogy Katona József a „Bánk bán” Melindájának a nevét Cseri Péter Ottó-jából vette. Cseri Péter műve egy német munkának – Eleonora Königin von Hungarn. Eine Geschichte von I. L. Klein, Wien, 1783 – igen hűséges fordítása. Érdeme, „hogyan magyar anyanyelvünket nagymértékben fejlesztette” s amint a maga idejében elért rendkívüli sikere is mutatja, „a kipallérozott magyar nyelven megírt elbeszélések számára olvasóközönséget teremtett”.

Még két elbeszélése olvasható ebben a kötetben: A szeretet és a nemes indulat, Az anyai szeretet.

Az új kiadás a soproni ev. líceumi Magyar Társaság, illetve ennek tanárelnöke, Dr. Benkő László érdeme.

Tóth Ferenc.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Bessenyei György: Az eszterházi vigasságok. Delfén. Magyarországnak törvényes állása. (Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti: Vajthó László. LV. sz. 1941.)

Bessenyei György: Az eszterházi vigasságok. Delfén. Magyarországnak törvényes állása. (Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti: Vajthó László. LV. sz. 1941.)

Áldozatos és értékes munkát végzett a soproni áll. gimn. és a soproni ev. líceum (gimn.) egy-egy osztálya, amikor tanára vezetésével kiadta Bessenyei *Magyarországnak törvényes állása* c. 1804-ből való munkáját. Ezt a történetbölcséleti munkát a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratban őrzi. Amikor ezt írta, már mögötte volt fiatal éveinek sok-sok élménye, gondja: a nemesi élet könnyű örömei, a bécsi udvarban történt magaradóbbanése, a nemzeti élet hiányainak és céljainak meglátása, bihari remeteségének tépelődésben eltöltött jónéhány esztendeje. Ebben a művében az állami életben tapasztalható visszaéléseket erélyesen kifogásolja, de nincs kellő politikai, világnézeti megalapozottsága a kérdések teljes feldolgozására. A magyar reformkorszakot megelőző idők társadalmára vonatkozólag azonban igen sok, helyenkint éleslátásra valló adatot kapunk.

Az eszterházi vigasságok, valamint a Delfén szépirodalmi kísérletek.

Tóth Ferenc.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Rónay Mária: Nyári élmény. Vidéky Mária rajzaival. (Hungária könyvkiadó, Budapest.)

Rónay Mária: Nyári élmény. Vidéky Mária rajzaival. (Hungária könyvkiadó, Budapest.)

Egy vidám leánysereg – a VII/B országjáró csoportja – a nyáron bejárta az ország nyugati részét és a Balaton vidékét. Ebből a „nyári élményből” született ez a dunántúli derűvel és leánynevetéssel teli szép könyv, ez a megelevenedett földrajz, melynek írója, Rónay Mária, jókedvű tollal szövi át a városképek és tájak sorozatát történelmi adatokkal és egy gondtalan diák-utazás mulatságok kalandjaival.

74A könyv első fejezetei Sopronról és a soproniakról szólnak. Friss leányszemek tükrében szinte újjá varázsolódik előttünk öreg városunk minden szépsége és nevezetessége a Várostoronytól a levéltár kincseiig, a Károly-magaslattól a Fertő afrikai világáig. Jól esik olvasni a fogékony lelkek lelkesedését és áradó szeretetét városunk iránt, s hálával gondolunk a könyv kitűnő írójára, aki irodalmi formába öntötte a „nyári élményt” s így egy életre szóló eseménnyé emelte mindazok számára, akik részesei lehettek.

br.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Géfin Gyula: A szombathelyi székesegyház ismertetése.

Géfin Gyula: A szombathelyi székesegyház ismertetése.

Géfin Gyula, akitől lapunk is hozott már művészettörténeti adalékokat Sopron multjához, kis használható zsebkönyv formájában a szombathelyi székesegyház tüzetes ismertetését írta meg és adta ki. A munkát a műemléknek és a rá vonatkozó teljes irodalomnak kitűnő ismerete jellemzi. Nagy szolgálatot tett vele a szerző mindenkinek, aki a templomot behatóan akarja megismerni. Minket soproniakat azért is érdekel a székesegyház, mert építetői közül Szily János püspök megyénk szülötte, hűséges munkatársa Eölbey János kanonok pedig soproni; a művészek közt pedig nagy szerep jutott Dorfmeister István helyi festőknek.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni irodalom. / Tiz írás a nyomdászatról. Kilencedik Hungária könyv. Budapest, 1942. 4°, 216 l.

Tiz írás a nyomdászatról. Kilencedik Hungária könyv. Budapest, 1942. 4°, 216 l.

Ez a könyv a kiadó nyomdavállalat hét évtizedes munkásságának jubileumára készült. Az előszót a vállalat elnöke, Bárczy István írta. A nyomtatás mesterségének, művészetének rövid áttekintő képét adja az a cikksorozat, amelyet a könyvnek tíz kiváló és lelkes barátja írt meg. Fitz József a nyomdászat kezdete, Szentkuty Pál a könyvillusztráció, Kozma Lajos az írás stílusváltozása az építészet megvilágításában címen, Durand Félix a papiros, Ferdinándy Gejza a papirosszabvány, Bródy László a nyomdai eljárások, Haimann-Kner György a nyomtatott betű, a mai betű, a magyar betű, Boér Pál a klisé, Magyar István a könyvkötészet és Kner Imre a nyomdaipar címen tájékoztatja az olvasót a feketeművészet évszázados történelmi fejlődéséről és mindazokról a kérdésekről, amelyek az emberi művelődés ezen ágával szorosan kapcsolatosak. Mindegyik tanulmány magas színvonalú és mélyen szántó kiváló munka. Lapunk terjedelme nem engedi meg, hogy ezeket egyenként ismertessük, csak felhívjuk könyvbarátaink figyelmét erre a könyvre, mert ilyen irányú és tartalmú munka tudunkkal eddig a hazai könyvpiacra nem jelent meg. Az egyszerű külsejű és mégis előkelő, komoly megjelenésű könyvet gazdagon illusztrálták.

ry.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Sopron bibliográfiája.

Sopron bibliográfiája.⁽¹⁴⁴⁾

Angyal Endre: Dunántúli szellem [Sopron 11. l.] (Klny. az „Új Élet” 1942. évi 2. sz.-ból.) 8°, 13 l., Kassa, 1942.

Bán János: Sopron legősibb iskolája. (Sopr. Kat. Élet, IV. [1942.] évf., 3. sz.)

Becht, Rezső: Die westliche Stadt Ungarns. (Ungarn Monatsschrift für Deutsch-Ungarischen Kulturaustausch, 1942 Dez., 721. l. 10 képpel.)

75*Benkő László*: A Bánk bán soproni vonatkozásai. (Sopr. Szle, VI. (1942) évf., 3. sz. 212. l.)

Berecz Dezső: Levelek a Kálváriáról. [Gyóni Gézáról.] (SH. 1942 dec. 25.)

Bottyán Á.–Nemeskéri I.: A sopronbánfalvi ásatás. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 4. sz. 304. l.)

Csatkai Endre: A hajdani Szent Erzsébet-templom Sopronban. (ÚSV. 1942. szept. 12.)

- Gyóni Géza tevékenysége a soproni Kultúrában. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf. 3. sz.)
- A nemzet két csalogánya Sopronban. [Hollósy Kornélia, Blaha Lujza.] (ÚSV. 1942 szept. 19.)
- Egy soproni táblabíró halálának százéves évfordulója. [Ihász Imre.] (ÚSV. szept. 26.)
- Ma van Liszt Ferenc születésének 131. évfordulója. [Három sopronmegyei Liszt-orgona.] (ÚSV. 1942 okt. 22.)
- Zenetörténeti adatok Sopron multjából. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 3. sz., 221.)
- A Magyar Művelődés Házának története. [1872–1942.] (ÚSV. 1942 okt. 24., 30.)
- Ertl Antal, biedermeierkori festőnk. (ÚSV. 1942 nov. 4.)
- Rákosi Jenő és Sopron. (ÚSV. 1942 nov. 7., 14.)
- Soproni vonatkozású kis szentképek. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 4. sz., 306. l.)
- Adatok a soproni grafika történetéhez. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 4. sz., 308. l.)
- A Fehérgyógyászati patika multja. (ÚSV. 1942 dec. 5., 7.)
- 40 évvel ezelőtt volt először hangos-mozi Sopronban. (ÚSV. 1942 dec. 11.)
- És Vittnyédy István? (ÚSV. 1942 dec. 17.)
- Hofer Péter a százéves takarékpénztár alapítója és családja. (ÚSV. 1942 dec. 31., 1943 jan. 2.)
- Falvaink csúfolódó kedve. (ÚSV. 1943 jan. 9.)
- A „Déli” vasúti pályaudvar multja. (ÚSV. 1943 jan. 16.)
- A bencés gimnázisták lapot szerkesztenek. (ÚSV. 1943 jan. 22.)
- A Zöldtorony (ÚSV. 1943 febr. 6.)
- A régi soproni körhinta. (ÚSV. 1943 febr. 13.)

Csipkés K.: Újabb soproni műalkotások. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 3. sz., 223. l.)

Darvasy Mih.: Középkori városaink címereinek eredete és fejlődése. [Sopron 17. l.] Budapest, 1942.

Gergelyffy Sándor: Nyugatmagyarország Árpád-kori népességét derítik fel a dunántúli ásatások. [Sopronbánfalvi ásatások 1942-ben.] (Új Magyarország, 1943 febr. 4.)

- Gulyás Gábor*: Sopron, a hűség városa. (Magyar Út 1942. évf., 37. sz.)
- Hamar Gyula*: A soproni ev. egyházközség felügyelői. (Sopr. Ev. Gyül. L V. [1942.] évf., 5. sz.)
– Vor 100 Jahren. (Sopr. Ev. Gyül. L. V. [1942.] évf., 5. sz.)
- Jámbor Lajos*: A városi vízmű 50 éves. (SH. 1943 febr. 14.)
– 50 Jahre Städt Wasserwerk. (Ö. Z. 1943 II. 20.)
- Jászai József*: Rábatamási község multja és jelene. (Sopronvármegyei Iskolánkivüli Népművelési Bizottság kiadványa. 8°, 62 l. Sopron, 1942.)
- (K) Egy Klebelsberg – mint soproni polgármester. (Városok Lapja XXVIII. évf., 2. sz.)
- 76** *Kálmán Béla*: Egy egészséges falu. [Bősárkány.] (Magyar Szemle, 1942 jan. sz.; Klny. 8°, 7 l.)
- Kiss E.*: Kapuvár rémnapjai 1919-ben. (SH. 1942 szept. 2.)
- Mollay Károly*: Egyháztörténet és helytörténet. (Sopr. Szle, VI [1942.] évf., 3. sz.)
- Németh Pál*: Barangolás a Rábaközben; Kapuvár, a Rábaköz szíve. (ÚSV. 1942 szept. 4.)
– Nagylozs. (ÚSV. 1942 szept. 12.)
- Németh Sámuel*: A pápai református főiskola tanulói Sopronban a 18. században. (Nyugati Őrszem 1942. nov.)
– Wietorisz Jónatán, a soproni ev. líceum rektora. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 4. sz., 300. l.)
- Radó István*: Széchenyi orvosa, a volt soproni diák és mások. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 3. sz. 217. l.)
- Rónay Mária*: Nyári élmény, országjáró VII. B a Dunántúlon. Vidéky Mária rajzaival. [Soproni vonatk.] Bpest, é. n. 8°, 160 l.
- Ruhmann Jenő*: Ihász Dániel szerepe az olaszországi emigrációban. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 233. l.)
- Schindler András*: Sopron közüzemi politikája. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 3/4. sz.)
- Storno Miksa*: A Storno-család magángyűjteménye. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 3. sz.)
- Szabó Jenő*: Lövér. (8°, 72 l. Sopron, 1942.)
- Szalay Lajos*: Bezerédj kuruc brigadéros familiája. (Sh. 1943 febr. 2.)
- Thier László*: Kurzweil Ferenc templomi karnagy, a Soproni Zeneegyesület alapítója élete (1792–1865.) (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 3. sz.)
- Thirring Lajos*: Sopron vármegye községeinek újabb népfejlődése. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 4. sz., 276. l.)
- Tompos Ernő*: Címeres pecsétek, különös tekintettel a polgári címerekre. III. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 1–4. sz.)
- Verbényi László*: Plébániai jellegű iskola Sopronban a 19. sz.-ban. [Michel János magániskolája.] (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 3. sz. 196. l.)

– Adalék a reális irányú nevelés történetéhez. (Sopr. Szle, VI. [1942.] évf., 4. sz., 303. l.)

Vidos Géza: Kőszeg városának lovas helyőrségei 1681–1912-ig. (Dunántúli Szle. 1942. évf., 7–8. sz., 251. l.) [Kiterjeszkedik a soproni ezredekre is.]

*

(–) Evangélikus lelkészlak Sopronbánfalván. (Tér és Forma, 1942. évf., 8. sz.)

Soproni és Sopronmegyei Kalendárium 1943. [A Soproni Magyar Szövetség Évkönyve.] 8°, 112 l., 14 kép. Sopron, 1942.

Sopron sz. kir. thj. város polgármesterének jelentése 1941 okt.–1942 okt. (Fol. 41 l. Kamenszky Árpád dr. polgármester előszavával.)

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KRÓNIKÁK III. FIEDLER JÁNOS REICHARD KIS KRÓNIKÁJA (1808. július 19-től 1812. július végéig.)

**SOPRONI KRÓNIKÁK III.
FIEDLER JÁNOS REICHARD KIS KRÓNIKÁJA
(1808. július 19-től 1812. július végéig.)**

Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: HAMAR GYULA.

A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET KIADÁSA.
1943.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KRÓNIKÁK III. FIEDLER JÁNOS REICHARD KIS KRÓNIKÁJA (1808. július 19-től 1812. július végéig.) / Bevezetés.

3 Bevezetés.

Aligha van Magyarországon még város, ahol annyi a helyi krónika, mint Sopronban.¹⁽¹⁴⁵⁾

A krónikák általában időrendben elsorolt történelmi adatokat tartalmaznak, s a krónikaírók az adataikat érdeklődésük irányához képest szokták összegyűjteni, illetőleg több-kevesebb pontossággal és részletességgel feljegyezni. Az akként keletkezett adathalmazok a tudományos történetírás számára már nem egyszer nagyon érdekes és értékes eredményeket szolgáltatottak, ami teljesen indokoltá teszi a krónikák feltárását.

A soproni helyi krónikák közül ezennel feltárjuk Fiedler János Reichard Kis Krónikáját.

Fiedler János Reichard soproni kereskedő („bürgerlicher Kauf- und Handelsmann”) volt,²⁽¹⁴⁶⁾ aki a soproni

evangélikus egyházközség anyakönyvi feljegyzései szerint Fiedler Reichard³⁽¹⁴⁷⁾ polgár és özv. Sabel (Sabl, Säbel) Györgyné szül. Kralinger (Gralinger, Grallinger, Grailinger?) Veronika házasságából született 1733. október 11-én Sopronban, ahol 1763-ban tett polgáresküüt, s 1818. november 3-án ⁴halt meg. Gamauf Gottlieb (1772–1841) akkori soproni ev. lelkész és helyi neves történetíró temette. Sajátkezűleg írt s 1811. szeptember 20-án kelt végrendeletét a soproni Városi Levéltárban őrzik Fasc. XX. 982. sz. a s abban már volt helybeli kereskedőnek („gewester Kauff- und Handelsmann allhier”) nevezi önmagát. Végző éveiben szerény vagyonából élt, amelyből 12 frt-ot a helybeli ev. templomnak, 6 frt-ot a kórháznak, 4 frt-ot a szegények házának, 200 frt-ot unokaöccsének, Weber Gottlieb polgárnak hagyományozott, vagyonának többi részét pedig unokahugára, Weber Gottlieb feleségére, hagyta, aki a nőtlen öreg úrnak szeretettel gondját viselte. A végrendeletet Fabricius Endre dr. városi tanácsos és városkapitány, valamint Török Lajos városi törvényszéki jegyző írta alá tanuként.

A szóbanforgó krónikát azért nevezhetjük Fiedler-féle *Kis Krónikának*, mert az azt tartalmazó címnélküli nyolcadrét füzet, amely a soproni ev. egyházközség levéltárának 2151. VI. 78. jelzésű tulajdona, csupán 27 számozatlan, meglehetősen sűrű írású lapra terjed, ellentétben Fiedlernek 587 lapszámozott másik, bőrfedélű, szintén nyolcadrét-alakú, címnélküli, meglehetősen sűrűn írt krónikájával, amelyik ugyancsak a soproni ev. egyházközség levéltáráé, ahol 2535. VI. 131. sz. a. található meg, s nagy terjedelme miatt Fiedler-féle *Nagy Krónikának* nevezhető. Mind a két eredeti krónika úglátszik Gamauf Gottlieb (1772–1841) soproni ev. lelkész és történetíró révén jutott az egyházközség tulajdonába. Megemlíthető, hogy a magyarországi ev. egyetemes egyház levéltárának (Budapest, VIII., Üllői-út 24.) V. 110. b) számú kötete 121–212. lapján is megtalálható a Fiedler-féle soproni eredeti Nagy Krónikának 1565-től 1809. okt. 14-ig terjedő része másolatban, ill. évszámok szerint csoportosítva, többé-kevésbé rövidítve.⁴⁽¹⁴⁸⁾

Fiedler János Reichard *Kis Krónikája*, amely rövidítve benne van a Fiedler-féle *Nagy Krónikában* is, az 1808. év július második felétől 1812. július végéig terjedő időre vonatkozik s tárgya: a) az 1808. évi július 19., 22. és 24-i soproni nagy tűzvész leírása; b) a közszükségleti cikkek árjegyzéke az 1808. vége és 1809. eleji soproni állapotok szerint; c) az 1808. végi soproni közállapotok s társadalmi élet leírása; d) az 1809. évi május-júliusi soproni rendkívüli események felsorolása; e) az 1809. július 12-i francia-osztrák fegyverszünet ismertetése; f) milyen volt akkor Sopronban az élet? g) az osztrák tartományokra kirótt francia hadisarc táblázata; h) az 1809. október 14-i francia-osztrák békekötés, meg az azzal összefüggő osztrák területi veszteségek ismertetése; i) kiegészítő adatok; j) a soproni mindennapi szükségletek cikkeinek árjegyzéke 1812. július végéig terjedőleg.

Tárgyi tekintetben más soproni krónikákban is található az elsoroltakhoz hasonló feljegyzések; de a mód, ahogyan Fiedler a mondanivalóját előadja, egészen egyéni. Amit *Kis Krónikájában* elénk tár, saját szemével látta, saját fülével hallotta, ⁵ő maga élte át és szülővárosát szerető soproni derék polgár s tisztes kereskedő létere a gondos polgár megfontolásával és a figyelmes kereskedő érdeklődésével fogja fel. Élményeit, adatait, megjegyzéseit, egyes soproni társadalmi jelenségekre vonatkozó leírásait gördülékeny német stílussal, szemléletesen, sokszor szinte megkapóan örökíti meg. Egészen jól olvasható öreges betűit sajátkezűleg rózta még 84 éves korában is papirosra, mégpedig – ahogyan ő maga jegyzi meg – szemüveg nélkül.

Fiedler János Reichard *Nagy Krónikája* Sopronra, Magyarországra s a nagy világra vonatkozó sokféle érdekes adatot tartalmaz. A krónika írója sokoldalulag érdeklődő ember lehetett, nagy időket élt át és magas életkort ért meg. Amikor született, III. Károly volt a magyar király, s midőn a 85. életét ért Fiedler meghalt, már I. Ferenc uralkodott javában; közben Mária Terézia, II. József és II. Lipót együttesen 52 éves uralkodásának felette változatos eseményeit, korszemlétét úgyszólván szem- és fültanúként tapasztalhatta s

még az I. Ferenc idejébeli napoleoni háborúkról, bécsi kongresszusról, devalvációról is nem csupán tudomása volt, hanem mindazok visszahatásait közvetlenül érezte is. Hogy milyen volt a krónikaíró Fiedler érdeklődésének iránya, milyen az érzülete, s hogy miként értékelte ő maga a feljegyzéseit, leginkább Nagy Krónikájából tűnik ki. Azért tehát a Fiedler-féle *Kis Krónika* szövegének közlését megelőzően hadd ismertessük kissé részletesebben a *Nagy Krónikát* is. E tekintetben legegyszerűbb, ha szó szerint közöljük a Nagy Krónika bevezetésének legjellemzőbb sorait, úgy ahogyan Fiedler fogalmazta, továbbá a Nagy Krónika tárgymutatója nyomán részletezzük annak tartalmát.

Fiedler az 1817. év végén befejezett *Nagy Krónikája* elé ugyanakkor 4 lapra terjedő *bevezetést* is írt, amelyből idézzük a következő sorokat: „*Merkwürdige Begebenheiten* unter glurreichen regierungen ihro röm. kaiserl. königl. apostolisch majestat Ioseph 2-ten, ihro röm. kaiserl. königl. apostol majestat Leopold 2-ten, ihro röm. kaiserl. königl. apostol. majestat Franz 2-ten in geistlich und weltlichen sachen in allen k. k. staaten, besonders... in königreich Ungarn und dazu gehörigen landern. Nebst den befinden sich auch merkwürdige schriften von geistlich und weltlich gelehrten, wegen der tolleranz; auch andere begebenheiten, welche in zeit von beynahe 30 jahre in der ganzen christenheit ereignet haben... Ich habe solche aus privilegirten zeitungun; aus glaubwürdigen nachrichten und selbsteignen erfarnen erlebt. – Es ist zwar ganz simpel verfast. Der ganze inhalt davon befindet sich in den register blat 513 u. so w. Wer es einmal wird leßen mögen (wen es nicht nb. verrißen oder verworfen wird), der wird sehen, wie alles in verwirung lebte. Wie der gerechte alles, wie der gottlose erdulden muste; wie die eltern ihre söhne, die weiber ihre männer mit gewalt hergenommen wurden; wie theuerung in allen bedürftnißen, insonderheit an Brod war; nichts als seufzen und weheklagen war unter den menschen. Endlich erbarmte sich der barmherzige Gott und erhörete das seufzen der bekümmerten und nothleidenden und sande seinen geist in die herzen der hohen monarchen, und sie vereinigte so enge als vielleicht nie geschehen ist. Die urheber sind se. kaiserl. königl. maistadt Franz der 1-te, se kaiserl. maistat Allexander, kaißer von Rußland und se majestat Friedrich Wilhelben, könig von Preußen, welche mit den übrigen gekronten hauptern und übrigen regierenden fürsten einen heiligen und unzertrenlichen bund machten, daß wan einer unter ihen von einen andern angefochten werden solte, die andern, jedweder den angefochten, mit mann und was zum feldzug nöthig ist, bezustehen. Nun, Gott erhalte sie bey dieser gesinnigen, und erhalte sie und schenke ihnen langes und vergütetes leben und verleihe auch ihren künftigen nachfolge solche christlich gesinungen, so wird es auf der welt zu leben gut seyn. Dieses hat geschrieben ohne augen gläßer, gebohren im jahre eintausend siemhundert drey und dreysig, Johann Reichard Fiedler.”

A *Fiedler-féle Nagy Krónika* sokféle tárgyát a krónika lapszámaihoz igazodó, Fiedler-készítette *tárgymutató* jelzi.⁵⁽¹⁴⁹⁾ E szerint a krónika a következő tárgyakról szól; 1. lapon: Heinrich Joseph Watteroth für toleranz überhaupt... (1781). 76. lapon: Vorstellungen an se. päbstliche heiligkeit, Pius den VI. (1782). 102. lapon: Schreiben sr. päbstl. heiligkeit an sr. majestat den kaiser (1781). 108. lapon: Antwort schreiben sr. majestät des kaisers Joseph anf die päbstliche visit-ansagung (1781). 110. lapon: Suplic an ihro k. k. majestat Joseph 2-ten von denen der Augspurg. und Helvet. confession zugethanen... unterthanen in Ungarn (1781). 142. lapon: Allernädigste kaiserl. königl. resolution, welche die christliche religions-verträglichkeit in Ungarn und den einverleibten ländern betrifft (1782). 153. lapon: Schreiben sr. päbstl. heiligkeit an sr. kaiserl. königl. majestat auf das päpstl schreiben (1782). 156. lapon: Brief an papst, wegen aufhebung des ehelosen standes der weltlichen geistlichkeit (1782). 158. lapon: Der dankbare protestant gegen seinen duldenden kaiser (1781). 173. lapon: Cirkularschreiben des h. von Kerens, an die geistlichkeit seiner diöces (1781). 178. lapon: Cirkularschreiben des h. von Hay, bischof zu Königrätz, an die geistlichkeit seiner diöces, über die toleranz (1781). 191. lapon: Die reformation in Deutschland zu ende des achtzehnten jahrhunderts (1781). 216. lapon: Schreiben über den mißbrauch der ablätze des

kapuzinergenerals (1781). 227. lapon: Entwurf eines erzbischöflichen cirkularschreibens an seine bischöfe, über die toleranz der protestanten in k. k. erbstaaten (1781). 238. lapon: Eine kirchenpolizei (1781). 259. lapon: Über die aufhebung der nonnenklöster (1782). 272. lapon: Allerhöchste kaiserl. königl. verordnung in ansehung der juden (1782) 283. lapon: Von dem für das meßlesen abgereichten almosen (1781). 296. lapon: Des von einem hochlöbl. hungarischen staalthalteryath ergangenen und einen wohlledlen rath der königl. freystadt Oedenburg präsentirten, und drauf der e. gemeinde communicirten befehls (1782). 308. lapon: Anrede des nach Oedenburg deputirten königl. commissarii titl. herren baron vom Schilson (1782). 312. lapon: Tägliches Gebeth, welches von der evangelischen gemeine alhier bey erbauung des bethauses gebethet worden (1782). 315. lapon: Der neue eid. den die erzbischöffe und bischöffe in oesterreichischen staaten ablegen müssen (1782). 316. lapon: Neue kaiserl. königl. kirchenordnung in Oesterreichischen staaten (1782). 317. lapon: Hofdekret, daß die evangelischen in Wien ein bethaus erbauen dürfen (1782). 318. lapon: Rede des titl. herrn baron von Schilson als abgeordneter kaiserl. königl. commissar, bey gelegenheit der vorgenommen wahl in Oedenburg, an die gemeinde, an den magistrat (1783). 331. lapon: Verdeutschung des in betref der apostasiae ergangenen staalthaltery befehls (1783). 335. lapon: Kirchen-einrichtung in Wien (1783). 336. lapon: Gebet bey öffentlichen gottesdienst der evang. gemeine in Wien (1783). 340. lapon: Gerechte thränen, bey dem frühen absterben des wohllehrwürdigen herrn Joh. Gottfried Asboth, evangel. prediger in Oedenburg (1784). 343. lapon: Wehmüthige klagen über den frühzeitigen hintritt des wohllehrwürdig 7 herrn Joh. Gottfried Asboth, der sämtl. schul-jugend in Oedenb. (1784). 346. lapon: Rede, welche bey feyerlicher übergebung der von ihro kaiserl. königl. majest Joseph 1-ten für den h. Joseph Johann Toth überschickten goldenen kette und anhangenden gnadenpfenning (1785). 348. lapon: Neue gerichtordnung für Ungarn und dazugehörigen länder (1786). 349. lapon: Kriegs gebeth der evangelischen gemeine in Oedenburg (1788). 351. lapon: Kriegs gebeth derer türken (1788). 352. lapon: Kriegslied, welches die katholische schull-jugend in Oedenburg nach der meß singet (1788). 353. lapon: Testament, oder letzte willensmeynung sr. käiserl. königl. majestät Josephs des 2-ten (1790). 362. lapon: Beschreibung der heil. ungarischen krone (1790). 363. lapon: Handbillet sr. k. k. majestat Josephs des 2-ten an den h. obrist-kanzler grafen von Kolovrat, in betref des sack begräbniß (1790). 364. lapon: Verzeichnüß, des, in 10 komissariatistische kreiß eingetheilten königreichs Ungarn, samt den beygefügtten wohnörter der kreiß komissarien (1785). 366. lapon: Was in Wien, Paris und London in einen jahr verzehrt wurde (1782). 367. lapon: Was in einen jahr aus- und eingeführt aus Ungarn wurde (1786). 368. lapon: Der stadt ofen in Ungarn gesuch, um für ihro käiserl. königl. majestät eine ehren-säule errichten zu dürfen: antwort des kays. hierauf (1786). 370. lapon: Grabschrift auf den verewigten käiser Joseph 2-ten (1790). 371. lapon: Elegie an den sterbenden käiser Joseph den 2-ten (1790). 375. lapon: Beym tode der erzherzogin Elisabeth (1790). 376. lapon: Beym tode seiner k. k. majestat Joseph des 2-ten (1790). 379. lapon: An den gränzen von Slavonien ist eine allerhochste verordnung gemacht worden (1790). 380. lapon: Auszug des auf dem landtag festgesetzten conclusi (endschluß) in rücksicht auf religions sachen (1790). 382. lapon: Die gnädigste königliche entschlüssung in religions sachen der evangelischen in Ungarn (1790). 397. lapon: Der gänzliche, unglückliche untergang des landes kalabrien (1783). 398. lapon. Die veränderung in Römischen Reich (1802). 401. lapon: Der Anna-tag zum erstenmal alhier gefeyert (1743). Die Frauen sällen hier aufgerichtet (1745). [Az itteni ev. egyházközség 1764. évi népmozgalmi adatai. A sertéshús soproni ára 1765-ben.] Feuersbrunst allhier (1765). Anhaltender regen mit seinen schaden (1765). 402. lapon: [Az 1765. évi soproni tűzvész okozói.] Die erste meß in der capele beym Vordern-Thor (1765). [A harmincad-hivatal lebontása 1765-ben.] Wieder eine feuersbrunst allhier (1765). Ankunft eines k. k. commissarie von Preßburg hieher (1765). 403. lapon: Der anfang des bierausschanck in Neuhof (1765). [Mumb János György kereskedő házat épített az Előkapunál, 1765.] Großer viehumfahl in Ungarn (1765). Von vielen ortschaften abgesandte bauern mit klagen über ihre grundherrschaft (1765). 404. lapon:

Die hinrichtung zweyer weiber, wegen feuersbrunst (1765). Die ehrlichmachung und wieder unehrlichmachung des galgen (1765). 405. lapon: [1765. végi nagy hóesés. 1766. ápr. 18. akasztófára került egy tolvaj.] Erdbeben hier in Oedenburg (1768) [1768. évi időjárás.] 406. lapon: Das hiersein sr. majestät kaiser königs Joseph des 2-ten (1770). Ode auf se. käiserl. majestät, höchst erfreute gegenwart von h. dr. Conrad (1770). 409. lapon: [1770. ápr. 29. hálaünnep II. József soproni látogatása miatt. 1772 végén általános drágaság volt. Az 1773. évi tél s az árak.] Die Hofnung, ihro käiserl. königl. majestät Maria Theresia alhier zu sehen; alle dazu gemachte anstalten; die doch darauf erfolgte hieherkunft (1773). 414. lapon: Ihro käiserl. königl. apost. majestät Maria Theresia höchst erwünschtes daseyn in Esterház, abgesungen von dr. Andrä Conrad (1773). 416. lapon: [Hálaünnep Mária Terézia 1773. évi soproni látogatása örömére.] Die vollziehung der aufhebung der jesuiten allhier (1773). 417. lapon: [1774. évi termés-eredmények, húsárak.] Erdbeben allhier (1775). Der bürger process in Oedenburg (1775). 420. lapon: 8Die zwey thorn (torony) auf der Dominicaner kirche (1778). Die verkaufung der 18 beneficiat häuser alhier (1779.) 421. lapon: Die neue einrichtung der Steuern in Oedenburg (1778.) Die zubereitung zu einen krieg mit Preißen, nach absterben des churfürsten von Bähern (1777). 423. lapon: Der drockne sommer fast in allen ländern (1779). 424. lapon: Neue einrichtung des schweinen fleisch verkauf (1779). Die güte und preiß des 1779 wein. 425. lapon: Der verkauf der jesuiter häuser, und übergab des klosters und kirchen an die domherren. Die verwendung, des, für die beneficiat häuser empfangenen 100 000 fl, nebst verrichtung des gottesdienstes der domherren (1780). 427. lapon: Die von ihro k. k. majestät drey eingesezte herren des raths. – Der plaz, wo die vermahnungen gehalten werden. [Jégkár 1780. jún. 6.] Das absterben ihro k. k. majestät Maria Theresia (1780). 428. lapon: [Nyári időjárás, termés-eredmények 1781-ben.] Die gnädigste erlaubniß von ihro käiserl. königl. majesät Joseph 2-ten, die Oedenburger ein neues bethaus zu erbauen. Das dankfest wegen der erlaubniß, die kirchen zu erbauen und tolleranz 1782. [VI. Pius pápa 1782. márc. 22. Bécsbe érkezett.] 429. lapon: [VI. Pius pápa 1782. ápr. 22. Bécsből elutazott. Májusi fagyok 1782-ben] Die einrichtung des gottesdienst unter werdenden kirchenbau. Die größe des evangelischen bethaus. Der von ihro käiserl. königl. maj. Joseph 2-ten ergangene befehl, ans Oedenburger comitat und an die stadt 3 evangel. und 3 kath. herren als commissars auf die ortschaften zu senden, um den evangelischen pläze aus zu ersehen, wo sie bethaus und schullen erbauen dürfen (1782). 430. lapon: [Schillsohn báró érkezése Sopronba cs. és kir. biztosként 1782. júl 24.] Die verkaufung der gemeinen stadt zugehörigen grund-stücke. Genaues verzeichniß aller, der bey deren regierung-antritt ihro käiserl. königl. majestät Josephs 2-ten im sämtlichen Oesterreich. staaten befindlichen manns und frauen kloster (1782). [Bécs házainak és lakosainak száma 1782-ben.] 432. lapon: Der von ihro käiserl. königl. majestät hieher gesandte h. baron v. Silson als commissar zur einrichtung der neu verfaßten ordnung und wahl des bürgermeisters und stadtrichters (1783). 434. lapon: [A városi könyvelőség és adóhivatal felállítása Sopronban 1783.] Das ansuchen an ihro k. k. majestat Joseph, der evangel. gemeine alh. drey prediger halten zu dürfen, und die antwort darauf Die ortschaften, welche die erlaubniß erhielten, bethäuser und schullen zu erbauen. Die verweisung des h. Torkos (1783). [Schillsohn elutazása. Az első ev. istentisztelet Locsmádon. Felsőlövön, Ágfalván, Alhón, 1783.] 435. lapon: [A dukát értékének emelése.] Die reiche weinlesung hier und in ganzen land. Ein allhier geschehenes warnendes unglück (1783). Wurde der erste gottesdienst in evangel. neu erbauten bethaus gehalten. [Az evangélikus házasulandók hirdetése a kat. templomban.] Die berufung der ganzen bürgerschaft aufs rathhaus, wegen der seelen beschreibung und nummerirung der häuser (1784). 436. lapon: Die taufung eines juden in den evangelischen bethaus (1784). [Bogsch Jakab soproni új ev. lelkész elfoglalja hivatalát. Az első ev. istentisztelet Csáván és Fertőmeggyesen.] Die herübertrettung einer katholischen weibsperson zu evangel. religion, nebst den attestat des kath. geistlich (1785). 437. lapon: Ist der anfang mit den neuen gesangbuch gemacht worten (1785). [A vámszedés bérbe-adása 1786-ban.] Die ausbeßerung des stadt-thorns, nebst seiner höhe und

größe des knopfs, schwere des adler und aufsezung desselben (1786). Die errichtung des armen institut alhier (1787). [Élelmiszerek ára 1788-ban.] 438. lapon: Das Leonhardtsthor erbauet (1788). [A kenyér ára 1788-an. Időjárás, állat-járvány, élelem 1789-ben.] Der tod sr. käiserl. königl. majestät Joseph des 2-ten (1790). [Magyarországi tűzvészek 1790-ben: termés-eredmények. 1791. évi időjárás, termés.] 9439. lapon: Der tod ihro käiserl. königl. majestät Leopold 2-te. [Termények ára 1792-ben.] 440. lapon: Merkwürdige begebenheiten von anno 1565 bis anno 1699 aus einen buch herausgezogen.

A 440. laptól kezdve a 465. lap közepéig a Fiedler-féle Nagy Krónika 1565–1699. évi adatokat tartalmaz, amelyekről krónikaírónk a következőket jegyzi meg a 440. lap elején: „*Folgendes habe aus einen buch hieher gebracht, welches hoffe, nicht unrecht gethan zu haben.*”⁶⁽¹⁵⁰⁾

A Fiedler-féle Nagy Krónika a 465-ik lapjának közepétől a krónika végéig (587. lapjáig) az egyes évek, ill. a krónika tárgymutatója szerint még a következőket tartalmazza: 1805: Berechnung über die durch den Preßburger frieden eingetretene statischen veränderungen. Die abwechselung der witterung in Sibirien 1802: Der bestand des Oesterreichischen millitars. Die verzehung in Wien. Ein auszug aus der Bibel, wörter, buchstaben. Ein großes wein vaß in Totis in Ungarn Ungarn beständiger millitar stand. 1804: Die feierlichkeit wegen der neuen kaisers würde. Die auflösung des Römischen Reichs. Was sich alles in London befindet. Vergleichung einiger städte in Europa. Der verlust des Deutschen Reichs. Die summe, welche von Wien an die k. k. armeen gesand worden. 1806: Fragen, welche der französische käiser an die juden gethan hat. 1807: Der vortrag auf den landtag zu Ofen. Die zahl der menschen in Wien. Der krieg Preßen mit Frankreich. 1808: Die schröckliche feuersbrunst in Oedenburg. Die preiße von verschiedenen bedürftniße in Oedenburg. Die Lebensart in Oedenburg. 1809: Die witterung in diesen jahr. Die einrichtung der bürgerlichen millitz in Oedenburg. Die witterung in diesen jahr. Die einrichtung der bürgerlichen millitz in Oedenburg. Die wachten der bürgerlichen millitz. Die ankunft 5 franz. husaren. Die fahnenweyhung der bürgerl. milliz. Einrückung franz. soldaten. Der waffenstillstand. Das leben von may bis october. Dekret des franz. käisers aus Wolfersdorf. Friedensschluß des käisers und königs von Ungarn und kaisers und königs von Frankreich. Statistische Angabe des verlustes der Oesterreichischen Monarchie. 1807: Die zahl der häuser und seelen in Wien. 1810: Die zahl der bevölkerung, die unter englischen zepter regieret wird. Das erdbeben allhier. Die feyerliche begebenheit an geburtstag des k. k. ranz alhier. Die feyerl. begebenheit bey einweihung zweyer fahnen. Der preiß der ducaten in Wien. Die größe der stadt Paris. Der preiß einiger bedürftniße in Wien. Der auf der Hauptmauth in Wien in verwahrung liegende coffee. Preiß des coffe und zuckers in Engeland. Die erscheinung wegen verminderung der banco zetl. Die volcksmenge in königreich Ungarn. Die untersuchung der b. z. commission in Wien. Das betragen der baco zetl in summa. In Wien befinden sich in den inungen oder zinfen. Der preiß der ducaten in Wien. 1811: Der preiß der ducaten in Wien. Kaiserl. königl. patent wegen der baco zetl. Die erhöhung des preiß beym brod verkauf. Kaiserl. königl. circular schreiben wegen einlösungsschine. Laut zeitungen wegen anhaltender hize. Ein königl. befehl wegen steuer nachtrag. Auf unterkommenden allerhöchsten verordnung wird wegen einlösungsscheine zuwissen gemacht. ¹⁰Ein öffentliches blat enthält eine übersicht der einkünfte und staatsschulden der meisten äurop. staaten. Ein starkes donnerwetter allhier. Die umwechslung der b. z. von 10 fl gegen schein. Die bergwerker in Ungarn. Die umwechslung der b. z. zu 5 fl gegen schein. Die witterung vom anfang may bis ende august alhier, wie auch die große hize in ganz Europa. In Schwaben land schon neues brod und wein. Laut königl. befehl muß ein steuer nachtrag bezahlt werden. Die witterung bis ende decemb 1811 allhier. 1812: Laut neuer verordnung hören die b. z. von 1 und 2 fl auf. Ein neuer patend wegen kupfer münz. Die witterung von anfang januar 1812 bis ende april. K. k. befehl wegen einimpfung der blattern. Ehen, geburten und todesfallen in Wien, 1811. Bestandtheile der rußischen millitaer macht. Beschluß des landtag in Preßburg. Eine zahlreiche versammlung von evangel. prediger. K.

k. verordnung wegen banco zettl K. k. verlangen an die bürgersch. wegen weinlieferung. Die zugetheilte fruchtlieferung auf den landtag. Verordnung wegen banco zettl einlösung. Das gesegnete 1812. jahr. Der 1807. krieg Frankreich mit Preißen. Das neu errichtete königreich Westphalen. Preiße der alltäglichen bedürftniß in Oedenburg bis ende may 1812. 1813: Ausfertigung der anticipatins schein. Die große kälte in juny 1813. [Kis János lelkésszé avatja és káplánná alkalmazza a soproni Schuh Ferencet.] Die steigung aller bedürftniße, wein, frucht und andern sachen. Der anfang des merkwürdigen kriegs. Die errichtung der 10 tausend walliten. [1813. évi politikai változások Európában.] Aufruf an die teutschen. Verzeichniß der gegen Frankreich ausgezogenen teutschen truppen. [Az 1813. lipcsei csata.] 1814: [A jezsuita-rend visszaállítása.] Das vermächtniß des titl. h. Ludwig Gabriel. [Időjárás 1814-ben.] Die einnahm Pariß. [Földregés Sopronban.] Die allianz. Die absezung Bounaparte. Das hier gehaltene friedens-fest. Die einnahme von Pariß von den vereinigten mächten. Die berufung der minister von den hohen höffen, die zu den konkreb nach Wien beruffen sind. Die vereinigte macht gegen Frankreich. Befehl des rußischen kaiser, den 25. dezemb. alten still den geburthstag Jesu X-sti feyer zu begehen. Die versammlung der gekrönten und andern haupter bey den konkreb in Wien. Das große fest wegen der schlacht bey Leipzig in Wien. 1815 Bounaparts einzug in Pariß. Der verlust der engeländer bey Waatelloo in Niederla. Die versendung Bounapartes. Die reiße des königs von Sachsen. Geschenke unsers kaiser an papsten. Geschenke unsers kaisers an seine tochter. Der einzug der allierten in Pariß. Die ankunft der hohen haupter in Wien. Geschenke des königs von Preusens bey seiner abreiße von Wien. Millitaer etat des Österreichischen Kaiserthums. Die witterung [árak, európai közállapotok] im jahre 1815. 1816: Die entlassung der walliten. Geographische statistische notizen. Der todt der kaiserin königin in Verona. Die hinrichtung eines evangelischen manns alhier. Ein aus Bayern mit frucht und wein kommend schiff in Pest. Leichenpredig über das absterben der kaiser königin. Die anzeugung der national bank wegen tilgung der b. z. Kundmachung wegen vertilgung des papier geldes. Tarif für die als gesezliche zahlungs mittel anerkannten gold und silber münzen. Die bevölkerung von Frankreich. Ein aus Amerika schiff mit fruchten in Triest. Kundmachung wegen verbrennung 10 millionen papier geld. Geistliche Bücher gedruckt in Engeland. Gewinn in der lotterie in Wien. Die vermehlung unsers königes. Bekandmachung wegen papier geld verbrennung. Maßgabung egen einziehung des papier geldes. Bekanntmachung wegen papier geldes verbrennung. Die aufforderung der obrigkeit in Preßburg an die fruchthand. zur einkaufung der frucht für die stadt Preßburg. Bekanntmachung wegen papier geld verbrennung. Was in Wien verzehrt wurde 1816. Die bevölkerung in Engeland. Die witterung in jahr 1816. Preiße von allen bedürftniße. 111817: Bekanntmachung wegen papier geld verbrennung. Die bevölkerung der erden. Bekanntmachung wegen papier geldes verbrennung von 15. febr., 15. märz., 19. april. Frucht preise bis ende may 1817. Bekanntmachung wegen papier geld verbrennung. Frucht preiße beym anfang july. Frucht preiße bei ende july. Versuch der evangelischen und reformirten kirche in herzogthum Nassau zu vereinigen. Bekanntmachung wegen papier geld verbrennung. Bewilligung des herzogs von Nassau, wegen kirchenvereinigung in seinen landen. In Berlin haben über 100 prediger das heil. abendmal mit gebrochenen brod empfangen. In Wittenberg empfiengen die hohen beamte, professorn und schüller in beysein des Königs von Preußens das heilige abendmal auf evangelische art. Kundmachung wegen papier geld verbrennung. Bestandt des Römischen Staat. Das reformations fest alhier. Preiß der bedürftniße beym beschluß des 1817. jahr Beschluß des 1817. jahrs. 1818: [Nassauban 1818. júl. 26-án megtartott ev.-ref. közös istentisztelet leírása.] Bevölkerung der teutschen bundesstaaten. – Ezzel végződik Fiedler Nagy Krónikája, amelynek írója nemsokára azután, 1818. november 3-án elhunyt.

A Fiedler-féle Kis Krónika szövegének közlését megelőzőleg még fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy sajnos még nincs olyan helytörténeti művünk, amely Sopronnak a napoleoni háborúk idején való helyzetét összefoglalja, illetőleg rendszeresen tárgyalja. A kétségtelenül érdekes kérdésről egyes helyi krónikáinkon

kívül csak egyes újságcikkek tájékoztatnak bennünket, s a kérdés tudományos feldolgozására sok értékes anyag vár a kutatóra. E Kis Krónikának Sopron francia megszállását tárgyaló része feltárásának igénytelen munkáját megkönnyítette útmutatásaival: Csatkai Endre dr., vitéz Házi Jenő dr., Heimler Károly dr. és Thier László úr.

Sopron, 1942. november havában.

Hamar Gyula.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KRÓNIKÁK III. FIEDLER JÁNOS REICHARD KIS KRÓNIKÁJA (1808. július 19-től 1812. július végéig.) / A Fiedler-féle Kis Krónika szövege.

12A Fiedler-féle Kis Krónika szövege.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KRÓNIKÁK III. FIEDLER JÁNOS REICHARD KIS KRÓNIKÁJA (1808. július 19-től 1812. július végéig.) / A Fiedler-féle Kis Krónika szövege. / Beschreibung der großen feuersbrünste anno 1808. in Oedenburg.¹

Beschreibung der großen feuersbrünste anno 1808. in Oedenburg.¹⁽¹⁵¹⁾

Der 19. 22. und 24. julius waren für Oedenburg erschreckliche täge. Am ersten als den 19. erthönte plözlich nachmittag um ein uhr die feuer glocke, alles lief so gleich an dem orte der gefahr. Alle käfte, alle mittel orden angewandt, der verheerenden flamme einhalt zu thun, aber vergebens, mit ausserordentlicher schnelle verbreitete sich die von einen häftigen ind und großer dürre (da wir schon über sechs wochen her gar keinen regen, aber ausserordentliche hize tag und nacht hatten, so das auf denen feldern fast alles verdorrete) und ergrief bald das dach den, der gemeinen stadt gehörigen heu stadel, ober der heil. geist kirche. Die dadurch vergrößerte gefahr sezte alle einohner in die größte bestürzung. Viele der löschenden eilten von dem feuer weg, um wo möglich ihre häuser und nothwendigsten habseligkeiten zu retten und in sicherheit zu bringen. Das feuer nahm unterdessen immer mehr überhand und in kurzer zeit brandte es an elf verschiedenen orten. Die gefahr wuchs mit jedem augenblick und drohte der ganzen stadt mit verderben. Alles, was nur in eille gerettet werden konte, wurde, weil kein ort sicher war, auf das freye feld getragen und geführt und wurde von den millitaer bewachtet. Unterdessen kamen die leute, da sie das schiessen hörten und den starken schwarzen rauch sahen, so woht von den weingebürg, als auch²⁽¹⁵²⁾ von denen aekern, da die aerde schon am größten war, wie auch viele von denen nahen ortschaften mit sprizen und andern feuerlöschenden instrumenten zur hilfe herbey geeillet. Alle kräfte und mittel worden angewendet und angestrengt, das feuer zu löschen, und nun, gottlob! gelang es abends um halb fünf uhr, das alles still wurde.

„Was und wie viel überhaupt zu dreyenmalen abgebradt ist, folgt am ende dieser beschreibung.“

Schon glaubte man, das alle gefahr vorbeý seye, als man *am 22. desselben monath* drauf just auch um ein uhr nachmittag in der Hintergaße³⁽¹⁵³⁾ das feuer neuerdings ausbrach, die bestürzung aller leute in der ganzen stadt war groß über die massen,⁴⁽¹⁵⁴⁾ deme ohngeachtet eilete alles zum löschen und retten herbey, das feuer grief, wie beym erstenmal, mit unbeschreiblicher häftigkeit um sich, und in kurzer **13**zeit stand

der theil der vorstadt gegen Preßburg⁵⁽¹⁵⁵⁾) in flammen und wurde eingeäschert.

Aber noch war das maaß des unglücks nicht geleert, gleich *den 24-sten drauf* des morgns halb fünf uhr brach das feuer zum drittenmal, zwischen den vorlezten haus neben der Spittalbrücke⁶⁽¹⁵⁶⁾ aus, und ergrief bald die bey den ersten und zweytenmal noch verschonten gebliebene häuser mit aller wuth an, nur das eillige niederreißen einiger häuser half, das dem feuer einhalt gemacht wurde. Gott behütete Oedenburg viele, viele jahre vor dergleichen jammer und unglück!

Bey diesen dreymaligen häftigen feuersbrünsten wurden viele menschen vermißt, und von einigen weiß man gewiß, das sie verbrandten, unter andern war eine wagnerstochter namens Wildzeis, eine wittwe bei etlich und vierzig jahren nebst zweyen jungen mähen,⁷⁽¹⁵⁷⁾ welche alle drey gnäzlich verbradten, daß man nichts als die groben beiner noch in aschen fand, und auf solche art fand man mehr. Viele sind von rauch und dampf erstickt;⁸⁽¹⁵⁸⁾ viele sind durch einstürzung der zimmer, kammer und andern gewölber erschlagen, andere gequetscht worden, einige haben einige tage unter häftigen schmerzen gelebt und dann gestorben, welche kränkeln noch und werden bis an ihr ende kränkeln. – Auch ist viel vieh umkommen; auch viele früchte, heu und stroh verbrandt. Der ganze schade wird auf mehrere millionen geschätzt, überhaupt ist derselbe so groß, das der vorige wohlstand der Oedenburger auch unter den günstigsten umständen vielleicht erst nach vielen jahren wieder erreicht werden kann.⁹⁽¹⁵⁹⁾

Einige titl. herren generals, wie auch der stab von den hoch löbl. prinz Albertischen courasier regiment, welcher sich hier in der stadt befindet, samt der mannschaft in der cassarm¹⁰⁽¹⁶⁰⁾ arbeiteten mit aller anstrengung; auch kamen in kurzer zeit von der mannschaft, die auf den nahe liegenden ortschaften in quater liegen, herein und schlugen ein ordentliches laager beym Neuhoff¹¹⁽¹⁶¹⁾ aussern den Neustiftthor;¹²⁽¹⁶²⁾ ja sogar von Neustadt¹³⁽¹⁶³⁾ kamen einige infanteristen, welche alda in quater liegen, herunter, so wohl zur arbeit als auch die wachten zu verrichten, indeme tag und nacht batrolen¹⁴⁽¹⁶⁴⁾ so wohl von der cavalerie zu pferd, als infanterie zu fuß herum riethen und giegen, es sahe hier so fürchterlich, als auch furchtsam aus, als man sich nur denken kan.

Nun folgt, was alles abgebrandt ist, nach denen gassen.

Ausser den Neustiftthor das gartenhaus in fürst Esterhazischen garten (das ¹⁴ lusthaus am ecke blieb unverlezt), der halbe theil von Neustiftthor, die ganze Neustiftgasse,¹⁵⁽¹⁶⁵⁾ beide seiten bis zum Steinthor¹⁶⁽¹⁶⁶⁾ der Hintergaße, der alte Kornmark;¹⁷⁽¹⁶⁷⁾ doch sind beym Steinthor, neben den gäßl,¹⁸⁽¹⁶⁸⁾ wo man zum Wienerthor¹⁸⁽¹⁶⁹⁾ gehen will, 2 häuser verschohnt geblieben, aber gleich neben den gäßl die Schmiedtgaße¹⁹⁽¹⁷⁰⁾ wurde eine flamme, bis wieder am unteren ende zwey häuser verschohnt blieben (wo²⁰⁽¹⁷¹⁾ eben zwischen diesen zweyen häusern das dritte feuer entstand), das feuer auf der andern seite der Spittalbrücke und verbreitete sich auf beide seiten der Schlippergaße²¹⁽¹⁷²⁾ bis ans Schlipperthor,²¹⁽¹⁷³⁾ das ganze thor verbrandte samt der musquetier²¹⁽¹⁷⁴⁾ und halter wohnungen,²¹⁽¹⁷⁵⁾ die zwey häuser neben den gäßl,²²⁽¹⁷⁶⁾ wo man zum Schlipperthor gehen will, aussern thor zwey garten häuser; das gleich am thor stehende blieb verschont. Auf der andern seite der Spittalbrücke hinuter die Wirtshausgaße,²³⁽¹⁷⁷⁾ die Silbergaße hinein die Potschygaße²⁴⁽¹⁷⁸⁾ und hinunter bis zum Potschythor,²⁴⁽¹⁷⁹⁾ das thor verbrandt ganz, ausser den thor, wie man hinausgehen will, linker hand die etlichen gartner häuser und die daran stossende vieh-stände, daß ganz freystehende, den löblich commitat gehörige holz, heu und stroh magacin haus. Rechter hand das erst von etlichen jahre schön erbaute spittal und lazareth²⁵⁽¹⁸⁰⁾ nebst der ohnweit stehenden potaschen siederey,²⁶⁽¹⁸¹⁾ Von Potschythor hinauf die lange Zeil,²⁷⁽¹⁸²⁾ bis ein haus unter den dominicaner kloster, auch da hat es schon angefangen zu brennen, aber durch gute vorkehrung wurde es,

gottlob! gedämpft.

Verschont sind geblieben

die ganze Innere Stadt, die Grabenrundung,²⁸⁽¹⁸³⁾ der halbe theil von Neustiftthor, ¹⁵rechterhand, wie man bey dem Neustiftthor hereingeht, die halben häuser, die lange Zeil vom scharfen Eck an bis hinunter, ein haus untern dominicaner kloster, auf der andern seite bey dem scharfen Eck die drey obere häuser, das untere eckhaus verbrannt, das ganze kränzel durchaus derer genannten drey häuser. Das große eckhaus an der Silbergaße allein blieb.

Von Wienerthor hinunter, die Wienergaße,²⁹⁽¹⁸⁴⁾ die Sandgrube,³⁰⁽¹⁸⁵⁾ die Michaelsgaße,³¹⁽¹⁸⁶⁾ die Wieden, das kirchgäßl,³²⁽¹⁸⁷⁾ eine seite der Fischergaße,³³⁽¹⁸⁸⁾ der Ruckerzu,³⁴⁽¹⁸⁹⁾ Auf der andern seite von Wienerthor, die Windmühlgaße,³⁵⁽¹⁹⁰⁾

Merkwürdige gebäude, wie auch was noch sonst für schaden merkwürdig ist von der feuersbrunst.

Die cassarm, gemeinerstadt mäyrhoff,³⁶⁽¹⁹¹⁾ das bierschenhaus,³⁷⁽¹⁹²⁾ das Hirschenwirthshaus,³⁸⁽¹⁹³⁾ darinnen das waghause (wo um einige tausend gulden waaren lagen), spittal und lazareth. Diese alle gehören gemeiner stadt.

Von allgemeinen häuser 2 apotheken, 8 wohlstehende lederer, welche alle mit gearbeiteten und ungearbeiteten leder und knoppem versehen waren. 10 seifensieder, 15 tuchmacher, die schon die sommerwohl³⁹⁽¹⁹⁴⁾ eingekauft hatten.

Das k. k. dreysigst amt,⁴⁰⁽¹⁹⁵⁾ das graf Szecsenische haus,⁴¹⁽¹⁹⁶⁾ doch aber nur die dachung. Das graf de Vorische⁴²⁽¹⁹⁷⁾ gegenüber stehende, wo es eingebrannt hatte und nicht allein vielen gräflichen hausrath, sondern auch viel holz und heu weggrafte.

Herr graf Pijascovich⁴³⁽¹⁹⁸⁾ lieder⁴⁴⁽¹⁹⁹⁾ am meisten, nicht nur die große dachung von ganzen haus, alle zimmer mit allen kostbaren gräflichen einrichtungen verbrannt, daß fast nichts gerettet werden konnte, ja so gar in keller, wo bey hundert klafter brennholz lag, wurde zu aschen verbrannt, daß man noch am achten tag feuer fand, wie wohl tag und nacht allda gearbeitet wurde. Den vernehmen nach schätzt er seinen schaden über einmal hundert und dreysig tausend gulden.

Das letzte feuer entstand just an einen sonntag und so wurde an selben noch ¹⁶den montag darauf bey den evangelischen kein gottesdienst, aus noch einer furcht und sorgen, gehalten. Auf die frage: wie doch in so gar kurzer zeit drey so schreckliche feuersbrünste haben entstehen können? war die allgemeine antwort: unvorsichtigkeit und nachlässigkeit war schuld daran.⁴⁵⁽²⁰⁰⁾

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KRÓNIKÁK III. FIEDLER JÁNOS REICHARD KIS KRÓNIKÁJA (1808. július 19-től 1812. július végéig.) / A Fiedler-féle Kis Krónika szövege. / Verzeichnüss der preiße von alltäglichen bedürftnüssen in gemeinen leben, wie sie stehen bis zum schlusse des 1808. und anfang des 1809. jahr in Oedenburg.⁴⁶

Verzeichnüss

der preiße von alltäglichen bedürftnüssen in gemeinen leben, wie sie stehen bis zum schlusse des 1808. und anfang des 1809. jahr in Oedenburg.⁴⁶⁽²⁰¹⁾

.....
schlusse des 1808. und anfang des 1809. jahr in Oedenburg.[46\(201\)](#)

47(202)	Gulden	Xr
Ein mezen 48(203) weizen 11 auch	12	–
Ein mezen korn 7 auch	8	–
Ein mezen gersten	6	–
Ein mezen habern 49(204)	5	–
Ein mezen tirkischer weizen oder kukurics 50(205)	8	–
Ein mezen kornnens ordin: bach meel 51(206) 10 auch	11	–
17 Ein mäßl 52(207) mund meel 53(208)	1	–
Ein mäßl auszug meel 54(209)	–	54
Eine halb 55(210) weizener grieß	–	15
Eine halb mitlere linsen	–	15
Eine halb von größern aerbsen	–	18
Eine halb visolen oder bannen	–	14
Eine halb hanfsammen	–	15
Eine halb kuhmilch	–	12
Ein mezen grundbirn 56(211)	3	–
Eine halb heidelbrein 57(212)	–	18
Eine halb gelber oder hirschbrein 58(213)	–	18
Eine weiße ruben nicht von grösten	–	3
Eine halb gerolde gersten 59(214) mitlerer gattung	–	16
Ein hinner aey 60(215)	–	3
Ein pfund 61(216) fisch drey auf ein pfund	–	12

47(202)	Gulden	Xr
Ein hering	–	30
Ein pfund gegoßne kerzen	–	54
Ein pfund ordinari kerzen	–	46
Ein pfund ordinari seyfen	–	46
Ein paar geschopte gänß	8	–
Ein paar ungeschopte gänß	4	–
Ein paar anten 62(217)	2	–
Ein alter haaß	2	30
Ein pfund rind schmalz	1	30
Eine halbe schwein schmalz	1	18
Ein pfund schmeer	1	12
Ein pfund speck	–	51
Ein pfund butter	1	30
Ein pfund rind fleisch	–	14
Ein pfund schwein fleisch und zwar nicht in denen fleischbänken, sonder wie die handler solche im ganzen, halben und viertl abgestochner verkaufen	–	36
Ein schwein auf den Füßen mit 150 pfund 60 auch mehr als	70	–
Ein pfund kalb fleisch	–	30
Ein pfund schaaf fleisch	–	14
Eine halb wein esig	–	16
Eine halb obst esig	–	5
Ein paar rephüner	1	24

47(202)	Gulden	Xr
Ein pfund feiner zucker	3	–
Ein pfund kaffee	5	–
Ein pfund reiß	–	24
Ein pfund schaaf käß	–	54
Ein paar mitlere schlag oxsen	250	–
Eine melchende Kuh 60 auch	70	–
Ein kalb 14 tag alt 16 bis	20	–
Ein spenfärker] 63(218) 14 tag alt 3 1/2 auch	4	–
Ein paar caponer] 64(219)	2	30
Ein paar indianer oder poker] 65(220)	6	–
Ein leib gemein haus brod 7 pfund schwer	–	42
Ein hundert kraut häpel] 66(221)	20	–
Ein hundert pfund ordin blätter tobak] 67(222)	20	–
18 Ein emer] 68(223) 1807. wein in großen gebind, 69(224) der Oedenbug emer, noch als most 20. 24. 28. 30 auch	40	–
Eine halb wein im schank 20. 24. 28 bis	–	30
Eine klafter eichen brenn holz auf der laag] 70(225)	12	–
Ein tausend rothfahrene] 71(226) weinstecken	30	–
Ein tausend geringerer weinstecken 18 auch	30	–
Ein mezen neustädter] 72(227) kalch	3	–
Ein tausend mauer zigel 15–18 bis	20	–
Ein tausend dach zigel 70 bis	75	–
Ein tausend schindel 12 bis	15	–

47(202)	Gulden	Xr
Ein schilling 73(228) oder 30 stück latten	12	–
Ein paar gspier 74(229)	3	–
Ein färtl 75(230) oder 30 stück gemeine laden	14	–
Ein färtl oder 30 stück Surringer 76(231) laden	30	–
Ein stück oder ein brett bank laden 77(232)	1	45
Eine klafter 152(233) starkes bauholz als mauer bänk, 77(234) bund dräm 78(235) und dergleichen	1	–
Ein centner 79(236) eisen nur die starke gattung als rathreif und schließ eisen 80(237)	35	–
Eintausend große latten nägel	9	–
Ein tausend mittere latten nägel	8	–
Ein tausend kleine latten nägel	7	–
Eine weingarts hauen	1	6
Ein schober schäb oder 60 stück 81(238)	24	–
Ein schöberl schallbäßen oder 20 stück 81(239)	3	–
Ein parr Cordovanische zischman	12	–
Ein paar ordinary zischman 7 auch	8	–
Ein paar zischman ansaz	5	–
Ein paar zischman doppeln 82(240)	1	45
Für ein pfund weingart 83(241) arbeit durchs ganze jahr ohne gruben 84(242) 19 den bständler 85(243)	4	–
Für hundert grub in weingarth zu machen	3	–
Einen hauer taglohn jede arbeit durch ganzen sommer	1	–
Einen schnieder in der aerdtte nebst kost und brod	1	–

47(202)	Gulden	Xr
Ein tagwerk wiesen ⁸⁶⁽²⁴⁴⁾ auf zinnß ⁸⁷⁽²⁴⁵⁾ ein Jahr 15. 18 auch	20	–
Für ein joch aker zinnß auf ein jahr 10. 18. 20 auch	30	–
Für eine fuhr mist in weingarthen zuführen nebst fuhrlohn	5	–
Ein mezen kleiben ⁸⁸⁽²⁴⁶⁾	3	–
Ein centner heu	5	–
Eine eln leinwath ⁸⁹⁽²⁴⁷⁾ weiße ehe ⁹⁰⁽²⁴⁸⁾ 12. 14 X jezt	–	30
Ein eln catton ⁹¹⁽²⁴⁹⁾ 16. 18 gr. ⁹²⁽²⁵⁰⁾ jezt 35 gr auch mehr als	2	–
Für ein führtuch ⁹³⁽²⁵¹⁾ in guter blauen farb zu färben	5	–
Eine eln von allergeringsten blauen tuch	5	–
Eine eln von feinern tüchern alle farben 10. 12. 15 bis	18	–
Ein pfund ausgezogner haar ⁹⁴⁽²⁵²⁾ sonst 8. 10 gr jezt	2	–
Ein pfund ausgezogner hanf ⁹⁴⁽²⁵³⁾	1	18
Eine dienst magd lohn ⁹⁵⁽²⁵⁴⁾ 18. 20. 25 bis	30	–
Einen mauer und zimmerman täglich und noch vor anfang der arbeit brandwein um 8 uhr frühstück brod, mittags warme speisen, um 4 uhr jausenbrod, abens warme speisen, und den tag über eine maaß ⁹⁶⁽²⁵⁵⁾ wein	2	–
Einen tagwerker oder zuräger ^{97(256) 98(257)} 12 bis	–	45

Bis ende october 1808 befanden sich über achthundert fremde zimmerleute, ohne der hiesigen, welche auch gegen achzig ausmachen mögen, in arbeit hier.

An münz oder ausgeb geld befand sich nichts als bancozetl⁹⁹⁽²⁵⁸⁾ zu 1, 2, 5, 10, 25, 50, 100, 500 und 1000 gulden.

²⁰An kupfer geld halbe, 1, 3, 6, 15 und 30 Xr stück.

Von gold und silber münz war gar nichts zu sehen, und wo noch was zu suchen war, suchten es die juden mit sehr hohen preiß an sich zu bringen, daß sie auch für ein 20 Xr stück auch 40 Xr gaben.

Wie doch die so großen feuerbrüste in so kurzen zeit dreymalen entstanden seyn mögen? ist die allgemeine antwort – unvorsichtigkeit und nachlässigkeit waren schuld daran.[100\(259\)](#)

Obwohlen die anno 1808. den 19. 22. 24. july erfolgten feuersbrüste erschrecklich waren, das viele empfindlich heimgesucht, ja manche um ihr schönes ganzes vermögen gekommen sind, und jezt der noch nie gehörte preiß von allen bedürftnüßen so hoch gestiegen ist, dennoch ist die hofarth und übermuth und verschwendung so groß, daß es fast nicht höher steigen kann. Man kann sonderlich unter denen frauenzimmer nicht unterscheiden, ob eine vom adel, oder vom ersten bürgerlichen stand, oder ein handwerksweib sey. Letzte trägt so gut ihr langes kleid von seiden zeug, von weißen muselin und andern theuren zeugen als die erste von höhern stand, ja die gemeinen bürger weiber und ihre töchter tragen von seiden zeug, feinen gefarbtten kammertuch und andern feinen zeugen ihre rek und rekeln,[101\(260\)](#) wen auch die eln drey gulden kosten mag, und die mannspersonen, ich will nur den geringern stand berühren: es wird keiner von bessern als geringern bürger sein, wie auch sein sohn, wenn er auch nur 12 oder 14 jahr alt ist, wie auch der baur und hauer,[102\(261\)](#) der nicht seinen blauen mandel[103\(262\)](#) haben soll, da doch der gerinste für einen mann dreysig und die bessern auf fünfzig, sechzig, ja auf noch mehr gulden zu stehen kommt. Der burger, baur und hauer trägt auf seinen rok und hoßen blaue oder rothe seidene schnür, da die eln 12, 14 auch 16 und mehr gro: zu stehen kommt, jeder hat seine Cordovanische zischman, die meisten ihre grünsammete kappel mit theuren vorschuß, Spanische röhr,[104\(263\)](#) schön beschlagen, hat der burger und hauer, nur der baur nicht.

21Das comoedie haus,[105\(264\)](#) tanzsaal und caffee häuser wird von allen gattungen menschen fleissig besucht; in comoedie haus ist öfters der zulauff so groß, daß manche schon nach drey uhr dahin kommen und da da warten bis es eröfnet wird, da doch der anfang erst nach 6 uhr erfolgt, oft ereignet sichs, daß nicht alle plaz auch nur zum stehen finden und wieder davon gehen müßen. Auf den tanzsaal gibts von allen gattungen menschen vornehme, mittlere, gering, auch viele dienstmenscher,[106\(265\)](#)9 daß auch manchmal mehr als 500 personen da sind. In die caffee häuser scheut sich auch der gemeine burger sohn nicht hinein zu gehen, er macht sein spiel mit andern, ja er trinckt auch seine schalle caffee, gleich wie der vornehmere.

Aber, leyder! leyder! hört das kirchengehen, sonderlich bey den evangelischen fast gänzlich auf. Sonntags nachmittag halten es viele zu beschwerlich, dahin zu gehen, es heißt, es ist genug einmal zu gehen. Und in der woche, in den morgen und abend gebethen, da ist es erst recht leer, wann 10 oder 12 personen, oft noch weniger da sind, ist es auch genug.

Diese erschrecklichen feuersbrünste und nie erhörte allgemeine theuerung hat in seinen sechs und siebzigsten jahr erlebt und beschrieben und zwar ohne augen gläßer

Johann Reichard Fiedler.

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KRÓNIKÁK III. FIEDLER JÁNOS REICHARD KIS KRÓNIKÁJA (1808. július 19-től 1812. július végéig.) / A Fiedler-féle Kis Krónika szövege. / Nun folgt die außerordentlichen begebenheiten zu Oedenburg des 1809. jahr.107

Nun folgt die außerordentlichen begebenheiten zu Oedenburg des 1809. jahr.[107\(266\)](#)

1809. in monath martii haben sich alle taugliche bürger, als kaufleute, künstler, professionisten und alle gemeine bürger zur burgerlichen milliz¹⁰⁸⁽²⁶⁷⁾ einschreiben lassen, den

2. april, als am ostersonntag darauf, haben die herren oficiers von ihnen schon in uniform ihre aufwartung bey die tit: herren des raths gemacht, herr Samuel von Artner als obrister.¹⁰⁸⁽²⁶⁸⁾

Auch das bürgerliche scharfschützen chor vermehrte sich, ihr hauptmann ist her v. Ponz, gewester postmeister allhier.¹⁰⁸⁽²⁶⁹⁾

Nicht weniger wurde auch eine componie husaren formiert.

Nachdeme das kaiserl: königl: militaer¹⁰⁸⁽²⁷⁰⁾ von hier abgezogen ist, so hat die sämtl. burgerliche milliz nebst den scharfschützen chor abwechslungsweiß zwar erstens den

^{2229.} april das chor allein die wachten als bey dem dreysigst amt, post amt, ^{108a(271)} und kriegs cassa versehen, den

6. may aber schloß sich auch das milliz und so versahen sie die wachten immer fort, bis wieder k: k. millitar hieher kam. Ihr quatier hatten sie auf der hauptwacht und wurden alle 24 stund abgelöst.

20. may kamen 5 französische husaren bey dem Wienerthor herein gerithner gegen geradesweg auf das rathhaus mit einer proclamation oder ankündigung,¹⁰⁹⁽²⁷²⁾ das der französische kaiser nicht als feind, sondern als freund in Ungarn einrücken werde, um ihnen einen neuen könig, den sie selbst erwählen können, einzusetzen.

28. may war der heil: dreyfaltigkeit sonntag; am selben versammelte sich der der wohlledle magistrat nebst allen stadt-beamten auf das rathhaus, die burgerl milliz, scharfschützen chor und husaren aber bey der cassin.¹¹⁰⁽²⁷³⁾ Der löbl. magist: gieng von rathhauß aus nebst denen beamten hinunter auf den anger ausser den Schlipper, thor, die stadt milliz, schützen chor und husaren alle in ihren uniform, auch die übrigen burger von der milliz ohne uniform, die erstern alle mit ober und seiten gewähr, letztere aber allein mit ober gewähr zogen in schönster ordnung über den plaz, durch die Schlippergaße auch hinunter auf den anger und wurde daselbst eine fahne derer scharfschützen auf das prächtigste geweyhet, fahnen mutter war ihre gräfl. excellenz frau generalin von Martiny.¹¹¹⁽²⁷⁴⁾

Herr general Karl von Hillinger, ein gebohrner Oedenburger, eines fleischhakers sohn, commandirte dabey. Es erschienen fast alle herrschaften und eine menge von allen sorten menschen. Es stand das chor der schützen zwar schon einige jahre in uniform, war aber nie starck und auch davon giengen einig ab, einige starben auch. Da sich aber das bürgerliche milliz so stark die uniform anschafte, so giengen viele, weil es jeden frey stund, zum chor. Aber der gute herr general von Hillinger wurde in etlichen tagen darauf, da die franzosen schon hier einquartiert waren, von ihnen wegen dem, das er als commandirter sich bey dieser feyerlichkeit gebrauchen ließ, durch verrätherey von jemanden von hier als arestant mit ²³starker wacht von seinen losy¹¹²⁽²⁷⁵⁾ weg geführet, und ist erst lange nach dem friedenschluß zurück gekommen.

29. may sind über vier tausend franzosen so wohl infantorie als husaren, samt drey generalen, hier eingerückt,¹¹³⁽²⁷⁶⁾ von denen wurde in deutscher und französischer sprach gedruckter an die aussern stadthore, das nehmliche, was die vorigen fünf den 5. may auf das rathhaus gebracht haben, angeschlagen.

4. juny sind über zwei und zwanzig tausend soldaten von allerley regimenten französischer, pohlischer, teutscher und wer weiß, von noch anderer nation mit allen, was zu einer armee gehörig, hier eingerückt, auch

selbst der vice könig von Italien befand sich dabey, und wurden einquartiert.¹¹⁴⁽²⁷⁷⁾ da wurde kein einziges haus, weme es immer geherte, verschohnet, so daß in maches 10, 20, bis 60 und auch mehr kamen, die übrigen, die gar nicht konnten unterbracht werden, lagerten sich auf denen gaßnen unter freyen himel, denen, die in die häuser kammern, musste der herr hausherr, wer er immer seyn mag, gute kost und wein, welchen sie am allerersten verlangten, herschaften, denenjenigen, die auf denen gaßnen liegen blieben, mußte die bürgerschaft brod, fleisch und wein schaffen und da kochten sie unter freyen himmel, holz nahmen sie, wo sie welches fanden, bey machen häuser lagen weinstecken, auch bauholz, das musste sauber herhalten, welche zogen bey Potschythor hinaus, und auch denen musste die bürgerschaft, brod, wein und fleisch hinaus liefern, sind aber, gottlob! den

7. juny in aller früh weiter hinunter gezogen, gleich am nemlichen tag gegen mittag kamen aber abermals über vier tausend mann, welche¹¹⁵⁽²⁷⁸⁾ aber nicht länger als bis 4 uhr nachmittag hier blieben, welche nichts als ein gutes mittagmal nebst wein verlangten und auch diese giegen weiter hinunter, so daß nur wenige hier verblieben, aber immer kommen mehrere von oben herab, daß *bis ende juny* die zahl bis vier tausend anwuchs, welche nun fast immer so blieb, es giegen welche weg, kommen aber gleich wieder so viel, wo nicht mehr, daß sich die gewisse zahl nicht beschreiben läßt, doch sind sicher über viertausend beständig hier gewesen, so daß die bürgerschaft nicht allen quatier geben konnte, ob wollen wenige tage waren, wo sie nicht mit mannschaft überlegt wurden, weilen sichs zeigte, daß so bald die stadt nicht befreyt werden wird, so wurde angefangen, einige cassimaten¹¹⁶⁽²⁷⁹⁾ oder so genandte erdhütten zu errichten, nun wurde der plaz, solche zu erbauen, ausser den Potschythor ausersehen und auch der anfang schon dazu gemacht, als auf einmal den frazosischen officieren, welche den ort dazu angaben, wieder einfiel, einen andern plaz zu erwählen und gaben denselben ausser den Michaelerthor, unweit davon auf denen Huibigel äckern¹¹⁶⁽²⁸⁰⁾ an und erstreckten sich bis gegen den Rast kreuz ²⁴hinunter, war also die erste mühe und unkosten vergeblich. Nun gieng die arbeit aufs eilfertigste an, daß wo nur zimmerleute in arbeit standen, mussten hier arbeiten, wo bretter bey die tischler oder anderwerths gefunden wurden, mussten her gegeben werden, die hiesigen holzhändler schaften auch für atlich siebzig tausend gulden von allen gattunge bauholz herbey, und so wurden gegen 200 verfärtiget, just eine an die andere wurde nicht gemacht, wohl waren welche, die zusammen stossen und machten eine gaße aus; sie setzten die schönsten hohen fahrene¹¹⁷⁽²⁸¹⁾ bäume, bänke wurden auch errichtet, für die officier wurden auch einige errichtet, welche so stark und schön waren, als in einen garten lusthaus errichtet werden kan, tisch, bänke und thüren und sommer fenster wurden recht aufs beste verfärtiget. Viele von der stadt giegen tag täglich hinaus spazieren, so daß die ganze gegend herum zertretten und zerfahren wurde, und sahe gar nicht aus, als wäre es je ein akerfeld gewesen, und zwar die ganze gegend herum.¹¹⁸⁽²⁸²⁾

Außer den Schlipperthor wurde vor etlichen jahren, eine gemaurte glaßhütte erbauet,^{118a(283)} diese machten die franzosen zu einer bäkerey, wohin ihnen meel und alle andere kuchel waaren als linsen, aerbsen, bonnen und dergleichen zugeführt werden müßte, das meel wurde von ganzen commitat in die stadt herein geliefert, und alldan erst dahin geführt. Holz mußte die burgerschaft aus der stadt waldung dahin führen, aber auch das commitat musste vieles liefern, da gieng das fahren tag und nacht mit meel, habern, heu, stroh, holz immer. Die schlachtbank mußte auch denen französischen fleischhauern eingeräumt werden, wo sie ihre oxsen schlachteten, den sie haben welche mitbracht und viele mussten ihnen von der stadt und commitat geliefert werden, die stadt fleischhauer mussten ihr vieh gleich vor ihren bänken schlachten. Auf dem Anger ausser den Schlipperthor wurde der wein in großen väßern aus der stadt hinunter geführt, und wurde alle tage jeden soldaten von denen franzosen, die in denen erdhütten ihr quatier hatten, eine halbe für gemessen, denen dazu bestellten bürger, gereicht, welchen sie in schäffern und ihren feld kesseln so in ihre hütten trugen. Nun wurde der wein so wohl in der stadt, als auf dem land in ganzen commitat, wer nur einen

verkauffen wolte, aufgekauft, so daß er auch der emer um 40 und mehr gulden bezahlt wurde. Bey der bürgerschaft wurde die halb für 12, 14 und weiter hinaus auch für 20 and mehr groschen geschenkt, und den sofen die franzosen. Die bürgerschaft war so belastet, das wenn sie ein paar tage ohne einquatierung frey waren, gleich wieder welche bekamen, und da kostete so ein mann mit kost und wein weigstens drey gulden des tags, denn er muste ihm zweymal des tag gute kost, 1 1/2 halb wein, untermits kaaß oder sonst was er verlangte, schaffen. (wie aber alles, was zur kost gehört, in preiß stund, zeige unten an).

Denen officieren, deren wohl gegen fünf hundert hier in quater waren, musten alle herrschafts-häuser, alle einen oder zwey stock hohe häuser, in der innern und vorstädten, alle wirtshäuser, und die zimmer, die ihnen anständig waren, mit tisch, bett, und alle zugehör, eingeräumt werden. Es mochten die eigenthümer der herrschafts häuser hier seyn oder nicht, es muste ihnen, wer immer darin zu befehlen hat, alles herschaffen, was sie verlangten, es sey kost, wein und was sie immer verlangten, es mag noch so theuer seyn, muß seyn.[119\(284\)](#)

Auch einen commandanten hatten sie auch, welcher alles befahl und anordnete, [25](#) zu welchen alles gebracht werden mußte, was nur immer hier vorkam, so das ein wohl edler stadt magistrat fast nichts zu besorgen hatte, als nur was der commandant und übrigen officier ihnen vortrug, ja, es wurde von den wohl edlen magistrat so die einrichtung getroffen, daß ihrer wenigsten zwey bey tag und nacht aufn rathhaus, abwechselungsweis blieben.[120\(285\)](#) Alle die von hier weg zu reißten hatten, es sey hinauf oder hinunter, wenn auch nur etliche stunden von hier, so gar die schnitter, die von hier oder von denen durfschaften, die in die Rabau[121\(286\)](#) in den schnitt gehen wolten, mußten einen paß von der obrigkeit nehmen, welchen der commandant auch unterschrieb. Ob wollen der commandant, nebst etlichen von den obern officieren versprochen (in deme sie kostbar mit verschiedenen sachen beschenckt wurden), daß von ihren soldaten niemand im geringsten weder leid, noch gewaltdigkeit zugefügt werden soll, noch vielweniger einiger schaden geschehen, allein es gieng dieß suße versprechen in schleche erfüllung, wann auch von denen, die in der stadt ihr quater hatten, nicht vieles zur klag dürfte gebracht werden, so geschah doch von denenjenigen, die in denen cassimaten oder erdhütten waren, grausam viel schaden, auf denen nahen ackern schnitten oder raufften die frucht aus, welches verbranden sie, die schon etwas zeitig war, schlugen sie, so viel möglich war, aus, verkaufften solche, wer zu ihnen kam, den die noth fieng schon an groß zu werden. Haber, gersten, wicken, linsen und dergleichen mäheten oder schnitten ab, ob sie gleich noch nicht zeitig war, und fütterten ihre pferde damit, wiewoll jedweder seine portionen von heu und habern tagtäglich richtig empfiengen, in deme ein großes magacin zum heu und stroh, ausser den Potschythor in den commitats magazin, wohin aus den ganzen commitat geliefert wurde, errichtet wurde.[122\(287\)](#) Habern bekommen sie auf dem rathhaus und dennoch wurde sehr viel schade von ihnen gemacht auf denen aeckern, wo grundbier oder erdäpfeln standen, auch ruben, junger keel und wo sie nur etwas essbares fanden, rissen sie aus der erde heraus, wars gut, so trugen sies in ihre hütten, das andere warffen sie weg, ja die weintrauben haben sie herab gerissen, wie wollen noch gar nicht zu essen waren, einige kochten solche dennoch zu ihren fleisch; auch so verfuhrten sie mit denen obstbäumen, rießen die aeste herab, weinstöcken nahmen sie aus übermuth und verbranntes.[123\(288\)](#)

14. july wurde von den commandanten der bürgerschaft aufgetragen zu eilen, die feldfürcht so bald als immer möglich, abzuschneiden und nacher haus zu schaffen, es war der lehrm so groß, furcht und schröcken befiehl alle menschen auf das äußerste, indeme es allenhalben hieß, es wird sich allhier die käiserl. und frazösische [26](#) armee versamlen und soll eine hauptschlacht geschehen, nun gieng erst recht das fahren und tragen an. Der *23. july* fiel an einen sonntag, aber nicht zum ausruhn und gottesdienst, sondern wer nur konnte und leute bekommen konnte, der trachtete seine fruchte nacher haus zu schaffen, tag und

nacht war nichts, als gefahren, denn Gott hatte uns ein besonderes reiches jahr geschenckt, dergleichen wir weit und breit hinunter schon viele jahre nicht gehabt hatten, alles war bis zum überfluß gewachsen, ausser den wein welcher nur ein mittel jahr genennet wurde und der etwas saur wurde, denn in denen beßten monaten, wo der weinstock warme witterung haben sollte, war nichts, als regenwetter, wo der weinstock warme witterung haben sollte, war nichts, als regenwetter, und so war die witterung im und ausser land, das die straßen fast nicht zu fahren waren.

Es wurde zwar auf einmal hier laut von einen waffenstillstand gesprochen, welcher auch wirklich erfolgte, wie hier folgt, gedrukter in teutscher sprach an alle thöre hier auch geschlagen wurde.[124\(289\)](#)

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KRÓNIKÁK III. FIEDLER JÁNOS REICHARD KIS KRÓNIKÁJA (1808. július 19-től 1812. július végéig.) / A Fiedler-féle Kis Krónika szövege. / Waffen-stillstand.

Waffen-stillstand.[125\(290\)](#)

Seine majestadt der käiser von Frankreich und könig von Italien, daß der am 12. july abgeschloßne waffenstillstand, dessen inhalt hier folgt in dem tags befehl eingerücket werde.

Zwischen den armeen seiner majestat des kaisers der franzosen, königs von Italien und seiner majestät des kaisers von Oesterreich.

1. Zwischen den armeen seiner majestät des käisers der franzosen und königs von Italien und seiner majestät des käisers von Oesterreich wird ein waffenstillstand statt haben.

2. Die demarkations-linie wird über Oberösterreich die gränze zwischen Oesterreich und Böhmen seyn. Sodann der Znaymer kreis, der Brüner kreis, und eine linie, welche von der gränze Mähren bis nach Raab gezogen wird. Diese linie wird von dem puncte, wo die gränze des Brünners kreises an die March stößt, ihren anfang nehmen, und längst der March biß zur mündung der Taja herunter laufen; von da gehet sie über St Johann auf der straße bis Preßburg, begreift Preßburg, und einen kreis um die stadt von einer halben lieu;[125a\(291\)](#) ferner die große Donau bis zur mündung der Raab, umschließt die stadt Raab, und einen umkreiß von einer lieu, läuft den Raabfluß bis an die gränze von Steyermarkt hin, begreift Steyermark, Kräin, Istrien und Fiume, mit vorbehalt der genehmigung seiner kaiserl hoheit des erz. herzogs Karl, aber blos in bezug auf Fiume.

3. Die Zitadellen von Brün und Grätz werden gleich unmittelbar nach unterzeichnung des gegenwärtigen waffenstillstandes geräumt werden.

4. Die abtheilungen von Oesterreichischen Truppen, die sich in[126\(292\)](#) Tyrol und in Vorarlberischen befinden, werden diese beyden provinzen räumen. Das fort von Saxenburg wird den francosichen truppen übergeben werden.

5. Die vorrathshäuser von lebens-mitteln, und kleidungs-stücken, die sich in den provinzen befinden, welche von der Oesterreichischen armee geräumt werden müßen, und die ihr angehören, können ausleert werden.

[27](#)6. In hinsicht auf Pohlen werden die beyden armeen die linie behalten, die sie am heutigen tage innehaben.

7. Der gegenwärtige waffenstillstand wird einen monath dauern; vor wiederanfaugung der feindselligkeiten, wird man sich 15 tage vorher benachrichtigen.

8. Es werden gegenseitig commissairer zur vollziehung der gegenwärtigen verfügungen ernannt werden.

9. Von morgen, den 13. an zu rechnen, werden die Oesterreichischen Truppen die länder räumen, welche in gegenwärtigen waffenstillstand benannt sind, und sich in etapp-märschen zurückziehen, das fort von Brün wird den 14. und jenes von Grätz den 16. julii der französischen armee übergeben werden.

So geschehen und beschlossen zwischen uns unterzeichneten, zur abschliessung des gegenwärtigen waffenstillstands von unseren souverainen bevollmächtigten, dem herrn baron Wimpfen, general-major und chef des generalstaabs der Oesterreichischen armee, und sr. durchlaucht dem fürsten von Nev-Chatel, major general der französischen armee.

Im lager vor Znaym hauptquartier zu Ober-Sieben-Brunn den 12. july 1809. unterzeichnet. Alexander, baron Wimpfen.

Für gleichfärmige abschrift der chef des general-staabs des linken fiegels der armee von Italien, unterzeichnet Molard.¹²⁷⁽²⁹³⁾

Der gegenwärtige waffenstillstand soll gedruckt, überall, wo es nöthig ist, angehängt und wird nach militairischen formen denen titl. herren generalen, und befehlshabern der truppen seiner majestät des kaisers von Oesterreich, welche die verschiedenen posten am rechten Donauufer, und anderwärts besetzt halten bekannt gemacht werden. Gegeben in unserem bureau zu Oedenburg, den 15. july 1809. um 3 uhr nachmittag. Der plaz-commandant Billet. m. p.

Der beschriebene waffenstillstand fande schlechten glauben, denn er kam gar in keine erfüllung, sondern es hörte man nichts, als das in allen gegenden scharffe streifereyen sich ereignen und die erpreßungen fast unerträglich waren, so das hier den *19. august* der steurmäßigen burgerschaft und herrschaften, welche steuern zu zahlen haben, von zeit von 8 tägen, so viel als sie gewänlich alle jahre zu zahlen hatten, als eine extra brand oder kriegs-steuer bey militairischen execution bezahlen sollen in das allhiesige stadt kammer-amt, und so gieng immer die harte bedrück- und einquatierung, bis endlich gottlob! der sehnlich erwünscht friede den *14. october* erfolgte, worauf sie nach und nach abzogen.

Wie der friedensschluß von unsern kaiserl: königl: hof geschlossen worden, folget.

Wie wir unter der zeit hier lebten, will ich noch mit weiteren die begebenheiten anzeigen; bis Raab hinunter waren alle ortschaften mit franzosen besetzt, Raab hatten sie mit sturm eingenommen;¹²⁸⁽²⁹⁴⁾ so waren sie auch auf denen oertern gegen Preßburg sehr zahlreich und um die gegend Kiezsee¹²⁹⁽²⁹⁵⁾ machten sie unbeschreiblich viel schaden, Preßburg nahmen sie auch mit sturm ein, machten aber nicht so gar viele menschen unglücklich, wie in Raab. Von Wien und Neustadt kommen tag täglich aus dem reich und Italien soldaten. Gleich unter Raab standen ²⁸unsere kaiserl: und königl: truppen samt denen ungarischen insorgenten,¹³⁰⁽²⁹⁶⁾ welche nichts herauf ließen, so eben auch auf der seite gegen Preßburg. Wer einen paß laß, konnte nach Wien reißen ohne anstoß, doch geschahen unterwegs manche Anfälle,¹³¹⁽²⁹⁷⁾ daß die reisende beraubt worden, oder sich mit geld abfinden mußten. Und so lebten wir hier wie verlassen, wie uns zu muth war, kann man sich vorstellen. Von allen seiten wurden uns kranke und verwundete frazosen hergeführt, von leztern nur gar zu viel, so das die cassarm und spittal stets angefüllt waren, einige worden weiter aufwärts von hier, viele starben hier, diese worden gleich auf dem spital freydhof zu vier und auch

mehrere ihn ein grab nackender hin ein begraben. Die evangelischen lateinischen schullen mußten ihnen geräumt werden, worin sie ihre schneider und schuster einquartierten, so auch die katholischen lateinischen schullen, worin sie diejenige mannschaft einquartierten, die die wachten zu versehen hatten, denn es zogen zu jedem aussern thor 15, bis 20 und mehr mann auf die wacht. Von seiten der stadt war auch die wacht abwechslungsweis so wohl von schützen chor, als auch von der bürgerlichen milliz, wie auch von den stadt musquatierern, allein beyde durften nicht mit den gewähr, stehen, sondern der franzoß stand mit dem gewähr, aus und eingehen konte man, wie man wolte, nur sahe man auf auf reißende, die etwas verdächtig schienen oder von weiten herkommen und kam etwas vor, das etwas verdächtig schien, so wurden sie von unserer bürgerlichen wacht angehalten und auf die bürgerliche hauptwacht geführt, und allda von stadt gericht entschieden. Alle 24 stund wurde die wacht von denen bürgern abgelößt. Daß die frazosen ihre eignen schneider und schuster hatten, war nicht genug, auch die hiesigen handwerker, insonderheit schneider und schuster bekommen arbeit genug und worden so zimlich gu bezahlt. Kaufleute, sonderheitlich tuch und schniedwaarhändler, hatten gute abkauffer an denen frazosen, und sonderl: an recht dunkelblauen oder recht dunkelbraunen tüchern, aber alles wurde mit banzo zelt bezahlt.

Vermöge eines von Wolfersdorf datirten dekrets des käisers von Frankreich müssen die von den frazösischen truppen besetzten käiserl. Oesterreichischen provinzen folgende kontribution bezahlen:

	<i>Franken</i>
Oberösterreich	38000000
Unterösterreich	50000000
Salzburg	11440000
Steyermark	44448000
Kärnthen	18210000
Kran ¹³²⁽²⁹⁸⁾	15260000
Görz	910000
Das gebiet Triest, die der stadt Triest aufgelegte kontribution nicht mitgerechnet	2490000
Ungarn	7680000
Der Znamer ¹³³⁽²⁹⁹⁾ kreis in Mähren	7490000
summa	196510000 ¹³⁴⁽³⁰⁰⁾

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KRÓNIKÁK III. FIEDLER JÁNOS REICHARD KIS KRÓNIKÁJA (1808. július 19-től 1812. július végéig.) / A Fiedler-féle Kis Krónika szövege. /

Friedensschluß

29 Friedensschluß¹³⁵⁽³⁰¹⁾

zwischen ihro majestät den kaiser von Oesterreich und könig von Ungarn und Böhmen und ihro majestät den kaiser der franzosen und könig von Italien geschlossen zu Wien am 14. oktober, beyderseits ratifizirt den 17. und 16. 8ber und ausgewechselt den 20. oktober 1809.

Ihro kaiserl. königl. majestät von Oesterreich etc. treten ab ihro majestät den kaiser der franzosen etc.

die lande Salzburg, Berchtolsgaden, der jenseits einer linie liegt, die von der Donau nebst dem dorfe Strauß ausgehet und in sich begreift Weizenkirch, Widersdorf, Michaelsbach, Greiß, Mückenhofen, Helft, Geding, von dort die straße bis Schwanstadt, nebst der stadt Schwanstadt an der Atter, dann dem laufe dieses flußes und des sees gleiches namens, der aufwärts folgt und bis zu dem puncte hinauf, wo dieser see die Salzburgische gränze berührt.

Die grafschafft Görz, das gebüth von Montefalcione, das gouvernement und die stadt Triest, Kran mit seinen enclaven in dem meerbusen von Triest, den Viellacher kreis in Kärthen und auf dem rechten ufer der Sau gelegene länder von dem punkte angefangen, wo dieser fluß aus Kran tritt, längst dessen lauffe bis an die gränze von Bosnien, nemlich emen theil des provinzial gebiethes von Croatien, sechs militär districke von Croatien, Fiume und das ungarische Littorale, Oesterreichische Istrien, oder den districkt von Castna, die von den abgetretenen länder abhängenden Inseln und alle andere unter was immer für einen namen begrieffenen ländern auf den rechten ufer der Sau; der thallweg dieses flusses soll die gränzscheidung zwischen beyden staaten seyn.

Endlich die Graubindten enclavierte herrschafft Rätzung.

Ihro kaiserl. königl. majestät von Oesterreich treten ab und berlassen an Sachsen die von Böhmen abhängenden, in den gebiethen des königreichs Sachsen liegenden enclaven, nemlich die pfarreyen und dorfschaften von Guntersdorf, Traubentronko, Gerlachsheim, Lenkersdorf, Schirgiswalde, Winkel etc.¹³⁶⁽³⁰²⁾

Seine kaiserl. königl. majestät von Oesterreich treten ab und überlassen den könig von Sachsen, um mit dem herzogthum von Warschau vereinigt zu werden, ganz West- und Neu Galizien, einen bezirk um die stadt Krakau.

Seine kaiserl. königl. majestät von Oesterreich treten ab und überlassen seiner majestät den kaiser von Rußland in den Österreichschen theil von Galizien einen strich landes mit einer bevölkerung von viermalhunderttausend seelen, die stadt Brody soll jedoch darinnen nicht begriffen seyn. Dieser strich landes soll zwischen den kommissären der beyden mächte auf freundschaftliche wege bestimmt werden.

Statistische angabe des verlustes der Oesterreichischen Monarchie durch den Friedensschluß von Schönbrunn am 14. oktober 1809.

	<i>Quadrat Meilen.</i>	<i>Seelen.</i>
Innkreis	41	125500

Hausrücken ohngefahr die helfte	43	94000
Salzburg	117	196000
Berchtesgaden	10	20000
Karnthen der Viellacher kreis	92	176700
Herzogthum Kran	233	432000
30Friaul und der Görzer kreis	67	124000
Gaubernement von Triest oder Istrien	55	124000
Kroatien	80	200000
An Sachsen		1390000
Westgallizien und den Zamoscer kreiß in Ostgallicien	920	400000
An Rußland von Ostgallzien	240	3282200 ¹³⁷⁽³⁰³⁾

Nun will ich noch etwas beyfügen; die schräkliche feuersbrunst anno 1808 verursachte bey vielen seufzen und wehklagen, etwelche empfanden dieß nicht so sehr entstandne unglück, aber viele, ja fast die meisten von denen gemeinen bürgern, sind noch nicht im stande, ihre gaßen thüre und stadeln aufzubauen; und nun kam der jammer in 1809 erst recht. Nicht genug, das alles, was man all täglich bedurfte, überschwenklich theur war, kom noch die starke einquatirung und dieß bis zum ende dieses jahr, dann immer kommen welche von oben herab, welche kommen von unten herauf. Auch *das 1810. jahr* scheint nicht viel von forigen abzuweichen, ausser den lieben brod. Der weinstock verspricht nicht viel gutes, den noch bis *ende juny*, da ich dieß schreibe, haben wir noch keinen recht warmen tag gehabt. Weintrauben sind nicht zu viel, die käffer¹³⁸⁽³⁰⁴⁾ machten großen schaden und auch sind sie jezt erst in blühen, es zeigt sich, daß wir nicht zu viel, auch nicht gar zu guten Oedenburger wein bekommen werden.

Nun folgen die veränderungen der preiße der bedürftniße. Gleich beym einrüken der frazosen 1809, in monat may, stieg der preiß von allen bedürftniße; der weizen schien jederman hoch zu stehen, da der nezen 7 und 8 gulden zu stehen kam, dann erschrak erst jederman, da von einen wochen zur ander der preiß sehr merklich hinauf stieg, daß solcher, bis etwelche frucht konnte ausgedroschen werden, der mezen weizen im höchsten preiß mit *siebundzwazig* gulden, korn 18. auch 20 gulden, gersten 14, auch 15 gulden, habern auch 8, auch 10 gulden verkauft worden. Die jahre 1808, 1809 und 1810 waren sehr hart drückende jahre, aber 1811, das fieng noch viel kummer und sorgen foller an, wie hernach die preiße von denen bedürftniß bis ende july 1812 folgen und Gott weiß, wie es weiter hinaus gehen wird. Dann erstens sind die banco zetl den 15. martii 1811 laut k. k. patent publiciert worden, das der gulden banco zetl nur bis 1812. ende januar in umlauf gelden, ist aber in k. k. erblanden von 15. marti an in allen k. k. cassen nicht höher als für 12 Xr angenommen wurden. Nun trachtet alles, wer welche hat, und kauft, was er gedenk, nöchtig zu haben, um so

einen preiß, als nicht zu glauben ist. Und nach allen ansehen nach haben wir einen harten winder zu gewärtigen, ganzen may, juny und auch 20. jii heute noch keinen regen, weizen und korn wurde mittel mäßig, der weizen aber sehr brandig, kraud, kohl, ruben, bonnen wird sehr wenig, aber der weinstock ist, Gott sey dank! recht schön, zimlich reich an trauben und hoffendl, bis Jacob¹³⁹⁽³⁰⁵⁾ schon vollkommen zeitige weintrauben seyn werden.¹⁴⁰⁽³⁰⁶⁾

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KRÓNIKÁK III. FIEDLER JÁNOS REICHARD KIS KRÓNIKÁJA (1808. július 19-től 1812. július végéig.) / A Fiedler-féle Kis Krónika szövege. / Preise der alltäglichen bedürftnüsse, bis ende July 1812 in Oedenburg.⁴⁶

31 Preise der alltäglichen bedürftnüsse, bis ende July 1812 in Oedenburg.⁴⁶⁽³⁰⁷⁾

	Gulden	Xr.
Ein mezen weizen	56	–
Ein mezen korn	45	–
Ein mezen habern	–	–
Ein mezen kukuriz	34	–
Ein mezen ord: bach meel	5	–
Ein mäßl mund meel	4	–
Ein mäßl auszug meel	1	30
Eine halb weizen grieß	2	–
Eine halb mitlere aerbsen	2	30
Eine halb mitlere gersten		
Eine halb mitlere linsen	2	30
Eine halb bann od. visolen	1	–
Eine halb hanfsammen		30
Eine halb gelber brein	1	15
Eine halb heidel brein	–	30
Eine halb kuh milch	–	30

	Gulden	Xr.
Ein hinner aey		
Ein mezen grund biern	20	–
Ein stuck weiße ruben mitlere	–	–
Ein pfund mitle kärpfen ¹⁴¹⁽³⁰⁸⁾	1	20
Ein häring		
Ein pfund gegoßne kerzen	5	–
Ein pfund ordin. kerzen	4	–
Ein pfund säifen	4	–
Ein paar geschopte gänß	12	–
Ein paar ungeschopte gänß	6	–
Ein paar aendten	6	–
Ein paar pocken od. Wälsche hänner ⁶⁵⁽³⁰⁹⁾	14	–
Ein paar alte hänner	4	–
Ein alter haaß	10	–
Ein paar capaner	8	–
Ein pfund rind schmalz	6	–
Ein pfund schwein schmalz	8	–
Ein pfund schmeer		
Ein pfund speck ungeselgt		
Ein pfund budter		
Ein pfund rind fleisch	1	20
Ein pfund schwein fleisch und zwar nicht in denen fleischbänken, sondern wie die handler solche in ganzen, halben und viertel abstochnen verkaufen		

	Gulden	Xr.
Eine schwein auf füßen mit etwan 150 pfund	400	–
Ein ein jähriges schaaß	20	–
Ein kalb mit 14 tagen	70	–
Ein pfund kalbfleisch	2	–
Ein pfund schaaßfleisch	1	20
Eine halb wein eßig	–	40
Eine halb obst eßig		
Ein pfund feiner zucker	30	–
Ein pfund caffè	37	–
Ein pfund wenperl ¹⁴²⁽³¹⁰⁾	8	–
Ein pfund ziweben ¹⁴³⁽³¹¹⁾		
Ein pfund reiß	3	–
Eine halb magen ¹⁴⁴⁽³¹²⁾		
Ein pfund schaaß käß	4	–
Ein pfund Schwäizer kaß		
Ein pfund baum oel	10	–
Eine stauden sallad	–	6
Eine stauden keel ¹⁴⁵⁽³¹³⁾	–	10
Ein häl zwifel ¹⁴⁸⁽³¹⁴⁾	–	3
Ein do. knofel ¹⁴⁷⁽³¹⁵⁾	–	3
100 unmorken ¹⁴⁸⁽³¹⁶⁾	1	30
Ein spanfärkerl mit 14 tag	10	–

	Gulden	Xr.
Ein paar schlag ochen	1600	–
Ein paar zug oxsen	2000	–
Eine kuh		
Ein 14 tägisches kalb		
Ein paar allte schaf		
Ein paar jährige lämmer		
Ein spanfarkel 14 tag alt ¹⁴⁹⁽³¹⁷⁾		
Ein lab ¹⁵⁰⁽³¹⁸⁾ haus brod mit 10 pfund	5	–
Eine mund semel 2 1/2 loth ¹⁵¹⁽³¹⁹⁾ schwär		6
Ein emer alter wein		
Ein emer 1810 gewächs		
Eine halb alten wein		
Eine halb 1810 wein im schank	1	30
Eine halb bier		
Eine klafter ¹⁵²⁽³²⁰⁾ hartes brenn holz ohne fuhrlon	55	–
Eine klafter weiches ohne fuhrlohn	45	–
Ein tausend rohtfarner wein stecken	120	–
Ein tausend mittlere weinstecken	50	–
Ein tausend schindeln		
Ein taufend mauer zigeln		
Ein tausend dach zügeln		
Ein mezen neustadter kalch		

	Gulden	Xr.
Ein schilling oder 30 st. latten		
Ein paar gspier		
Ein färtl oder () st. gemein läden	30	–
Ein fartl oder () st. Sieringer laden		
Ein stück oder ein bank laden		
Die klafter dickes bauholz als mauerbank		
Einen mader für eine made ⁸⁶⁽³²¹⁾ wiesen zu mähn		
Ein centner heu	20	–
Ein schober schab od. 60 st.		
Ein schöbel schallbäßen od. 20 st.	12	–
Ein paar Kordonische zischman	60	–
³² Ein paar kalbfehlner zischman	40	–
Für ein paar ansaz od. fürschieben	14	–
Für ein paar doppeln	6	–
Ein paar frauen schuh von feine leder oder seiden zeug		
Ein paar weiberschuh		
Für ein paar zischman zu beschlagen		
Für alle weingart arbeit, als hauen, jäden, binden des tags	3	–
Einen beständler für alle arbeit, ohne scheern, fürs pfund	5	–
Für 100 gruber in weingart zu machen	5	–
Einen gruber des tags		
Einen schnitter in der aerdtte nebst kost und brod tägl		

	Gulden	Xr.
Für eine mad wiesen zins des jahrs		
Für ein joch acker zins des jahrs	20	–
Ein mezen kleiben	20	–
Ein elen catton welcher vor 10 und mehreren jahren 14 bis 16 gr. die eln gekost hatte, kost jetzt	12	–
und so steigt der preiß von allen gattungen schnidt waaren bis auf eben auch alle tafete, welch 30 bis 36 gr. gekost hatte, bis	25	–
Tücher noch nur vor etlichen jahren die eln 28 bis 30 gr., jezt	30	–
Mitlfeine tücher jezt	50	–
Feine und extrafeine bis	80	–
Ein pfund ausgezogner haar		
Ein pfund ausgezogner hanf		
Einer dienst magd jahrlohn	100	–
Einen mauerer oder zimmerm. tags 1 halb und tagwerk	5	–
Einen tagwerker ¹⁵³⁽³²²⁾		
Ein centner schaaf wohl bis	900	–
Ein huth von mitl. gattung	20	–
Ein emer 1811. wein von 100 bis	180	–
Eine halbe do. wein in schank	1	50
Ein pfund salz	–	30
Ein centner ord. rauch tobak	35	–
Ein pfund schnupf toback	2	–
1000 große latten nägl	50	–

	Gulden	Xr.
1000 mitlere latten nagl	45	–
1000 schu nägl 10–15	20	–
Ein paar hufeisen	4	–
Eine schaufl 10–12–15	20	–
Eine haun	5	–
Eine sichl	3	–
Ein pfund ratreif eisen	2	15
Ein pfund axblech ¹⁵⁴⁽³²³⁾ eisen	2	30
Eine hakn 5–8–10–12	20	–
Eine mistgabel 6–8–10	12	–
Ein krampen 6–8–10	12	–
Eine pfann 6–8–10–12	20	–
Ein st. pflugeisen 10–15–20	24	–
Eine beiß zangen 5–6–8–10	12	–

Inhalt von denen hier begebenheiten:

Die schröckliche feuersbrünst 1808 allhier.

Die begebenheit allhier.

³³Wie wir unter dieser zeit lebten.

Laut eines von franz. kaiser Bounpart müßen alle seine truppen besezen k. k. provinzen folgende kontribuzion bezahlen.

Friedensschluß zwischen den kaiser von Oesterreich und den kaiser Bounapart, 1809.

Statische angabe des verlustes der Oesterreichischen Monarchie durch den frieden von Schronbrun, 14. 8-ber 1809.

Preiß aller bedürfniße, ende july 1812.

Das hier geschriebene hat erlebt und erfahren, geboren anno eintausend siem hundert und drey und dreysig,

Johann Reichard Fiedler, [155\(324\)](#)

1943. VII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KRÓNIKÁK III. FIEDLER JÁNOS REICHARD KIS KRÓNIKÁJA (1808. július 19-től 1812. július végéig.) / Betűsoros mutató.

35 Betűsoros mutató.

Adó [27](#).

Akó [18](#).

Albert herceg-féle vértesezred [13](#).

Anger [22](#), [24](#).

Aranyszarvas-vendégfogadó [15](#).

Artner Sámuel [21](#).

Árak 1808-ban, 1809. és 1812-ben: [16–19](#), [30–32](#).

Balfi-kapu [14](#), [15](#), [22](#), [24](#).

Balfi-utca [14](#), [22](#).

Bankó, bankócédula [19](#), [20](#), [30](#).

Bécsi-kapu [14](#), [15](#), [22](#).

Bécsi-utca [15](#).

Békekötés (osztr.-francia, 1809): [23](#), [29](#).

Bérek 1808-ban, 1809. és 1812-ben: [18–19](#), [31–32](#).

Bergasse [15](#).

Billet [25](#), [27](#).

Bor-árak [18](#), [24](#), [31](#), [32](#).

Desfour gr. háza [15](#).

Devalváció [20](#), [30](#).

Domonkosok kolostora [14](#), [15](#).

Esterházy-féle kert [13](#), [14](#).

Ezüst-utca [14](#), [15](#).

Élelmickek árai 1808-ban, 1809. és 1812-ben: [16](#), [18](#), [30](#), [31](#).

Élesszög [15](#).

Építőanyagok árai 1808-ban, 1809. és 1812-ben: [18](#), [31](#).

Érmék [20](#).

Festőköz [14](#).

Fiedler János Reichard Kis Krónikájának szövege: [12–33](#).

Fiedler János Reichard Nagy Krónikájának tartalomjegyzéke: [5–11](#).

Font [18](#), [19](#).

Forint [16](#).

Francia-osztrák fegyverszünet [26](#), [27](#).

Franciák Sopronban [22–28](#), [30](#).

Gamauf Gottlieb (Teofil) [4](#), [16](#).

Garas [19](#).

Gäbl [14](#).

Gebinde [18](#).

Glashütte [24](#).

Grabenrundung [14](#).

Gspier [18](#).

Halász-utca [15](#).

Halbe [17](#).

Haltergaßl [14](#).

Halterhäuser [15](#).

Halterwohnungen [14](#).

Harmincadhivatal [15](#), [22](#).

Hátuló-utca [12](#).

Házieszközök árai 1808-ban, 1809. és 1812-ben: [18](#), [32](#).

Hegy-utca [15](#).

Hillinger [21](#), [22](#), [23](#).

Homokverem [15](#).

Hosszú-sor [14](#), [15](#).

Huitbiegel, Hutbügel-dűlő [23](#).

Húsárok 1808-ban, 1809. és 1812-ben [17](#), [31](#).

Huszár-század [21](#), [22](#).

Időjárás [26](#), [30](#).

Ikva-híd [13](#), [14](#).

Insurrekció [28](#).

Itália alkirálya Sopronban [23](#).

Játékszín [21](#).

Kapa [19](#).

Kaszáló [19](#).

Kaszinó [22](#).

Kazamaták [23](#), [25](#).

Kirchgäßl [15](#).

Kis János [13](#), [23](#), [27](#).

Klafter [18](#), [32](#).

Kleines Maßl [17](#).

Kocsma-utca [14](#).

Kórház [14](#), [15](#).

Kovács-utca [14](#).

Köblöcske [17](#).

Kőkapu [14](#).

Közállapotok Sopronban 1808-ban, 1809. és 1812-ben: [20](#), [21](#).

Közszükségleti cikkek árai Sopronban 1808-ban, 1809. és 1812-ben: [16–18](#), [30–32](#).

Krajcár [16](#).

Lövész-alakulat [21](#), [22](#), [28](#).

Magyar-kapu [14](#), [23](#), [25](#).

Magyar-utca [14](#).

Mahde [19](#).

Martinyné [22](#).

Maßl v. Mäßl [17](#).

Mázsa [18](#).

Mázsáló, mérlegház [15](#).

Mérő [16](#).

Milicia [21](#), [22](#), [28](#).

Musketier [14](#), [28](#).

Napoleon proklamációja [22](#), [23](#).

Nemesi felkelés [28](#).

Neuhof [13](#).

Ógabona-tér [14](#).

Osztrák-magyar hadisarc [28](#).

Osztrák területi veszteségek [29](#), [30](#).

Öl [18](#), [32](#).

Pásztor-lak [14](#), [15](#).

Pejachevich gr. [15](#).

Pfund [18](#).

Pint [17](#), [19](#).

Platz [22](#).

Pontz János Nepomuk [21](#).

Postahivatal [22](#).

Potschygasse [14](#).

Potschyto [14](#), [23](#), [25](#).

Raabau [25](#).

Rastkreuz [23](#).

Rézpénzek [20](#).

Róf [19](#).

Ruházati cikkek 1808-ban, 1809. és 1812-ben: [18](#), [31](#), [32](#).

Schaub, Schaubboßen [18](#).

Schilling [18](#).

Schlachtbank [24](#).

Schlippergasse [14](#), [22](#).

Schlippertor [14](#), [22](#), [24](#).

Schmiedgasse [14](#).

Schober, Schöberl [18](#).

Sierning [18](#).

Silbergasse [14](#).

Sopron francia megszállása [22–28](#), [30](#).

Soproni 1808. évi tűzvész [12–16](#), [20](#), [21](#).

Soproni 1808. évi tűzvész következményei [13](#).

Soproni 1808. évi tűzvész okai [16](#), [20](#).

36Soproniak élete a francia megszállás idején [23–28](#), [30](#).

Sörház, Sörmérő [15](#).

Statisztikai adatok a francia-osztrák fegyverszünettel és békével kapcsolatosan [28](#), [29](#), [30](#).

Steintor [14](#).

Szappanfőző [14](#).

Szt. Mihály-kapu [23](#).

Szt. Mihály-utca [15](#).

Széchenyi gr. háza [15](#).
Szélmalom-utca [15](#).
Színház [21](#).
Szőlő-ormányos [30](#).
Tagwerk Wiesen [19](#).
Templomba-járás [21](#).
Termés [30](#).
Tűzvész 1808-ban: [12–16](#), [20](#), [21](#), [30](#).
Újteleki-kapu [13](#), [14](#), [15](#).
Újteleki-utca [14](#).
Üveghuta [24](#).
Várkerület [14](#).
Vármegyei raktár [25](#).
Városháza [22](#), [23](#), [25](#).
Városmajor [15](#).
Vendégfogadó-szer [14](#).
Végfordulat [15](#).
Vékácska [17](#).
Viehstände [14](#).
Viselet [20](#).
Vorstadt gegen Preßburg [13](#).
Wieden [15](#).
Wienertor [14](#), [15](#), [22](#).
Wildzeis [13](#).
Wirtschaftsgasse [14](#).
Zászlóavatás (a miliciáé) az Angeron: [22](#).
Zentner [18](#).

HIRDETÉS

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapított 1841-ben kelt királyi szabadalomlevéllel.

Bármely ügyben készséggel ad felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok: **64,100.000** pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám.

Telefon: 92, 132.

Sürgöncím: COMMERZ.

Az új villamos árszabás mellett érdemes a

Lövérékben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét teszi olcsóvá!

SOPRONI TAKARÉKPÉNZTÁR

a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézete.

Alapított 1842 Sopron, Széchenyitér 19. Telefonszám 23.

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. – Betéteket legjobban gyümölcsöztet.
Foglalkozik a banküzlet minden ágával. – Minden ügyben díjmentes felvilágosítással szolgál.

Mindig nivós műsor a Városi Moziban!

Telefon 424.

**Együnk
Stauffer
sajtot – vaját.**

Izüik és tápértékük felülmulhatatlan.

Tómalom Strandszálló.

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Egész éven át nyitva!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérékbe.

Tulajdonos Kovács Vince.

Telefon 152.

SOPRONI IDEGENFORGALMI R.-T.

SOPRON, VÁRKERÜLET 44.

Telefonszám 379

A magyar kir. Államvasutak és a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasut hivatalos menetjegyirodája.

FÜRDŐ-ÜZEM.

AUTÓBUSZ-ÜZEM.

IDEGENFORGALMI ÜGYEKBEN DÍJTALAN FELVILÁGOSÍTÁS!

**MED. UNIV. Dr. HERNFELD PÁL
LÖVÉR-PENZIÓJA.**

EGÉSZ ÉVBEN NYITVA. KÖZPONTI FŰTÉS,
HIDEG-MELEG VÍZ. – TELEFON: 940.

**VASÁRUGYÁR RT.
SOPRON, CSENGERY-U. 32.**

**GRUBER-PENZIÓ
A VÁROSLIGETBEN.
TÁVBESZÉLŐ: 484. SZÁM.**

Szép magaslati, por- és szélmentes helyen, tölgyes- és fenyveserdő közvetlen közelében.
Ideális üdülőhely. 38 modernül berendezett szoba, folyóvízzel, fürdőszoba, villanyvilágítás.

Terrasz szép kilátással.
Kivánatra dietikus konyha.
Egész éven át nyitva.

BÉRLŐ: KIS FERENC.

RAUNER MIHÁLY
NEMZETKÖZI SZÁLLITMÁNYOZÁSI VÁLLALAT
HIVATALOS VASUTI SZÁLLITÓ.

**Bútorszállítás,
raktározás,
fuvarozás,
elvámolás.**

Sopron, Manninger-út 8–10. szám.
Távbeszélő: 577.
Városi iroda: 900.

Pannonia-Szálló
A VÁROS KÖZPONTJÁBAN.

Hideg és meleg folyóvíz
központi fűtés
garage
klubhotel

TELEFONSZÁM 80.

SELTENHOFER FRIGYES FIAI
ALAPÍTVÁ: 1816. SOPRON. TELEFON: 66.
MAGYAR KIRÁLYI UDVARI SZÁLLITÓK.

Legelső tűzoltószer, kutszivattyú és gépgyár, harang-, fém- és vasöntőde.

Harangok, vasállványok, tűzoltófecskendők

úgy kocsi-, mint motorfecskendők, továbbá harangöntés, fémöntés, kutak stb., stb., beszerzéseknél forduljon bizalommal minden tekintetben teljes garanciát nyújtó megbízható keresztény gyárunkhoz s a legnagyobb készséggel adunk díjmentesen költségvetést, kívánságra díjmentesen kiszállunk, kedvező fizetési feltételeket adunk sok évi jótállás mellett.

Gyártmányaink a párizsi világkiállításon az aranyéremmel, azonkívül sok-sok arany- és ezüstéremmel és díszoklevéllel kitüntetve.

Hazánk legrégebb, több mint 125 év óta fennálló keresztény gyára.

**„HUBERTUS”
VADÁSZLAK**

Sopron legkedveltebb üdülő- és kirándulóhelye. Egész éven át nyitva. Rendkívül mérsékelt árak.

Gyönyörű kilátás az osztrák Alpesekre. A várostól 3 km-nyire. Jól ápolt sétautak.
A Soproni Városszépítő-Egyesület tulajdona.

Bérlő: Konrad Frigyes.
Távbeszélő: 633.

Diebold-Foto

Sopron, Mátyás király-u. 1.
Telefon: 378.

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33.

Tűzhelyek, kályhák, zománcedények, építési anyagok!

KARNER LAJOS

vászon, fehérmű, és divatáru szaküzlet.

Alakult 1860-ban.

SOPON, Várkerület 91. sz.

Telefon 187.

Ifj. KARNER LAJOS

kijelölt textiláru nagykereskedő
SOPRON.

ELSŐ SOPRONI SZAPPAN- ÉS GYERTYA-GYÁR

KREMSER KÁROLY

SOPRON,
VÁRKERÜLET 99.

150 éves cég.

TELEFON 189 sz.

SOPRONI ÉS UJPESTI POSZTÓ- ÉS SZŐNYEGGYÁRAK R.T.

Központi iroda és eladás:
BUDAPEST, V. Nádor-u. 18.

Gyárak:
SOPRON, Baross-út 24.
UJPEST, Berni-út 1.

Gyapjuszövetek, takarók, bútorszövetek, szőnyegek.

RÖTTIG-ROMWALTER NYOMDA R.-T.

KÉSZÍT NYOMTATVÁNYOKAT, KÖNYVEKET ÉS EGYÉB NYOMDAI TERMÉKEKET A
LEGKÉNYESEBB ÍZLÉST KIELÉGÍTŐ KIVITELBEN.

SOPRON, DEÁKTÉR 56.
TÁVBESZÉLŐ: 19.

**VIRÁGOT
RAFFENSPERGER FERENC FIAI VIRÁGTERMEIBŐL.**

SOPRON, Erzsébet-utca 9. Tel 54. / Kossuth L.-utca 45. Tel. 780. Kertészet: Nándorfasor 8. Tel. 610. /
Alapítási év 1803.

LÖVÉRSZÁLLÓ.

Elsőrendű szálloda a tízezer holdas városi erdő közvetlen közelében.
110 szoba, központi fűtés, hideg és meleg folyóvíz, lift, garázs, bar, tennispályák.

Bérlő: Horváth Imre. Telefon 622 és 714.

Minden házban igazi öröm a családi sör!

**HISZ FERENC
CUKRÁSZDA
SOPRON, VÁRKERÜLET 83.**

Távbeszélő: 863.

Minden jó soproni polgár tagja a Soproni Városszépítő Egyesületnek!

Perkovácz Félix

SZÉCHENYI-TÉR 12. SOPRON. TÁVBESZÉLŐ 888.

Kitűnő konyha, elsőrangú borok, állandóan frissen csapolt sör.

A SOPRONI SZEMLE KIADVÁNYAI.

(Kaphatók a kiadóhivatalban.)

	Ára:
1. <i>Becht Rezső</i> : Az én városom	– 20
2. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Az első soproni népszámlálás	– 30
3. <i>Varga Lajos dr.</i> és <i>Mika Ferenc dr.</i> : A magyar Fertő halászata az utolsó 12 esztendő folyamán	– 50
4. <i>Lauringer Ernő</i> : A rekonstruált capitoliumi trias-szobrok Sopron város múzeumában	– 30
6. <i>Payr Sándor</i> : Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban	– 30
9. <i>Romwalter Alfréd dr.</i> : Római-kori sajtolt üveg Sopronból	– 20
10. <i>Csipkés Kálmán</i> : Soproni órakiállítás	– 50
12. <i>Thirring Gusztáv dr.</i> : Sopron népessége a 18. század elején.	– 30
13. <i>Breuer György</i> : A sopronmegyei madárvárták	– 30
14. <i>Szádeczky-Kardoss Elemér dr.</i> : Sopron vármegye Zsira-környéki (délnyugati) részének geológiája és morfológiája	– 50
15. <i>Soós Imre</i> : Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez	– 50
17. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tél	– 30
19. <i>Zügn Nándor</i> : Soproni erdészeti régiségek	– 30

20. <i>Kolb Jenő</i> : Régi játékkártyák és kártyafestők Sopronban	–40
21. <i>Leitner József</i> : Bredeczky Sámuel (1772–1812)	–30
22. <i>Kárpáti Zoltán dr.</i> : Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	–20
23. <i>Csipkés Kálmán</i> : Üveg- és kerámiai kiállítás Sopronban	–40
24. <i>Dr. Wiczián Dezső</i> : Payr Sándor (1861–1938)	–30
25. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Tavasz	–30
26. <i>Kapuy Vitál</i> : Egered (Helytörténeti tanulmány)	–30
29. <i>Főző Géza</i> : Soproni gesztenyések	–20
30. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Nyár	–30
32. <i>ifj. Csemegi József</i> : Sopronbánfalva középkori templomai	–50
34. <i>Storno Miksa</i> : Római-kori leletek Sopron Belvárosából	–80
35. <i>Csipkés Kálmán</i> : Régi soproni egyházi ruhák	–80
36. <i>Weinberger G. A.</i> : Ifj. Storno Ferenc (1851–1938)	–30
37. <i>Csatkai Endre dr.</i> : A gróf Szapáry-kastély Bükön	1–
39. <i>Becht Rezső</i> : Soproni évszakok. Ősz.	–30
41. <i>Németh Sámuel</i> : A soproni evangélikus líceum könyvtárának érdekességei, inkunabulák, unikumok	–60
43. <i>Énekes Kálmán</i> : A sopronhorpácsi kastély	–80
44. <i>Kokas Kálmán</i> : A szanyi népviselet	–80
45. <i>Verbényi (Veszélka) László dr.</i> : A soproni rajziskola története (III. közl.)	–50
47. <i>Varga Lajos dr.</i> : Nagyméretű darázfészek a soproni Felsőlövérekből	–30
48. <i>Vitéz Lenky Jenő</i> : Király József Pál	–40
51. <i>Levárdy Rezső</i> : id. Storno Ferenc pannonhalmi működése	–50
52. <i>Romwalter Alfréd dr.</i> : A Hallstatt-La-Tène korabeli vaskohászat Sopron környékén	–30

53. <i>Csatkai Endre dr.:</i> A zsirai (gyülevizi) kastély	1–
54. <i>Sandy Dezső:</i> Csornai népviselet	–80
54. <i>Becht Rezső:</i> Soproni évszakok. 5 műmelléklettel és 12 szövegközi képpel	220
55. <i>Ruhman Jenő dr.:</i> Torkos László (1839–1939)	–30
56. <i>Vitéz Házi Jenő dr.:</i> A soproni plébániai iskola	–50
57. <i>Verbényi (Veszzelka) L. dr.:</i> A soproni rajziskola története. (Negyedik közl.)	–50
58. <i>Varga Lajos dr.:</i> Hat év előtti osztrák vita a Fertő tó sorsáról	–50
59. <i>tóth-lipcsei Fabricius Endre:</i> Sopron és a Napoleon-i háborúk	–50
61. <i>Csatkai Endre dr.:</i> A simasági kastély	–50
62. <i>Neubauer Elemér:</i> Ágfalvi népviselet	–50
63. <i>Csatkai E. dr.:</i> Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata	–30
64. <i>Becht Rezső:</i> Város és erdő	–30
65. <i>Dr. Verbényi (Veszzelka) László:</i> A soproni rajziskola története	–50
66. <i>Bergmann Pál:</i> Sopron városfejlesztési terve	1–
67. <i>Dr. Mollay Károly:</i> Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései.	–30
68. <i>Csipkés Kálmán:</i> Régi soproni cégek	–50
69. A fertőrákosi püspöki kastély	–50
70. <i>Östör József:</i> Tévedések, ferdítések. Széchenyi István tudóstársasági alapítása. – Magyar nyelvtudása. Állítólagos gőgje. Újabb a Karolina-ügyben.	–50
72. <i>Lawringer Ernő:</i> Széchenyi István gróf az érmészetben	–50
73. <i>Thier László:</i> Széchenyi- emlékek	–50
74. <i>Csatkai Endre:</i> Széchenyi-műemlékek Nagycenken	–50
75. <i>Berecz Dezső:</i> Moller Ede 1853–1882	–50

76. <i>Radó István: A soproni Széchenyi-könyvtár</i>	–50
77. <i>Adalékok a soproni Széchenyi-irodalomhoz</i>	1–
78. <i>Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története (Utolsó közl.)</i>	–50
79. <i>Schindler A. dr.: Városszéli telepítés</i>	–50
82. <i>Csatkai Endre dr.: A dénesfai gróf Cziráky-kastély</i>	–50
83. <i>Thirring Gusztávné Waisbecker Irén: Emlékek viharos időkből, amikor a Széchenyiek megszerették Sopront</i>	–50
84. <i>Benkő László dr.: A soproni Nemes Magyar Társaság. A legrégebb magyar önképzőkör</i>	–30
86. <i>Bergmann Pál: Sopron városrendezésének kérdései</i>	–80
87. <i>Hárs György: Csákányütés a belvárosban</i>	–50
88. <i>Katsis Tivadar: Barlangok a tómalmi erdőben</i>	–30
89. <i>Csipkés Kálmán: Régi bábsütő emlékeink</i>	–50
90. <i>Csatkai Endre dr.: A röjtöki kastély</i>	1–
90. <i>Soproni krónikák: I. Petz Dániel és fia krónikája</i>	2–
91. <i>Németh Sámuel: Mértékletességi Egyesület Sopronban 1619</i>	–80
92. <i>Vajk Artúr: A brennbergi szénbányászat és a bécsi hajózható csatorna</i>	1'20
96. <i>Csatkai Endre dr.: A nagylozsi báró Solymossy-kastély</i>	1'20
97. <i>Massalsky Miklós herceg: Volt-e Julianus Apostata császár Sopronban?</i>	1–
97. <i>Thirring Gusztáv dr.: Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez</i>	1–
98. <i>Győrffy János dr.: Sopron és környékének rovarfaunája</i>	1–
101. <i>Udvardi Lakos János: Adatok a Soproni Kereskedelmi Testület multjához</i>	1–
102. <i>Storno Ferenc: Régi soproni borsajtók, hordók és mércékről</i>	1'20
103. <i>Csatkai Endre dr.: Sopronmegyei kastélyok</i>	1'20
104. <i>Csatkai Endre dr.: Sopronmegyei kastélyok</i>	1–

105. <i>Reményi V.</i> : Brennbergbánya szociális fejlődése	–50
106. <i>íjf. Csemegi József</i> : A Ker. Szt. János tiszteletére épült kápolna Sopronban	–50
107. <i>Hajós Elemér</i> : Karácsonyi és újévi népszokások a Rábaközben	–50
108. <i>Verbényi László dr.</i> : A testületi nevelés nyomai Sopronban a kereskedelmi tanoniskolák megindulása előtt	–50
109. <i>Kárpáti Zoltán dr.</i> : Sopron környékének fontosabb gyógynövényei	–50
110. <i>Horváth Tibor Antal</i> : A horpácsi prépostság	–50
111. <i>Himler K. dr.</i> : Thirring G. és munkássága	–50
112. <i>Németh S.</i> : Egy soproni ábrándos történetíró Borgátai Szabó J.	–50
113. <i>Thirring L. dr.</i> : Sopron népessége 1941. január végén	–50
114. <i>Géfin Gy. dr.</i> : Adalékok Sopron művészettörténetéhez	–50
115. <i>Csatkai E. dr.</i> : A virtsologi Rupprecht-kastély Sajtoskálón	–50
116. <i>Csipkés Kálmán</i> : A Városi Múzeum borászati emlékei	–50
117. <i>Storno M.</i> : Soproni városrészletek 1852-ből	–50
118. <i>Kotsis Tivadar</i> : Sopronkörnyéki barlangok	–50
119. <i>Mollay K. dr.</i> : Soproni élet a 15. század második felében	1–
120. <i>Hajós Elemér</i> : A rábaközi népviselet	–20
120. <i>Thirring G.</i> : Adatok a soproni céhekről a 19. század első felében	–20
121. <i>íjf. Csemegi József</i> : Középkorú kőlámpások Sopron területén	–50
123. <i>Kárpáti Z.</i> : Érdekes és újabb növényelőfordulások Sopron környékén	–50
124. <i>Storno Miksa</i> : A római amfiteatrum és nemesium Sopronban	–50
125. A Seemann házaspár művészete	–20
125. <i>Csipkés K.</i> : Sopron sz. kir. város muzeumának régi céhedényei	–50
127. <i>Östör József</i> : Széchenyi és vármegyéje	1–

128.	<i>Vitéz Házi Jenő</i> : A soproni polgárjog megszerzésének története	–80
129.	<i>Berecz Dezső</i> : Frankenburg Adolf harmadik felesége	–80
130.	<i>Hamar Gyula</i> : Gamauf Teofil feljegyzései Kis Jánosról	–50
130/a.	<i>Weger Imre</i> : Néprajztérképek módszere	1–
132.	<i>Csatkai Endre</i> : Kinek a műve a soproni régi színház oromcsoportja?	–50
133.	<i>Kotsis Tivadar</i> : Sopronkörnyéki barlangok	–50
134.	<i>Östör József</i> : Széchenyi István és Sopron	1–
135.	<i>Lawringer Ernő</i> : A Sopron városi múzeum térképgyűjteménye	1–
136.	<i>Mollay Károly dr.</i> : Adatok a soproni ispotály történetéhez	1–
137.	<i>Csatkai Endre dr.</i> : Az első soproni magyar színelőadás szereplőinek levélváltásából	1–
138.	<i>ifj. Csemegi József</i> : Prédikált-e Kapisztrán János a soproni bencéstemplom kőszószeréről	1–
139.	<i>Győrfi János dr.</i> : A soproni erdők rovarkárosítói	1–
140.	<i>Becht Rezső</i> : Sopron és a soproniak	1–
141.	<i>Csatkai Endre dr.</i> : Három klasszicista építész (Neumayer Lőrinc, Ringer József, Handler Jakab)	1–
142.	<i>Heimler Károly dr.</i> : Payr György és Payr Mihály krónikája (1584–1700)	4–
142.	<i>Storno Miksa</i> : A Storno-család magángyűjteménye	1–
143.	<i>Verbényi László dr.</i> : Plébániai jellegű iskola Sopronban a 19. században	0'50–
144.	<i>Thier László</i> : Kurzweil Ferenc templomi karnagy, a Soproni Zeneegyesület alapítója élete (1792–1865)	2–
146.	<i>Tompos Ernő</i> : Címeres pecsétek, különös tekintettel a polgári címerekre	2–
147.	<i>Dr. Ruhmann Jenő</i> : Ihász Dániel szerepe az olaszországi magyar emigrációban	1–
148.	<i>Dr. Thirring Lajos</i> : Sopron vármegye községeinek újabb népfelődése	1–
149.	<i>Dr. Schindler András</i> : Sopron közüzemi politikája	1'50–

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron szab. kir. város története I., 5. 66. sz. oklevél.

2 (Megjegyzés - Popup)

Num. Közl. 1917. (XVI.)

3 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai és Szigeti cikkei. Num. Közl. 1939–40. (XXXVIII–XXXIX.), 62–65. l.; 1941. (XL.), 84. l.

4 (Megjegyzés - Popup)

Numizmatikai Közlöny, 1935–1936. (XXXIV–XXXV.), 58–64. l.

5 (Megjegyzés - Popup)

Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777–1848. II. k. 583. – A kongresszusra, az egyes iskolákra, a főigazgatói jelentésekre. Tavasi Lajos, Hunfalvy János és Pál szereplésére vonatkozó adatokat ebből a kiváló műből merítettem.

6 (Megjegyzés - Popup)

Az ifjúság létszáma 319; ebből 12 teológus és 23 jogász, a többi gimnazista.

7 (Megjegyzés - Popup)

A röpiratok az ev. konv. levéltárában találhatóak.

8 (Megjegyzés - Popup)

Ev. konv. lvtár 4525. II. 788.

9 (Megjegyzés - Popup)

L. „Felvilágosító jegyzések” bevezetésében.

10 (Megjegyzés - Popup)

Konv. jegyzőkönyv 1848. maj. 14.

11 (Megjegyzés - Popup)

A tanári testület tagjai ez időben: Tatay István, Hetyésy László, Halassy Károly, Szabó József, Müllner Mátyás, Kleebblatt Hermann, Sztrokay Ignác.

12 (Megjegyzés - Popup)

Kornis i. m. II. 612.

13 (Megjegyzés - Popup)

Kornis: i. m. II. 613.

14 (Megjegyzés - Popup)

Müllner M.: A soproni ev. főtanoda története. Sopron, 1857. 103. l.

15 (Megjegyzés - Popup)

A zászló ma is megvan a Sopron Városi Múzeumban.

16 (Megjegyzés - Popup)

Ő, kortársai nézete szerint, cigánysarjadék lehetett, ki rajkó korában eltévedt a sátorból, midőn feleit a pandurok, talán sötét éjnek idején – szétugratták. Mivel e nézetet Istóknak izlése és szokásai igazolni látszanak, azért vettem fel becses személyét mintegy bevezetésül e néprajzhoz, mely honfitársaival foglalkozik.” (*Zámolyi Varga Mihály: A sátoros cigány.* Bpest [Buschmann F. – Kiadja a „Népnevelő” kiadóhivatala] 1890. 11–13. l.) „...mivel pedig kortársainak nézete szerint *Hany Istók* ereiben is tiszta cigányvér folydogált, néhány szóval előadom élettörténetét.” (*Zámolyi-Varga Mihály: A sátoros cigány.* [Néprajz.] Pozsony, 1892²), VI. és XIII–XIV. l.)

17 (Megjegyzés - Popup)

*2 ... „Rég elmúlt időkből mondok egy szép regét,
Árva Hani Istók csudás történetét,
Ki vizikirály volt a Hanság tavába,
De onnan elvágott a tóparti várba,
A tóparti várur lányát megszerette...*

*...Nyárvégi hold mosta ezüstjét a tóba,
Ezt foglaltam össze halk muzsikaszóba.”*

V. ö. *Dr. Margittai Rikárd:* Hani Istók. Szimfónikus költemény. Budapest, 1923. 3. l. Prológus. (I. rész. Hani Istók a nádasba bujdosik. II. rész. Az ingovány élete. III. rész. Hani Istók halála.) 4–16. l.

18 (Megjegyzés - Popup)

Jókai Mór: Névtelen vár. Budapest, 1912°, 227 l.

19 (Megjegyzés - Popup)

Szekendi Ferenc: A Hanság és a Festő lecsapolási kísérleteinek története Magyaróvár, 1938. 6. l.

20 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. „Hanyi pásztor”; „hanyőr”, „hanyi kutak”, vagy a régi „Hany”, most „Nemeshany” község elnevezésével.

21 (Megjegyzés - Popup)

Hóman Bálint: A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése. Budapest, 1923. 41. l.

22 (Megjegyzés - Popup)

Kivételt tett a boglyapénz fizetésére a farádi nemesség.

23 (Megjegyzés - Popup)

A hanyi csatornák mentén a sáncokon a talaj kiemelkedik, száraz, naptűzött halmok húzódnak. Itt különösen nyáron sok a vipera. De a *hanyi vipera*, azaz *rákosi vipera* (*Vipera Ursinii*) korántsem olyan támadó természetű, mint a *keresztes vipera*, vagy *kurtakigyó* (*Vipera berus*). Hogy mennyire elszaporodhat, arra jellemző *Entz Géza* franciaországi statisztikája. (Haute-Saôneban huszonhét év alatt *háromszázezer* viperát öltek meg. Évi átlagban tizenegyezeret.) *Meyer Vilmos* ismert német zoológus két évtizedes kutatásai eredményét összefoglaló rendkívül érdekes cikkében különben még a keresztes viperát sem tartja olyan támadó hajlamúnak, mint amilyen a híre. (*Pilsen* közelében még ma is él egy kígyóvadász, aki életében 65.000 viperát fogott s már egész immunis lett a kígyóméreggel szemben.) Tény az, hogy a hanyörök és hanyi pákászok mindig visznek magukkal egy kulacsraláló rumot, vagy pálinkát kígyómarás esetére, ami különösen nyáron, száraz időben veszedelmes.

24 (Megjegyzés - Popup)

Hannibal József: A hanyról. „Sopron.” 1877. III. 31.

25 (Megjegyzés - Popup)

A *Hosszú-tó* 473 kat. hold és 45 négyszögöl területű volt. A felsorolt tavak zöme azonban csak 1–2 kat. hold kiterjedésű, vagy kisebb.

26 (Megjegyzés - Popup)

A népmonda szerint: „*Soha ember még nem merte mélyét.*” (Négy-öt méter mély, a többi tó két-három méteres mélységével ellentétben.)

27 (Megjegyzés - Popup)

A feljegyzést olvasási hibákkal már közölte *Zerpák Antal* kapuvári plébános a „Vasárnapi Ujság” 1855. márc. 4. számában, valamint a Szent István Társulat által kiadott „Keresztény Naptár” is. (Budapest, 1856.) Az itt közzétett szöveg a kapuvári róm. kat. plébániahivatal 1941. nov. 19-én kiadott 2090., helyesebben 2282. sz. hivatalos *betűhű* másolatán alapszik. A szövegben sűrűn felburjánzó német helyesírási hibák kétségtelenül magyar másoló kezére vallanak. Ez utóbbi – az írás hasonlóságáról ítélve – alighanem *Szalontay György* kapuvári plébános volt.

28 (Megjegyzés - Popup)

Harosy, Siegmund v.: Denkwürdigkeiten der königlichen Freistadt Oedenburg... München, 1841 – szerint Nagy Ferenc halász 1797-ben még élt.

29 (Megjegyzés - Popup)

Az eddigi fordítók és közlők majd kivétel nélkül mind *helytelenül* vagy: Meznerné Anna Máriának, vagy: Mezner Anna Máriának hozzák. *Zámolyi-Varga Mihály* i. m.-ben pláne így fordítja: „Keresztszülői voltak: Hochsinger Mihály tisztartó, és neje Mesnerin Anna Mária.” (I. kiad. 12. l.)

30 (Megjegyzés - Popup)

1749. évi március 17-én, Nagy Ferenc és Molnár Mihály kapuvári halászok, vadállathoz hasonló fiút fogtak, akinek tökéletes emberi alakja volt és körülbelül tíz éves lehetett. A várba vitték és mivel a gyermek semmit sem tudott beszélni, feltételesen megkeresztelték, amint következik: Ao 1749. 17. Martii baptisatus est sub conditione puer demens repertus in Sylva circiter 8 annorum, cuius Patrini Michael Hochsinger. Anna Maria Meznerin (1749 március 17-én feltételesen megkereszteltetett az erdőben talált körülbelül nyolc esztendő esztelen fiú. Keresztzülei Hochsinger Mihály és Anna Mária *sekrestyés*.) A fiú meztelen volt, pusztá (nyers!) füvet szénát és szalmát falt, nem tűrt magán ruhát és ha embert pillantott meg, azonnal a vízbe ugrott és úgy úszott, akár a hal. Majd egy évig élt a várban, megette már a főtt ételt, viselte a ruhát és külsőre is meglehetősen emberré kezdett válni. Az örök (hajduk) túlságosan megbíztak már benne és talán éppen ezért veszett el úgy, egész váratlanul, ez a víziemberke, hogy meg se találták soha többé! Alkalmassint a vártól nem messze folyó Rábába ugrott és megint leúszott a Hanyságba, ahol találták. Rosnstingel Pál intéző.

31 (Megjegyzés - Popup)

A keresztelési bejegyzés azonos szavaitól eltérőleg, a kapuvári vár évkönyvében *Sylva* (Sylvia), – *sub conditione* (Conditionate) olvasható.

32 (Megjegyzés - Popup)

„Ez az elkülönített rész, Hanság néven, újabb időben egy vadember, vagy víziember megjelenése által lett nevezetessé, akit a kapuvári erdő vizeiben és mocsaraiban két halász fogott el s aki az úgynevezett Királytóban még most is tényleg léteznek. A Királytó igen kicsiny és a Hanság közepén fekszik.”

33 (Megjegyzés - Popup)

Jókai Mór: Névtelen vár. Bpest, 1912 9, I., 152–153., 175–177. és 277. l. (Első kiadása 1877-ben jelent meg Pfeiffer Ferdinándnál, mint a „*Történelmi regénytár*” első műve. Az 1809-i nemesi felkelés védíratának készült.) *The Nameless Castle by Maurus Jókai*, London, Jarrold e. Sons., 95–96. l. („*The mysterious monster*”, vagy: „*creature*”-nak említi.) *The Nameless Castle a Novel by Maurus Jókai*, New York, Doubleday and McClure Company – 1898. 95–96. l. *Das namenlose Schloß. Roman von Maurus Jókai*. Dritte Auflage, Berlin, Otto Janke, 84–87. l. (Jelen német kiadás 88. oldalán *Pollák Zs.* egészoldalas fametszetét is közli. Hany Istók felbukkan a csónakázók előtt a holdvilágos vízből.)

34 (Megjegyzés - Popup)

Zerpák Antal: Hany Istók története. Vasárnapi Ujság, II. évf., Pest, 1855. III. 4.

35 (Megjegyzés - Popup)

„Azon volt a várparancsnok, hogy Istók rendes nevelésben részesüljön, de hasztalan volt minden fáradsága,

mert Istók az erőltetett *pecsenyeforgatáson* s vízfordáson kívül egyebet nem tudott, valamint beszélni sem tanult meg soha, s mint monda után értem, négy-kézláb a kertben vagy udvaron ugrádozni, vagy vesszőt vevén kezébe, játszva berregni szokott a szájával, de szavat ejteni soha nem tudott. Minden kimenetkor rendes vigyázó kellett melléje, megesett többször, hogy rendszeren a víznek tartott, elillanni akart, mely szándékától kutyák által tereltették vissza a jámbort... Csak a várparancsnok *Juliska* nevű leánya iránt mutatott némi engedelmességet, minthogy ez vele szebben bánt, s néhányszor a darabontok korbácsolásától mentette meg. Eme jólelkű *Juliska* iránti háladatosságát akkor mutatá meg Istók, midőn *Juliska* férjhez menvén, a várban nagyszerű lakodalom s dáridó tartatott; javában folyt a vendégség, számos előkelő vendég környezte a lakodalmas asztalt, midőn Istók mindenki csodálkozására ugráló békák seregét rakja a vendégek elé ételül. Elképzelhető a meglepetés és undor, mellyel a vendégurak eltelve valának. E tettéért szorosabban tartották őt, s elcsukták. *Juliskának* a várból elmenetele után szabadabban hagyták Istókot ismét lélekzeni, de nyugodalma soha többé vissza nem tért; mindig dörmögött; egyik várlyuktól a másikhoz futott, nyugtalanságát így árulván el.” (*Zerpák Antal* közlése.)

36 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap Jókai hansági álombirodalmában c. cikke. 1927. IX. 11.

37 (Megjegyzés - Popup)

Hol volt a „Névtelen vár” a *néprege* szerint? *Horváth József* fertőszéplaki (Sopron vm.) plébános úrnak szerzőhöz intézett levelében közölt értesítése: „A fertőszéplaki plébánián Hany Istókra vonatkozó feljegyzések nincsenek. Egyesek merész képzelete szerint a *széplaki várkastély* (jelenleg magtár) lett volna a „névtelen vár”, amelynek Jókai olyan legendás emléket állított.” Fertőszéplak, 1941 november 29.

38 (Megjegyzés - Popup)

Szerinte Hany Istókot az 1770-es évek idején fogták ki a Fertőből. Helyesen: az 1750-es évek idején. (1749. III 17.)

39 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Robin*: A hansági hármas nyárfa. „Mosonvármegye”, Magyaróvár, 1913. XI. 1.

40 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. „*Pesti Hirnök*”, 1867. IV. 3. sz.

41 (Megjegyzés - Popup)

E névtelen író: *Paur Iván*. (Kortársa, a „legnagyobb magyar” fia, *Széchenyi Béla gróf* is említi: „Kőkori lelet a Fertő-tava medrében” c. francia és német nyelven is megjelent tanulmányában. 1876.)

42 (Megjegyzés - Popup)

„Főméltóságú herceg!

Még a mult század közepe felé a kapuvári hanyban a halászok sokáig nyomoztak és végre el is fogtak egy vad – vagy inkább elvadult fiatal emberi lényt, mely utóbb *Istvánnak* kereszteltetvén és vezeték nevét a bozótos helytől, hol fogták, a hanytól nyervén községesen (közönségesen!) ma is „*Hany Istók*” név alatt

ismeretes. E természeti ritka tünemény iránt, bár egy századnál is több idő folyt le annak felmerülésétől számítva, még folyvást rendkívüli nagy érdekltség mutatkozik nem csak a pusztá kíváncsiságnak és a meseszerűnek öröme st hódoló földnépnél, de a míveltebb osztályoknál is, sőt leginkább a tudományosan kiképzett és a természeti és történelmi tudományokkal foglalkozó magyar és nem magyar szakférfiaknál is.

Egy maga ezen körülmény – ezen általános (általános!) érdekltség felette kívánatossá teszi az e tárgyra vonatkozó hiteles adatok gyűjtését, hogy egy felől gát vettessék az irodalomban már is odább terjedő regényességnek, más felől pedig, hogy megadassék vagy megszereztessek a tudomány komolyságának mi a tudományé; annál inkább, mivel még felette kevés azon adat, melylyel a tudomány rendelkezhetnék, hogy szilárd alpra fektetve véleményt adjon és végérvényesen ítéletet hozzon.

Ennek tudatában szeretném hinni, hogy úgyszólván egy országos óhajnak adok kifejezést, midőn bátorkodom főméltóságú hercegségedet tiszteletteljesen megkérni: Kegyeskedjék a birtokában levő és *Eszterházán* a várkastélyban felállított azon fából faragott szobrot és olajfestményt, mely „*Hany Istók*” alakját állítja elő, *a magyar nemzeti muzeum gyűjteményei számára nagylelkűen átengedni.*

Méltó helyet találna az ott és behatóbb vizsgálatnak is megközelíthetőbb lenne, mint sem az úgyis inkább a művészet remekeinek, mint sem a természeti tudományok kincseinek szentelt és a közlekedési vonalaktól is félre eső fényes hercegi palotában, amott a Fertő vidékén.

Fogadja hódoló tiszteletem stb.”

* „1749 márc. 17-én Nagy Ferenc és Molnár Mihály kapuvári halászok a Rábából egy vízben élő úszóhártyával ellátott emberi szőrnyet fogtak. Egy ideig a kapuvári várban őrizték, de Hany Istók egy őrizetlen pillanatban a vár mellett folyó Rábába ugrott s nyoma veszett.”

43 (Megjegyzés - Popup)

1855. márc. 4. sz.

44 (Megjegyzés - Popup)

Ferdinand Botgorschek: Hany Istók der Wassermann. („Gereimtes und Ungereimtes” c. kötet 1–8. l.) Wien, 1853.

45 (Megjegyzés - Popup)

Pap Bácsi: Nyugatmagyarországi mondák és mondafélék. Győr, 1926. 183–191. l. (*Mohl Adolf*, győri apát-kanonok, volt lorettomi plébános, írói nevén: *Pap Bácsi*.)

46 (Megjegyzés - Popup)

Harosy, Siegmund v.: Denkwürdigkeiten der königlichen Freistadt Oedenburg. München, 1841, 25–26. l.

47 (Megjegyzés - Popup)

Levelező-lap. Kiadja: Csala fényképész, Kapuvár.

48 (Megjegyzés - Popup)

Németh János: Hany Istók. „Alkotmány”, 1903, XI., 27. (*Bujdosó hajdú gyermekét látja benne!*)

– Hany Istók c. cikkét említi a „Századok”, XXXVIII. évf. Bp., 1904, 584. l.

– Hany Istók, „Rábaközi Közlöny”, Sopron, 1910. I., március.

– Hany Istók, „Mosonvármegye”, Magyaróvár, 1910 április 3.

– Hany Istók, A Kapuvári M. Kir. Állami Polgári Fiú- és Leányiskola XXX. értesítője az 1913–14. tanévről. (Szerk. Kelecsényi Sándor ig.)

– Hany Istók. Ez első, rövidebb tanulmány megjelent fenti értesítő 1902–03. évi folyamában is.

– Hany Istók, „Soproni Napló”, 1914, XII., 24.

– halálhíre. (Propstpfarrer *Johann Németh* gestorben. † 21, II 1926: „*Oedenburger Zeitung*”, 24, II. 1926.) E halálhír is megemlíti, hogy *Németh János* kapuvári prépost-plébános volt a Hany Istók-probléma egyik leglelkesebb kutatója.

– Hany Istók története. A haleMBER. „*Mosonvármegye*”, Magyaróvár, 1914. júl. 9. (*Németh János* értekezéseiből idéz és hivatkozik cikkeire.)

49 (Megjegyzés - Popup)

Körösi Csoma Sándor indiai-angol-magyar szótárában már feltűnik, hogy szanszkrit nyelven is milyen rokonhangzású és értelmű a magyar fogalommal a *bheka!* Majd mindegyik mythológiában találkozunk a békával. Az ó-attikai mythologia szerint pd. *Hek* gyönyörű hajadon. *Venus* a szegény *Hek*-et féltékenységből undok békává változtatja. Vagy: a jóniaiak mondája! *Mars*, *Sylla* patrónusa őt békává változtatja, hogy a vesszőzés szégyenétől megmentse. *Homér* egész *békacsatát* ír le és a „*Tavaszi éjek kardalnoká*”-nak nevezi. A *bibliában* az egyiptomi „tíz csapás”-nál is szerepel a béka. A *Friz-szigetek* lakóinak *cimerében* is ott a béka. Sőt *Ausztrália* történelmében, ha kissé nevetségesen hangzik is! (Franciaország Ausztrália elfoglalására *Brandin* kapitány küldte ki 1802-ben, – de ő, komoly feljegyzések szerint úgy megjedte a rémesen sok béka kuruttyolásától, hogy dolgavégezetlen – felszedte a horgonyt!)

A mesékben is gyakori a béka. *Aesopus* nem egyszer említi. Magyar népmesékben szintén előfordul. Németországban és Angliában „*Békavédjegyek*” vannak, Franciaországban e rovarpusztító hasznos állat üldözése hatóságilag tilos! (V. ö. „*Atilla*”, 1942, 7. sz. és *Bogdánfi Lajos*: A béka. Hasznos Mulattató. Budapest, 1877, 147–151. l.)

Érdekes ellentétképpen megemlíthetjük, hogy a magyar néphit szerint *békával álmodni kárt jelent!* (V. ö. *Dr. Wlislöcki Henrikné* közléseivel. Ethnogr. III., 1892. II–III. 54. l.)

50 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Széchenyi Béla gróf* ismertetett művével és a „*Sopron*” c. napilap 1877. jan. 27.-i cikkével.

51 (Megjegyzés - Popup)

Emil Ludwig.

52 (Megjegyzés - Popup)

Wechselbalg = koboldok által vízbe rántott csunya gyerek, szörnyszülött.

53 (Megjegyzés - Popup)

„*Oedenburger Lokal-Blatt*”, Nr. 19, Oedenburg, 7. März 1866, 74. l.

„*Hany Istók der Wasserteufel des Hanyság*” c. *Oedenburger Nachrichten* (Soproni hírek) rovatában.

54 (Megjegyzés - Popup)

Fertsek Ferenc = írói álnév

55 (Megjegyzés - Popup)

Id. Krug Lajos főiskolai jegyzetei *Lovcsányi Gyula*: Ó-kor c. előadásairól. V. ö. Babilónia c. fejezettel.

56 (Megjegyzés - Popup)

Dennis Wheatley: „They Found Atlantis” c. regényében is feldolgozta. (Magyar címe: *Alex drága.*) Nova, Budapest, 1938, 119–120.; 209–212. l.

57 (Megjegyzés - Popup)

Majláth, Johann Graf von: „Magyarische Sagen und Märchen.” Brünn 1825. (Bőv. kiad. Stuttgart u. Tüb., 1837.)

Majláth János gróf.: „Magyar regék, mondák és népmesék.” (*Gróf Majláth János* után *Kazinczy Ferencz*. Kiadta: *Kazinczy Gábor*, Pest, Heckenast Gusztáv, 1864, 264–288. l.

58 (Megjegyzés - Popup)

Majláth: „Erzsi, a fonó” c. rege, 285. l.

59 (Megjegyzés - Popup)

„*Bonum universale de apibus*” c. művének 1627. évi kiadása, II. 57. cap. 11. §.

60 (Megjegyzés - Popup)

„*Ethnographia*.” II. évf. 1891. I. 1. sz. 49. l. (*H. A.* közlése.)

61 (Megjegyzés - Popup)

Juhász Mór: Vízi manó a Hernádban. „*Ethnographia*”, II. évf. 1891. VII. 302–303. l.

62 (Megjegyzés - Popup)

Róheim Géza dr.: Magyar néphit és népszokások. Budapest, 100–104. l. A vízi emberek és leányok c. fejezet.

63 (Megjegyzés - Popup)

Décsei: Nyelvőr, XI. 91.

64 (Megjegyzés - Popup)

Kálmányi Lajos: A magyar halászok vízi ellenségei. „Ethnographia”, VI. évf. 1895, III–IV. 2. sz., 102–105. l.

65 (Megjegyzés - Popup)

Munkácsi Bernát dr.: Tündér- és ördögféle mythikai lények a vogul néphitben. „Ethnographia”, 1909. 206–208; 215–216. l.

66 (Megjegyzés - Popup)

Herman Ottó: A magyar halászat könyve. Budapest, 1887. I–II. kötet. I. 20. l. és II. k. 644. l.

Herman Ottó: A halgazdaság rövid foglalatja. Budapest, 1888.

Herman Ottó: Ösfoglalkozások. Budapest, 1898. 7–26. l.

67 (Megjegyzés - Popup)

A Vogul Föld és Nép. Reguly Antal hagyományaiból kidolgozta *Hunfalvy Pál*, 1864.

68 (Megjegyzés - Popup)

Szécsi Ferenc: Ami a történelemből kimaradt., Hany Istók és a brassai vadember. Budapest, 78–80. l.

69 (Megjegyzés - Popup)

Kálmányi: i. m.

70 (Megjegyzés - Popup)

Ipolyi Arnold: Magyar Mythologia. Pest, 1854. 90., 94–104. l.

71 (Megjegyzés - Popup)

Róheim: i. m.

72 (Megjegyzés - Popup)

Munkácsi: Adalékok a magyar halotti szokások pogány hagyományaihoz. Bpest, „Ethnographia”, 1900. 98–99. l.

73 (Megjegyzés - Popup)

Tóth Béla: Mendemondák. Bpest, 1896. 92–98. l. (Hany Istók.) U. a. III. k. a. 1907. 117–121. l.

74 (Megjegyzés - Popup)

58-63 *Benedetto Croce*: La leggenda di Nicolo Pesce. Napoli, 1885.

59) *Cola Pesce*: Studi di Leggende popolari in Sicilia. Pitre-Collet, 22. kötet. 1904. 393. l.

60) *Pater Kircher Athanas S. J.*: Mundus subterraneus. 1678. 243. l.

61) *Fra Salimbene* 13. századbeli krónikást idézi és sokat ír könyvében *Nicolo Pesce-ről* P. Kircher A.

62) *Friedrich von Schiller*: „Der Tauche” c. költ.

63) *Syllabus*: Praesulum Jaurinensium, Jaurini. 1794. 14. l.

75 (Megjegyzés - Popup)

Miguel de Cervantes Saavedra: Novelas ejemplare.

76 (Megjegyzés - Popup)

Blasco Ibanez: Mare Nostrum. 25 l.

77 (Megjegyzés - Popup)

Happelins: Relationes Curiosae I. k. 91., 150. és 398. l.

78 (Megjegyzés - Popup)

Hapelins: i. m. V. k. 319. l.

79 (Megjegyzés - Popup)

D. Ch. F. Zwack: Der Wassermann. „Magazin von Natur- und Laendermerkwuerdigkeiten.” Stadtmhof, 1806. III. rész. 251–254. l. Eredeti német szövege: „Die Faehigkeit und Neigung im Wasser zu leben, scheint nicht ganz ohne Beispiel zu sein. Ohne Zweifel nannte man solche Menschen *Meermenschen*, weil man sie am oefftersten im Meere und in der Naehة seiner Ufer antraf. In einem Werke, das den Titel: *les delices de la Hollande* fuehrt, wird erzuehlt, dass man im Jahre 1430 nach einem entsetzlichen Sturme, der die Daemme von Westfriesland zerriss, auf den Wiesen eine solche *Meerfrau* fand. Man brachte sie nach *Harlem*, gab ihr Kleider, und lehrte sie stricken. Sie ass die gewoehnlichen Speisen, und lebte einige Jahre, ohne jedoch reden zu lernen; allein immer behielt sie ihre Neigung zum Wasser, und ihr Geschrei hatte viele Aehnlichkeit mit den Toenen einer sterbenden Person.

Desponde gedenkt eines Mannes und einer Frau welche zu gleicher Zeit im Wasser gefangen wurden. Die letztere lebte zwei Jahre, und lernte stricken. Mehrere Seereisende fuehren noch mehrere dergleichen Beispiele an, und es ist wahrscheinlich, dass solche Menschen in der Jugend ein unwiderstehlicher Trieb ins Wasser getrieben, und dass sie sich nach und nach gaenzlich an dies Element gewoehnet haben.”

80 (Megjegyzés - Popup)

Solymossy Sándor: A halember. (A magyarság néprajza.) A magyarság szellemi néprajza. III. 242. és 245. l. Bpest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda k. a.

81 (Megjegyzés - Popup)

Dalmady Zoltán dr.: Mendemondák a természettudomány köréből. (*Lenhossék Mihály dr.* egyetemi tanár előszavával.) Bpest, 1909, 64–71 l.

82 (Megjegyzés - Popup)

71–82 *Versényi György dr.*: A bányarém. „*Ethnographia*”, I évf. 1890. július 1. sz. 335–344. l.

72) *Dr. Wlislócki Henrikné*: Jósóló állatok a kalotaszegi néphitben. „*Ethnographia*”, III. évf., 1892. II–III., 54. l.

73) *Nagy I.*: Sopron multja. „*Századok*”, 1883. 38–39. l.

74) *C. Emericus Csaki de Keresztszegh*: „*Topographia Magni Regni Hungarie.*” Viennae, M. D. C. C. L. 7. l., 101., 102. és 105. l.

75) *Thirring Gusztáv*: A Fertő és vidéke. „*Földr. Közl.*” 1886. 471. l.

76) *Dr. Theodor Schmid*: Der Neusiedler See im Altertum und Mittelalter und das Rätsel des Lacus Peiso. „*Burgenländische Heimatblätter*”, Folge 4. (Eisenstadt, 1932. 85–91. l.)

77) *Benedek Vince*: Elegia az elorozott Fertő-taváról. „*Evangélikus Népiskola.*” Sopron, 1929. 11–12. sz. 330–336. l.

78) *Benedek Vince*: A Dunántúl egyik természeti csodája. A Hanság-ingovány. „*Evangélikus Népiskola*” Sopron, 1942. 7. sz., 156. l.

79) *Pokorny Lajos dr.*: Magyarország tőzegképletei. „*Mathematikai és Természettudományi Közlemények*” vonatkozólag a hazai viszonyokra. Pest, MDCCCLXII. II. 78–144. l.

80) Magyarország tőzeg térképe. Készítette *Dr. Pokorny Alajos*. 1860. Májusban.

81) „*Magyar Könyvészet*” 1888. száma méltatja *Sziklay János dr.* „Hany Istók története” c. kötetét.

82) *Kállay Ubul*: A vogul skorpióember és a magyar csodaszarvas. Budapest, 1939. „*Néprokonsági dolgozatok.*” 2. (A Turáni Társaság kiadása.)

83 (Megjegyzés - Popup)

83–86 *Oesterreichischer Volkskalender*, 1855.

84) *Keresztény Naptár*. Szent István Társulat kiadása. 1856.

85) Új oktató és mulattató *Fillér-Kalendárium* 1838. közönséges évre. Második év. Kassa, 1838. Werfer Károly kiad. 65–67. l.

86) *Gantner Antal*: *Soproni Krónikás Naptár* az 1913-ik évre. Sopron, 1913. 109–110. l.

84 (Megjegyzés - Popup)

87–92 *Johann v. Csaplovics*: Gemälde von Ungern. Pesth, 1829, I. 73., I. 232–233. l. (Verlag v. Ch. A.

Hartleben.)

88) *J. C. v. Thiele*: Das Königreich Ungarn. Kaschau, 1833. V. 189. l.

89) *J. G. Kohl*: Hundert Tage auf Reisen in den oesterreichischen Staaten. Dritter Theil. Reise in Ungarn. Dresden u. Leipzig, 1842. I. r. 46–50. l. („Han Istók” – „Morast-Stephan”).

90) *J. G. Kohl*: Austria. London. (Champan and Hall, 186, Strand.) 1843. 183–184. l. („Marsh Stephen.”)

91) *Sziklay János dr. és Krauss Nándor*: Nyugoti Magyarország. Budapest, (évszám hiányzik). Magyarország Utirajzokban. Szerkeszti: *Borostyáni Nándor*. IV. kötet, 16. és 18. l.

92) *Romwalter C. und Sohn*: Illustrierter Führer durch Oedenburg und Umgebung. Oedenburg, 1891. II. kiad. 122–123. l. (*Diem Gusztáv* a szerző.)

85 (Megjegyzés - Popup)

93–114 „*Wiener Zeitung*” 1803 aug. 8. számában.

94) *Dr. Ludwig Pokorny*: „*Patriotisches Tageblatt*”, S. 1173 von Jahrgang 1803.

95) „*Regélő*”, 1836. 103–104. l.

96) *Romy Béla*: Néhány nap a quarnerói szigeteken. „*Sopron.*” 1878. II. 16. és 23.

97) (–H.–): Hany Istók. „*Budapesti Hírlap*”, Bpest, 1892. II. 29.

98) *Dr. Breitenlohner J.*: A Hanság c. cikke „*Mosonymegyei Lapok*” tárca rovatában. Magyar-Óvár, 1892. II. 21. sz.

99) „*Mosonymegyei Lapok*” 1892. júl. 31. száma méltatja a „*Kis Könyvtár*” első nyolc kötetét. 5. füzet: *Hany Istók története*. (Sziklay János dr.)

100) *Virágh Elek*: Eltűnt lápvidék. „*Soproni Napló*”, 1899. VI. 25. és 29.

101) *Entz Géza dr.* cikke a „*Budapesti Hírlap*”-ban; átvette a „*Mosonvármegye*”, Magyaróvár, 1911 aug. 6. sz.

102) *A Hanság*. „*Mosonvármegye*”, Magyaróvár, 1912 dec. 12. sz.

103) *Halász Béla*: A Hany misztériuma. „*Mosonvármegye*”, Magyaróvár, 1913 augusztus 10. sz.

104) „*Soproni Hírlap*” Vitorlásokon magyar lobogó alatt a Fertőn c. cikke. 1927. VI. 11. sz. *Hany Istók* nevű vitorlásáról ír.

105) *Dr. W. Heinze*: Wie entstehen Riesen und Zwerge? „*Reichspost*”, Wien, 1938 jún. 19. sz.

106) Der Fischmensch. „*Oedenburger Zeitung*”, Oedenburg, 1887 III. 16.

107) *Ch. Tomek*: Historische Orte und Bauten im Komitate Sopron „*Oedenburger Zeitung*”, 1901. márc.

108) Kuriositäten der Weltgeschichte, Hany Istók. „*Oedenburger Zeitung*”, 15. IX. 1901.

- 109) *Tomek Ödön*: Történelmi helyek (Historische Orte). „*Oedenburger Zeitung*”, 1901. IX. 15.
- 110) Taufe des Hany Istók. „*Oedenburger Zeitung*”, 18. III. 1926.
- 111) Ein Ungeheuer im Neusiedlersee. „*Oedenburger Zeitung*”, Sopron, 1928. III. 17. (*Csatkai Endre dr.* krónikája.)
- 112) Ein seltsamer Fund im Neusiedler See. (17. III. 1749.) „*Oedenburger Zeitung*”, Sopron, 1929. III. 17.
- 113) *Der Fisch-Mensch*. Die Geschichte des Hany Istók. „*Oedenburger Zeitung*”, Sopron, 1914. VII. 7.
- 114) *L. Thier*: Hany Istók, der Wassermann. „*Oedenburger Zeitung*”, Sopron 1942. júl. 8.

86 (Megjegyzés - Popup)

- 115–136 *Adolf Parr*: Lesebuch für die burgenländischen Volksschulen. Sagen aus dem Burgenland. (Gesammelt und bearbeitet von *Adolf Bogati, Adolf Parr* und *Ernst Löger*.) „*Der Waasen-Steffel*.” c. c. 186. 1.
- 118) Monumenta Hungarica az az Magyar emlékezetes Irások. *Rumy Károly György* Pesten, 1816. II. 191–287. 1. A Fertőtava vizének és orvosi tulajdonságának fördő gyanánt, leírása, 1797-ben *Kis József* orvos doctor által. – U. o. Pest, 1815. I. k. 346–359. 1. – U. o. *Kis József* (1797) Monum. Hung. I. (Pest, 1817) 348–350. 1.
- 117) *Ujházi János*: A Rába s a vele vízművileg összefüggő Rábcza, Répcze, Kisrábatorok és Marczal szabályozása és csatornázása, továbbá a Hanyásg és a Fertő lecsapolása. Bpest, 1873, 202. 1.
- 118) *Kövér Fidél József* (premontrei kanonok): A Hanság földrajza. Szeged, 1930. 22. 1.
- 119) *Prinz Gyula*: Magyarország földrajza I. Pécs, 1926.
- 120) *Petrik Géza*: Magyarország Bibliographiája. (1712–1860.) I. kötet, 330. 1.
- 121) *Aventinus (Johann Turmair)*: Bairische Chronik. (16. század elejéről. *Csak forrásanyag*.) München, 1883 Bd. IV. S. 578. 1.
- 122) *Alapy Gyula dr.*: A csallóközi halászat története. Komárom, 1933. 124. 1.
- 123) *Samuel Bredetzky*: Beytraege zur Topographie des Koenigreichs Ungern (Régi kiadványokban előforduló „*Ungern*” „*Ungarn*”-nak értendő.) Drittes Bändchen. Wien, 1804, 91–93. 1.
- 124) *Horváth Ödön dr.*: Bredetzky Sámuel élete. 1772–1812. Bpest 1924.
- 125) *Király Iván*: Rábaköz monográfiája.
- 126) *Makay Béla dr.*: A Balaton a történelmi korban. Budapest, 1913. 184. 1. (Fertou = Fertő.)
- 127) *Plinius sen.*: Historia naturalis. (Lib. III. cap. 24.)
- 128) *Bél Mátyás*: Notitia Hungariae novae. V. Bpest, 1792.

129) *Schönvisner*: Antiquitates. Pest, 1791, 252. l.

130) *Rupp Jakab*: Magyarország helyrajzi története, fő tekintettel az egyházi intézetekre. Pest, 1870. I. 504. l.

131) Árpádkori Új Okmánytár, IX. 152. (*morotva* = átment a magyar szókincsbe is, a latin *mortua* szóból ered, mely *holt vizet* jelent.)

132) „*Hasznos Mulatságok*.” 1833, 265. l. (Hanság.)

133) *Winkler Margit*: Kapuvár tájnyelve, költészete. (*Vámos Ferenc* és *Radnóti István*: Kapuvár multja, jelene, jövője c. kötetben.) Bpest, 1928, 30–31. l. (Faluszövetség kiadása.)

134) *Ókori Lexikon*. II. 391. l.

135) *Révai Nagy Lexikon*. IX. köt. Bpest, 1913. H. = 493; 498, N. = 320. l.

136) *Hübner János*: Mostani és régi nemzeteket, országokat, tartományokat, városokat... esmértető Lexikon, melyet szerzett *Hübner János*, jobbított, alkalmaztatott *Sperl Xav. Ferenc*, bővített *Fejér György*, a' pesti k. universitásnál oktató. Második darab. D. – I. Pesten, 1816. II., 241. l., III., 547. és V., 32. l.

87 (Megjegyzés - Popup)

137 *Mühlbeck Károly*: Hany Istókot kiszákolják a halászsok (Tusrajz *Tóth Béla* „Mendemondák” című művében.)

88 (Megjegyzés - Popup)

138 *Taksonyi Magda*: Hany Istóknak felajánlják a nádi királyságot. (Ceruzavázlat *Margittai Rikárd dr.* mesekönyvéhez.)

89 (Megjegyzés - Popup)

139 *Perényi Kálmán*: Hany Istók. (Ceruzavázlat.)

90 (Megjegyzés - Popup)

139 a *Belloni*: „Így találtak rá a halászsok.” (Tusrajz *Sziklay János dr.* Hany Istók története c. könyvében.)

91 (Megjegyzés - Popup)

140 *Sterbenz Károly*: Hany Istók. (Rézkarc.)

92 (Megjegyzés - Popup)

141 *La Langue Jánosnak* orvos tudosnak a' Dalmta, Horváth, Sklavónia országi bán és egyszer's mind Varasd vármegye' orvosának munkája, a Magyar országi orvos vizekről. Nagy-Károlybann, 1783. – Nagy Méltóságú Gróff Károlyi Antal Ur Ö Excellentiájának betüivel. A' szegényeknek kedvéért. Soprony vármegye c. fejezet. (70–73. l.; 150–151. l.)

93 (Megjegyzés - Popup)

142–144 *Dr. David Wachtel*: Ungarns Kurorte und Mineralquellen. Oedenburg, 1859. 42 l. – Der Neusiedler See. „Geschäfts- und Auskunfts-alender.” Oedenburg, 1859, 130. l. – Die Kurorte und Mineralquellen des Oedenburger Komitates. „Natur- und Heilkunde.” 1858 (*Wachtel dr.*)

94 (Megjegyzés - Popup)

145 A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847 aug. 11–17. Sopronban tartott VIII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Pest, 1863. 104. l.

95 (Megjegyzés - Popup)

146 *Király József Pál*: Hódolat a magyar orvosok és természetvizsgálók 1880-ik évi aug. 23–27-éig Szombathelyt tartott XXI-ik nagygyűlésének. (Romwalter K. Sopron.)

96 (Megjegyzés - Popup)

147 *Weninger Antal dr.*: Tudományosan igazolt monda- és meselények. „Magyar Nemzet”, Budapest, 1939. VII. 4. számában.

97 (Megjegyzés - Popup)

148 Ichthyosis congenita.

98 (Megjegyzés - Popup)

149 A kapuvári várát latinul *Porta*-nak, vagy *Arx Portae*-nek nevezték, de már az Árpádházi királyok korából származó latinnyelvű okleveleink is kivétel nélkül magyar nevén: *Kapu*-nak, vagy *Arx Kapu*-nak említik. Az ország kapuja is volt tényleg végnyugat felől. Legerősebb végváraink egyike, amit ellenség be nem vett soha. Kimagasló zárállása a „*Király sáncainak*” (Munimina Regis), vagy az „*Ország sáncainak*” (Munimina Regni), szép hazánk határszélein húzódó e pompás védelmi rendszernek, a szinte áthághatatlan erődöveknek. Ez a sánc igen magas töltés volt, amelyet az őstalajból emeltek, ami által két oldalt széles és mély csatorna keletkezett. A csatornák alját a szokásos vízálló és hegyezett karókkal, dúccokkal tűzdelték ki. Ezeket a fölējük engedett víz tette azután láthatatlanná. A sánc környékét a Kiszrába kívánság szerint árasztotta el bő vizével. E természetes folyónak hitt vízvezető jómaga is inkább műcsatorna lehetett valamikor, talán a vezérek idejében ásták. E csatornába annyi víz került és kerül még ma is, amennyit a „*Torok*”-nál be akarnak eresztetni. Igen rövid idő alatt víz alá lehetett vele borítani az egész folyócska mentét és viszont teljesen ki is lehetett szárítani az itt húzódó földeket, elzárásával. A *Kapu* sánca tette tönkre 1051-ben *Henrik* németrómai császár hadseregét. Sőt a török megszállás idején is kitűnő szolgálatot tett, mint bevehetetlen erőd.

99 (Megjegyzés - Popup)

150 A *Kónyi gyökér*, *Conium maculatum*, L. (Konyer Wurzel). Más nevén: *Foltos bürök*. Leggyakrabban a *Kónyi-tó* partján fordult elő, *de az egész Hanyáság jellegzetes növénye volt*. Mindenféle kíméletlen szigorral irtották, pusztították. Ma már majdnem teljesen kiveszett. A bódító maszlagos nadragulya osztályába tartozott. *Linné* szerint az ernyősök családjába és csatornás magvúak csoportjába. Gyökérzete vastag, gümös, erős, átható szagot árasztó. Első pillanatra összetéveszthető a zellerrel. Duzzadt levélszárai,

illetőleg erei elhasítottan a bürökéhez hasonlítottak, végök pedig a petrezselyemhez. Ha az állat evett belőle, azonnal felpuffadt, elszédült és elesett. Később elveszett. Ha az ember csak levelét szagolgatta, vagy kalapja mellé tűzte: néhány perc múlva elbódult tőle, később el is ájult. A *Kónyi gyökér* nevét a Hanyóság peremén elterülő Kónyi-tótól nyerte. *Legveszélyesebb növényiszörnye volt a Hanyóságnak* a még ma is gyakorta felburjánzó: *Mérges csomorikával* (*Cicuta virulosa*) együtt – mely növény *Linné* szerint szintén az ernyősök családjába, de a síkmagvúak csoportjába tartozik –, s a bürök legveszedelmesebb faja, amelytől a marha szintén elpusztul. A *Kónyi gyökér*et külön is megemlíti *Paur Iván* ismertetett cikkében (lásd 25. jegyzet) ilyenformán: „Melyik magyar fűvész szárította az itt virult sajátságos mocsárbeli növényeket, vagy csak ismeri is ama híres mérges növényt – az úgynevezett *Kónyi gyökér*et –, melynek ha csak ágacsáját tűzte is kalapjára a halászegény, oly szédelés fogta el fejét, hogy félő volt, hogy kibukva a csolnaktól, halálát lelje a vízben.” *Széchenyi Béla gróf* ismertetett tanulmányában szintén foglalkozik e lápi növényvel. (V. ö. 26. jegyzettel.)

100 (Megjegyzés - Popup)

151 A Hanyóság mocsarainak rendezése. Az első szabályozási terv *Freman Maxim* elképzelése (1762). helyes feltevésen alapuló terve közel két évtizedig aludta békés és poros álmait az irattárakban. (Szerinte a Hanyóság és a Fertő lecsapolásának egyetlen lehetősége, ha a Duna felé alkalmas helyen levezető csatornát ásnak.) Végre *Krieger Sámuel*, Sopron vármegye kiváló mérnöke, a Sió-csatorna tervezője, kap felszólítást a helytartótanáctól. 1780-ban el is készíti javaslatát. Szintméréseiből azonban kiderült, hogy a Rába és a Kis-Rába vize a Fertőbe szorul vissza s ennek terjedelme állandóan növekszik. 1796-ban *Hegedüs Antal Ferenc*, bányai születésű, előbb vármegyei, később hercegi uradalmi főmérnök, az első csatornázó. *Denglazi Wittmann Antal*, *Beszédes József*, *Kecskés Károly* újabb tervei elaludtak, míg végre 1868 november 16-án Győrött összeült érdekeltségi gyűlés megnyitotta a Rába-szabályozás és ezzel együtt a Hanyóság-lecsapolás töténetének új szakaszát. *Ujházi János* mérnök munkához fogott és százezer kat. holdnyi hanyvidéket hódított meg a termelés számára. (Mint érdekes adatot közölhetjük, hogy a Rába szabályozása egymaga közel 9 millió aranypengőbe került.) (V. ö. 117. és 4. sz. jegyzettel.)

101 (Megjegyzés - Popup)

152 *Jókai Mór*: „Délvirágok.” („Az utolsó tengeristen.”) Centenárium kiadás. Franklin–Révai. Budapest, 1928. 1–12. l. (Első kiadása 1856-ban jelent meg Emich Gusztávnál.)

102 (Megjegyzés - Popup)

153 *Jókai* mint forrásra *Alexander ad Alaxandre IX.* könyvének 21. fejezetére hivatkozik. (Szerintem: *Alexander ab Alexandro* tizenhetedik századbeli jogászíró művéről lehet szó, akinek azonban *Genialium Dierium*-jának csak *hat* kötetét ismerem.) *Francofurti, Anno MDCXLVI.*

103 (Megjegyzés - Popup)

154–154a *Sziklay János*: Hany Istók története. Máramarossziget, 1892. 1–51. l. (16°, Berger Miklós kiadása.) – U. a. II. k. a. (Kis Könyvtár. Szerk.: *Benedek Elek.*) Lampel Róbert (Wodianer) kiadása. Budapest, 1–31. l. (8°) *Belloni* tusrajzával.

154a) *A Szent István Akadémia* tagajánlásai. (Kézirat gyanánt.) 1943. 11. l. (*Várdai Béla dr.*: *Sziklay* ifj. irod.)

104 (Megjegyzés - Popup)

155 *Pozsgay Géza*: Szénagyűjtés boglyaországban, Hany Istók hazájában. „Soproni Almanach az 1922-dik évre”. Sopron, 1922, 129–135. l.

105 (Megjegyzés - Popup)

156 *F. Isidor Proschko*: Der schwarze Mann. Wien, 1863. („Album”-soozat. I. r. 60. l.

106 (Megjegyzés - Popup)

157 *Pintér Jenő*: Magyar irodalomtörténete. Budapest, 1934. VII. kötet. 321. l.

107 (Megjegyzés - Popup)

158 *Pintér Jenő*: A magyar irodalom kézikönyve. Budapest, 1921, 294–317. l.

108 (Megjegyzés - Popup)

159 *Császár Elemér*: A magyar regény története. Budapest, 1939. (Kir. Magy. Egyet. Nyomda), 212–242. l. („Névtelen vár”, 224., 225., 230. l.) Budapest, 1922. 179–206 l.

109 (Megjegyzés - Popup)

160 *Friedrich Bülow*: Geheime Geschichten und räthselhafte Menschen. Leipzig, 1863. Brockhaus, I–VI. kötet.

110 (Megjegyzés - Popup)

161 *Décsi Lajos*: Magyar történeti tárgyú szépirodalom. Bpest, Magy. Tört. Társ. kiad. 1927. (A Magyar Történettud. Kézikönyve. Szerk. *Hóman Bálint*.) I. kötet, 4/B. füzet, 131. fej. 120. l.

111 (Megjegyzés - Popup)

162 *Emily Brontë* (1818–1848): *Wuthering Heights*. (A magyar kiadás címe, ami nem fődí teljesen az eredeti angol címét: „Üvöltő szelek.”

112 (Megjegyzés - Popup)

163 *Holzwarth* szerint a mi cigányaink: *csandalák*. (*India* lakossága t. i. négy főkasztra oszlik, aszerint, hogy valaki *Brahmának* a szájából, karjából, combjából, vagy lábából alkottatott. Ezek azután szigorú sorrendben: a tanítók, a fegyveresek, a földművelők és a szolgák. Az első három felső osztályhoz tartozóknak a legszigorúbban eltiltották a negyedik kaszttal való keveredését. Utóbbi mégis, ha titokban is, de elég gyakran előfordult. E vegyes házasságból származók gyermekei: a *csandalák*.)

113 (Megjegyzés - Popup)

164 (V. ö. 1. sz. jegyzettel.)

114 (Megjegyzés - Popup)

165 A Fertő tavában való halászat az Esterházy- és Széchenyi-családok tulajdona volt. Bérbeadták a halászati jogot a tóhoz közel lakó községek halászaiknak, akik pénzben ugyan keveset fizettek, inkább bizonyos mennyiségű halat szolgáltatottak be természetben. Legnagyobb halak 15–20 fontos pontyok voltak. 1785-ben fogtak először harcsákat, 60–70 fontosakat. A Fertő és a Hanyás vízvilágában előforduló halak *Herman Ottó* szerint: Csapó sügér, fogas-süllő, kősüllő, német bucó, magyar bucó, vágó durbincs, selymes durbincs, tarka meny, tő-ponty, széles kárász, nyálkás compó, rózsás márna, fenékjáró küllő, szívárványos ökle, dévér-keszeg, lapos-keszeg, bagoly-keszeg, sugár kardos, szélhajtó kűsz, ragadozó őn, pirosszemű kele, veresszárnyú koncér, ónos jász, fejes domolykó, vésettajkú paduc, réti csík, köz-csuka, leső harcsa, kecsége-tok.

115 (Megjegyzés - Popup)

166 (V. ö. a 85. sz. jegyzettel.)

116 (Megjegyzés - Popup)

167 *Mentes Mihály*: Fertő c. verseskönyve.

117 (Megjegyzés - Popup)

168 1278.

118 (Megjegyzés - Popup)

169 1527 júl. 31.

119 (Megjegyzés - Popup)

170 A *Fertő* egyik régi neve: *Nizsider* vagy *Nezsider tava*.

120 (Megjegyzés - Popup)

171 *Esterházy* hercegnő.

121 (Megjegyzés - Popup)

Tollhiba: blazirtság.

122 (Megjegyzés - Popup)

Mindkettő természetesen kézzel írt lap volt.

123 (Megjegyzés - Popup)

Zsitvay Leó nagynevű jogász lett (1841–1915).

124 (Megjegyzés - Popup)

Müller Ottó (1839–1900 k.) régész, Bécsben élt.

125 (Megjegyzés - Popup)

Geistes-Knospen, literarische Zeitschrift der Oedenburger katholischen Obergymnasial-Jugend. Az első évfolyamban (1858) februártól júliusig 17 szám jelent meg.

126 (Megjegyzés - Popup)

Rákosi Béla, Jenő bátyja, később orvos Erdélyben, meghalt 1923.

127 (Megjegyzés - Popup)

1858 III. 10–VII. 10-ig 12 szám jelent meg; mindegyik kedves vízfestéses címlappal. Az utolsó nemzeti színű szalaggal. Rákosi Jenő írja a bevezetőt: szerinte a lapnak az a haszna, hogy kellemes időtöltés az íróinak, de könnyíti az ifjúi megtelt szívet és nemesíti a stílust. Rákosi Laertes és Horatio álneveken írt.

128 (Megjegyzés - Popup)

Hérics a soproni törvényszék elnöke lett, apósának nevét, a Tóth-ot is felvette.

129 (Megjegyzés - Popup)

Bécsi tréfás folyóirat. 1856-ban Sopront is kikezdte. (Ö. Intelligenz-Blatt. 1856. 17. sz.)

130 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban 1873-ban mutatott be részleteket belőle az Arady színtársulat.

131 (Megjegyzés - Popup)

Később ügyvéd; hosszú ideig elnöke a Magyar Férfidalkörnek és az Irodalmi és Művészeti Körnek.

132 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron város címere. (Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79. l.)

133 (Megjegyzés - Popup)

Kiadatlan és jelzés nélküli darab a városi levéltárban.

134 (Megjegyzés - Popup)

A soproni m. kir. áll. felsőbb leányiskola 1894/95 értesítője 11. l.

135 (Megjegyzés - Popup)

Lenk Mina iskolája nem a mai értelmű egyszerű kézimunkaiskola volt. Egyben a vidéki elemisták kis bennlakása is volt. Az órák alatt váltogatva egy-egy növendék felolvasott, a kicsiknek mesét, a nagyobbaknak ismeretterjesztő könyveket és regényeket. Az olvasottakat megbeszélték. A ma már elavult Lesekränzchen-szerű munkaiskola volt.

136 (Megjegyzés - Popup)

Anyámmal kapcsolatban a „ritka tehetségű” jelzőt használom. Ez elfogultságnak tűnhetik fel hozzátartozótól. Kívül állók véleménye dönti meg a látszatot. Két tanítójának mondását ide iktatom.

Márton tanító egy alkalommal Nagyanyámnak ezt mondta: „Melanie gyémánt, akit csak a saját porával lehet csiszolni.” Polster tanító, aki évekig volt házitanítója, amikor végleg elbúcsúzott növendékétől, egy barátja előtt tette a következő kijelentést: „Mit csinállok én, ha Boór Melanie-t már nem taníthatom?” Nem egyszer vallási, világnézeti kérdéseken vitatkoztak, messze túlhaladva a tanító-tanítvány kapcsolatot.

137 (Megjegyzés - Popup)

* A reáliskola tanára volt. (A szerk.)

138 (Megjegyzés - Popup)

Az iskolában használt tankönyvek közül kettő, és egy falitérkép van kezemben: *Zsilinszky Mihály: Az egyetemes történelem főbb eseményei életirati vázlatokban. Vezérfonalul a történelem első tanításához. I. rész. Ó-kor. Pesten, 1866. Kilián György, Magyar Egyetemi Könyvtár tulajdona. Nyomatott Herz Jánosnál. 170 l. – Berlin, N. I.: Die Natur. Ein Lesebuch für Schule und Haus. Nach dem Schwedischen des Professors... in Lund, frei bearbeitet von Lorenz Tutschek. 3. unveränderte Auflage. Mit 175 Holzschnitten. München, 1866. Cotta'sche Buchhandlung. Druck von I. P. Himmer in Augsburg. 560. l. Die Natur egyes fejezete: embertan, állattan, növénytan, Föld geológiája, fizikai, leíró földrajza, csillagászat. (Mind a két könyvben anyám bejegyzése: Melanie Boór, 1869.) – *Lipszky: Mappa Novissima Regnorum Hungariae... fecit et sculpsit. – Müller: Vienna Artaria. Év nélkül. 120 × 96 cm.* (Lipszky-térkép új kiadása.)*

139 (Megjegyzés - Popup)

A jó tanulók voltak: Thirring Lini, Petrik Lujza, Hirschfeld Adrienne és Édesanyám. Anyám a nyelvi és irodalmi tárgyakon kívül a természettudományi tárgyakban volt első. 13 éves korában németül írt dolgozatait tanára a líceum VII. osztályában olvasta fel, annak az óhajának kifejezésével, hogy „bár önöktől kapnék ilyen dolgozatokat”. Matematikai tárgyakban Thirring Lini volt versenyen kívül az első.

140 (Megjegyzés - Popup)

Schneider Vilmos: A S.Ö.T.E. 60-éves története 1866–1926. Az egyesület 60 éves örömmünnepele alkalmából kiadja az Önk. Tűzoltó Egyesület. Sopron, 1926.

141 (Megjegyzés - Popup)

Eredetije a Storno-gyűjteményben.

142 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Soproni Szemle IV., 1940. 93. l.

143 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Giani levelét 1867. július 19-ről idb. Storno Ferenchez. Storno-levéltár.

144 (Megjegyzés - Popup)

* 1942 aug. 31–1943 febr. 15-ig.

145 (Megjegyzés - Popup)

L. Soproni Szemle, 1940. IV. évf. 2–3. sz., 135. 12. bekezd.

146 (Megjegyzés - Popup)

Boltja a Belváros 17. (a mai Szt. György-u. 21.) sz. házában volt. Csatkai Endre dr. soproni történettudós szíves közlése szerint Fiedlernek ú. n. nyílt boltja volt a Várkerületen. A mai Schwarz-féle könyvkereskedés (Várkerület 67.) helyén egykor két bolt is állott; az egyiket, az Előkapu felé esőt, Fiedler vette meg 1777-ben Ringhofer Istvántól. Még 1794-ben birtokolta, de 1798-ban, a Thirring-féle „Sopron városa a 18. században” c. mű szerint, csupán lakó a Belvárosban. Az említett bolt 1805-ben már Gruber Lajos bábosé volt, aki a szomszédos boltocskát is bírván, a kettőt egyesítette a mai Schwarz-féle bolttá. Egyébként Fiedler kereskedő az Eggenberg-féle ház szomszédságában levő Szt. György-u. 10. sz. Szaka-féle házban lakott bérlőként 1765 óta, s még ott lakott, amikor 1782-ben ú. n. Zwingert (bástyakertet) vett a boltja mögött levő várerődéből. 1786-ban már a Goldner-féle ház (Szt. György-u. 21.) üzletbérlőjeként találjuk említve.

147 (Megjegyzés - Popup)

A *Fiedler* családnév, amely eredetileg ugyanazt jelenti, mint a magyar *Hegedüs* (hegedős), Sopronban már régóta ismeretes és még ma is nagyon elterjedt. Vitéz Házi Jenő dr. soproni főlevéltáros életrajzi közlése szerint a Fiedler (Fidler) családnév már középkori soproni feljegyzésekben is előfordul. Egy Fiedler János nevű zákányi jobbágy 1538-ban vándorolt be Sopronba, ahol polgárjogot nyert. Az 1554. évi soproni polgárkönyv adatai szerint Fiedler (Hegedüs?) Gergely nevű magyar („ein Hunger”) 1554-ben tett soproni polgáreskü. – A Sopronban ma élő nagyszámú Fiedler állítólag bajor eredetűek, evangélikusok s egymással rokonok. A mai soproni adófizetők névjegyzékében 30 Fiedler neve is szerepel. – A soproni különféle anyakönyvek egyidejűleg élt Fiedler *Reichard*okat és F. *Richard*okat különböztetnek meg. A krónikaíró Fiedler keresztnéve mindenütt (sajátkezű aláírása szerint is) *Reichard* szóalakban fordul elő. Egyébként *Reichard*, *Richard* egy és ugyanaz a férfi-keresztnév, amely szerkezete szerint összetett szó: *Reich* = középfelném. riche, ófelném. rihhi, gót reiks, lat. rwx, fr. riche, ol. ricco = uralkodó; – *hard* = újfelném., középfelném., ófelném. hart, gót, hardus, ang. hard = erős, kemény, szigorú. A magyar nyelvhasználat a két szóalak közül a *Richárd* nevet fogadta el.

148 (Megjegyzés - Popup)

A 3 ujjnyi vastag, kézirásos, nyolcadrét kötet címlapjára Gamauf Gottlieb sajátkezűleg írta a címet: „Denkwürdige Begebenheiten der Stadt Oedenburg. Mit vorzüglicher Rücksicht auf die Evangelischen Kirchen- und Schul-Angelegenheiten. Gesammelt von Gottlieb Gamauf, evang. Pred. in Oedenburg. Zehnter Theil. Enthaltend Chroniken.” A kötet a következő krónikák másolatát tartalmazza: 1. „Payersche Chronik von Oedenburg” (1584–1700); 2. „Fiedlersche Chronik” (1565–1809. okt. 14.), 3. „Ammannsche Chronik” (1565–1828), 4. „Schiebingersche Chronik” (1643–1811). A kötet Gamauf Gottlieb sok más irodalmi hagyatékával együtt annakidején Schedius Lajos János (1768–1847) budapesti egyetemi tanár birtokába került, majd Mária Dorottya főhercegasszony (1797–1855) vette meg (a főhg. asszony bélyegzője ma is rajta van a kötet 1. lapján), s a Gamauf-féle irodalmi hagyaték sok értékes darabjával együtt a magyarhoni ev. egyetemes egyháznak juttatta.

149 (Megjegyzés - Popup)

A tárgymutatót („Register über verschiedene merkwürdige begebenheiten so sich ereigneten”), amely a Fiedler-féle Nagy Krónika 513–520. és 586–587. lapján található meg, a krónikaíró eredeti fogalmazása és beosztása szerint közöljük, s a krónikának a tárgymutatójából itt-ott kimaradt anyagát zárójelben magyarul jelezzük.

150 (Megjegyzés - Popup)

E megjegyzésével Fiedler szinte bocsánatot kér, mert krónikájának teljessége kedvéért más könyvből írta le az 1565-től 1699-ig terjedő adatokat; mintha az elsorolt adatok Sopronban közismertek lettek volna. S csakugyan a 16. sz. közepétől a 18. sz. elejéig terjedő soproni krónikás adatok a fennmaradt különféle soproni helyi krónikák némelyikében sokszor szóról szóra egyezők, mintha valamely közös forrásból erednének. – Van Sopronban még egy Fiedler-féle krónika, amely Fiedler Mihály gazdapolgár (megh. 1931-ben) családjából került hagyatékképpen Galatik Mátyás soproni illatszerkereskedő birtokába. A krónika csupán 22 írott (20 × 25) lapból álló füzet, 1526–1814-ig terjed s nem azonos a Fiedler Reichard-féle eredeti Kis és Nagy Krónikával.

151 (Megjegyzés - Popup)

Az 1808. júl. 19., 22. és 24-i soproni tűzvészt talán legrészletesebben a Soproni Múzeumban őrzött Geiger-féle és Michel-féle krónika írja le, mégpedig feltűnően egyezően; e tárgyban úgylátszik mind a két krónikaíró ugyanazt a forrást használta. Fiedler saját maga élte át és írta le az 1808. soproni nagy tűzvészt s leírása végén külön is megjegyzi: „Diese erschrocklichen feuersbrünste, und nie erhörte allgemeine theuerung hat in seinen sechs und siebzigsten jahr erlebt und beschrieben und zwar ohne augen gläßer Johann Reichard Fiedler.”

152 (Megjegyzés - Popup)

1. lap vége.

153 (Megjegyzés - Popup)

Hátulsó-utca.

154 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. über die Maßen = mértéken felül, módfelett, felettebb.

155 (Megjegyzés - Popup)

Pozsony.

156 (Megjegyzés - Popup)

A mai Ikva-híd.

157 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Mädchen = leányok.

158 (Megjegyzés - Popup)

2. lap vége.

159 (Megjegyzés - Popup)

„De a következmények még sem lettek sem a városra, sem reám nézve olyan gyászosak, mint az első rémülés jósoltathatta.” Ezt írja az 1845-ben nyomtatásban megjelent Emlékezéseiben Kis János (1770–1846) soproni ev. lelkész, költő és dunántúli püspök, az 1808. évi soproni tűzvész egyik nevezetes szemtanúja, s így folytatja: „A város nem csak egy pár év alatt új s az elébbinél szebb alakot nyert, hanem folytonosan becsesebb polgári létesülésre is tett szert.”

160 (Megjegyzés - Popup)

A lovassági kaszárnya az 1897-ben létesített Lackner Kristóf-utca helyén volt; ott állott régente a híres Lackner Kristóf soproni polgármester majorja, amelyet 1753-tól 1890-ig lovassági laktanyának használtak. – „Cassarm” tkp. Kaserne = francia Caserne, olasz Caserma (Casa d’Arme), magy. kaszárnya.

161 (Megjegyzés - Popup)

A mai Erzsébet-kert.

162 (Megjegyzés - Popup)

Az Újteleki-kapu a mai Újteleki-utca 52. sz. háza előtt volt s 1884-ben bontották le.

163 (Megjegyzés - Popup)

Wienerneustadt, Bécsújhely.

164 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. fr. Patrouille = járőr.

165 (Megjegyzés - Popup)

A mai Újteleki-utca.

166 (Megjegyzés - Popup)

A Várkerület 6. sz. házának homlokzatán még nemrégén a „Steinthor” felirat jelezte a Kőkapu helyét.

167 (Megjegyzés - Popup)

Ógabona-tér.

168 (Megjegyzés - Popup)

A Festőközből (Färbergaßl), mely a Várkerület 8. és 10. sz. háza között van, a Szélmalom-utcán végigmenve az ú. n. Bécsi-kapuhoz (Wienertor) v. Szélmalom-kapuhoz (Windmühltor) jutott az ember, 1884-ben bontották le. A mai Bécsi-utca 15. és 30. sz. háza között volt. Érdeemes volna a róla megmaradt rajzok alapján újraépíteni.

169 (Megjegyzés - Popup)

A Festőközből (Färbergaßl), mely a Várkerület 8. és 10. sz. háza között van, a Szélmalom-utcán végigmenve az ú. n. Bécsi-kapuhoz (Wienertor) v. Szélmalom-kapuhoz (Windmühltor) jutott az ember, 1884-ben bontották le. A mai Bécsi-utca 15. és 30. sz. háza között volt. Érdemes volna a róla megmaradt rajzok alapján újraépíteni.

170 (Megjegyzés - Popup)

A Schmiedgasse (Kovács-utca) a mai Várkerületnek a Festő-köztől az Ikva-hídig húzódó párosszámú házsora volt.

171 (Megjegyzés - Popup)

3. lap vége.

172 (Megjegyzés - Popup)

A Schlippertor (Balfi-kapu) a Balfi-utca keleti végén volt; ott állottak a balfi-kapui rendőrlakon kívül a tehénpásztorok, ill. kanászok viskói is. A soproni rendőrnek régebben „Musketier” (soproniasan: „Muschketierer” = muskétás) volt az egyik elnevezése; másik elnevezése „Gardist” (gárdista) volt.

173 (Megjegyzés - Popup)

A Schlippertor (Balfi-kapu) a Balfi-utca keleti végén volt; ott állottak a balfi-kapui rendőrlakon kívül a tehénpásztorok, ill. kanászok viskói is. A soproni rendőrnek régebben „Musketier” (soproniasan: „Muschketierer” = muskétás) volt az egyik elnevezése; másik elnevezése „Gardist” (gárdista) volt.

174 (Megjegyzés - Popup)

A Schlippertor (Balfi-kapu) a Balfi-utca keleti végén volt; ott állottak a balfi-kapui rendőrlakon kívül a tehénpásztorok, ill. kanászok viskói is. A soproni rendőrnek régebben „Musketier” (soproniasan: „Muschketierer” = muskétás) volt az egyik elnevezése; másik elnevezése „Gardist” (gárdista) volt.

175 (Megjegyzés - Popup)

A Schlippertor (Balfi-kapu) a Balfi-utca keleti végén volt; ott állottak a balfi-kapui rendőrlakon kívül a tehénpásztorok, ill. kanászok viskói is. A soproni rendőrnek régebben „Musketier” (soproniasan: „Muschketierer” = muskétás) volt az egyik elnevezése; másik elnevezése „Gardist” (gárdista) volt.

176 (Megjegyzés - Popup)

Haltergaßl = a mai Sziget-köz.

177 (Megjegyzés - Popup)

A Wirtshausgasse (Kocsma-utca, Vendégfogadó-szer) a mai Várkerületnek az Ikva-hídtól az Ötvös-utcáig (régebben Ezüst-utca = Silbergasse) húzódó párosszámú házsora volt.

178 (Megjegyzés - Popup)

Az ú. n. Große Potschygasse (a mai Magyar-utca) az Ötvös-utcától a Kőfaragó-térig húzódott s az utca végét bezárta a marhapásztor-lak és a gárdista-lak, amelyhez közvetlenül csatlakozott a Potschytör (Magyar-kapu) a mai Magyar-utca 24. sz. házával szemben. 1884-ben távolították el; pillére még látható.

179 (Megjegyzés - Popup)

Az ú. n. Große Potschygasse (a mai Magyar-utca) az Ötvös-utcától a Kőfaragó-térig húzódott s az utca végét bezárta a marhapásztor-lak és a gárdista-lak, amelyhez közvetlenül csatlakozott a Potschytör (Magyar-kapu) a mai Magyar-utca 24. sz. házával szemben. 1884-ben távolították el; pillére még látható.

180 (Megjegyzés - Popup)

A mai Szedres (régebben Kórház-utca) 15. sz. épülete. 1796-ban épült.

181 (Megjegyzés - Popup)

Szappan-főző; a mai Ív-utca 1–3. sz. épülete. V. ö. Csatkai: A soproni szappanosok és gyertyamártók története, Sopron, 1941.

182 (Megjegyzés - Popup)

A Langezeilo (Hosszú-sor) elnevezéssel jelölték 1869 előtt azt az akkor még megszakítatlan hosszú házsort, amelyik az ú. n. Élesszöggel (Scharfes Eck), vagyis a mai II. Rákóczi Ferenc-utca 20., 47., 49., 51. és 53. sz. házai között kezdődött és a mai II. Rákóczi Ferenc-utca s a Széchenyi-tér déli oldalán, valamint a mai Domonkos-utcán végig a mai Magyar-utca elejéig húzódott.

183 (Megjegyzés - Popup)

A „Grabenrundung” (= Várkör, Várkerület) a régi bástyaöv mentén húzódott a belváros körül s még az 1800-as évek elején is a mai Várkerület és Színház-utca páratlanszámú házsorából állott. Egyébként a „Grabenrundung” elnevezés sem a Heimler Károly dr.-féle „Sopron topografiája, 1936” c. könyvben, sem a Thirring Gusztáv dr.-féle „Sopron város a 18. században, 1939” és „Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig, 1941” c. műben nem fordul elő, s Csatkai Endre dr. sem említi a Soproni Szemle 1937. évi I. évfolyamának 1. számában megjelent „A soproni utcanevek történetéhez” c. cikkében.

184 (Megjegyzés - Popup)

Bécsi-utca.

185 (Megjegyzés - Popup)

Fövényverem.

186 (Megjegyzés - Popup)

Sz. Mihály-utca.

187 (Megjegyzés - Popup)

A mai Hegy-utca (Berggasse).

188 (Megjegyzés - Popup)

Halász-utca.

189 (Megjegyzés - Popup)

A mai Végfordulat (Ruckherzu).

190 (Megjegyzés - Popup)

Szélmalom-utca. – 4. lap vége.

191 (Megjegyzés - Popup)

A mai tűzoltó-laktanya (Várkerület 44. sz.) Régeben városmajor volt; 1763-ban épült.

192 (Megjegyzés - Popup)

A mai Várkerület 76. sz. épülete.

193 (Megjegyzés - Popup)

A „Goldener Hirsch” = Aranyszarvas nevű városi vendéglő a mai Pannónia-szálló helyén (Várkerület 82. sz.) állott. Telkén volt a mérlegház v. mázsáló.

194 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Sommerwolle = a nyári (május–június havi) birkanyírás gypja.

195 (Megjegyzés - Popup)

A harmincadhivatal (tkp. vámhivatal) a mai Várkerület 48. sz. épülete volt.

196 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi Ferenc gr. háza, ma: Széchenyi-tér 1–2. sz.

197 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Desfour gróf tábornoknak (Széchenyi Ferenc gróf vejének) háza; ma: Domonkos-u. 17. sz.

198 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Pejachevich Károly gróf; háza a mai Petőfi-tér 6. sz. a. volt.

199 (Megjegyzés - Popup)

Liedte = a „leiden” (szenvedni) ném. rendhagyó ige imperf. indic. 3. szem. alakjának szokatlan előfordulása; tkp. *litt.*

200 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Múzeumban őrzött Geiger-féle és Michel-féle soproni krónika az 1808. júliusi soproni tűzvész

okául nyomatékosan utal az emberek rosszakarására is. Fiedler állhatatosan kitart a mellett, hogy azt a nagy tűzvészt az emberek gondatlansága és hanyagsága okozta. Hasonlóképpen Gamauf Teofil (1772–1841) soproni ev. lelkész és történétíró, az 1808. évi soproni tűzvész egyik szemtanuja, feljegyzéseiben („Geschichte der evangelischen Kirche Oedenburgs” V. köt. végén) a korabeli soproni lakosság hibáiról is szólván, többek között megemlíti: „Der zweite jener Fehler, der erst seit der großen Feuersbrunst (1808) herrschend geworden ist, ist der Fehler der Unvorsichtigkeit mit Feuer und Licht. Fast in jedem Jahre gibt es seither ein Feuerunglück, in manchem auch mehrere. Doch hat es sich auch hiemit seit dem J. 1836 bedeutend gebessert, und die vielen Ziegelbedachungen die vorher und nachher geschehen sind, lassen nie mehr in Oedenburg ein so verheerendes Unglück befürchten, als das vom Jahr 1679 (!) und 1808 war.” – Az 1808. évi soproni nagy tűzvészre vonatkozóan érdekes feljegyzések találhatók Csatkai Endre dr. „Évszázados harc a vörös kakas ellen Sopronban” c. cikkében (megjelent az Új Sopronvármegye 1941. évi III. évf. 169., 175. és 181. számában), továbbá Fabricius Endrének „Sopron és a Napoleon-i háborúk” c. közleményében (megjelent a Soproni Szemle 1939. évi III. évf. 3. számában). – 5. lap vége.

201 (Megjegyzés - Popup)

Ez az 1808. végi és 1809. évkezdeti, nemkülönben a krónika végén levő 1812. évi árjegyzék a soproni 1808. évi 3-szori nagy tűzvész, illetőleg a napoleoni háborúk idejébeli fontosabb közszükségleti tárgyak soproni árait tünteti fel s nagyon közelről érdekelheti a nagy világháborúk korának soproni lakosát. Az árakat a Fiedler-féle Kis Krónika írója – kereskedő lévén – jól ismerhette, s feljegyzései az árak tekintetében bizonyára helytállóak. A Kis Krónika 2 árjegyzéke adatainak egymással és a mai idők áraival való összehasonlítása felette tanulságos.

202 (Megjegyzés - Popup)

forint (röv. frt, ném. Gulden, röv. fl) értéke a mai pénzünkben 2'67 pengő (L. Thirring G. i. m. 175. l.) A forgalomban volt pénzem az ú. n. Conventions-Münze (egyezményes 20 frt-os pénzláb) volt, amelynek forintja 60 krajcárt (röv. kr., Xr) foglalt magában.

203 (Megjegyzés - Popup)

Der Metzen v. die Metze = a mérő (térfogat- és űrmérték). 1 bécsi mérő = 61'487 l, 1 pozsonyi mérő = 62'496 l. A 18. sz. második és a 19. sz. első felében végrehajtott számos országos összeírások a szántóföldek területét is pozsonyi mérőkben fejezték ki. 1 pozsonyi mérő mint térfogatmérték egyenlő volt 600 négyszögöllel, azaz 1/2 holddal. (V. ö. Thirring Gusztáv dr. „Sopron városa a 18. században, Sopron, 1939.” 179. l. és Thirring G. dr. „Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez” c. közl. a Soproni Szemle 1940. évi IV. évf. 6. sz.-ban.)

204 (Megjegyzés - Popup)

49 Habern, Haber, Hafer = zab.

205 (Megjegyzés - Popup)

Török búza v. kukorica v. tengeri (Zea mais).

206 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Backmehl = közönséges rozs kenyérliszt.

207 (Megjegyzés - Popup)

Meißl v. Maßl (magy. köblöcske, socka, vékácska) = 1/32 mérő = 1·92 l. amelynek fele az ú. n. kleines Maßl.

208 (Megjegyzés - Popup)

Császárliszt v. császárláng = a búzaliszt legfínomabb neme.

209 (Megjegyzés - Popup)

Finom főzőliszt.

210 (Megjegyzés - Popup)

Halbe (t. i. 1/2 Maß) magy. 1/2 pint v. 1 icce = 2 messzely (2 Seidel) = 0·848 l.

211 (Megjegyzés - Popup)

Grundbirn(e) > magy. krumpli (Solanum tuberosum) = burgonya, pityóka.

212 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Heidebrei = hántolt hajdina v. pohánka v. tatárka (Fagopyrum).

213 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Hirsebrei = hántolt köles.

214 (Megjegyzés - Popup)

Gerollte Gerste = hántolt árpa.

215 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Hühnerrei = tyúktojás.

216 (Megjegyzés - Popup)

bécsi font (súlyegység, jele *u*) = 560·060 g.

217 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Enten = récék, rucák. – 6. lap vége.

218 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Spanferkel (középfelném. spenvarch) = szopós malac.

219 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Kapaun v. Kapphahn a. m. kappan (ol. cappone).

220 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. der Indian v. alném. der Puter, Puthahn (Truthahn = pulyka-kakas), alném. die Pute, Puthenne, das Puthuhn (welsches Huhn, die Truthenne, das Truthuhn = nöstény v. kotló-pulyka), bajor: Pockerl, Bockarl.

221 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Häuptel = fej (káposzta).

222 (Megjegyzés - Popup)

7. lap vége.

223 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Eimer = 1 soproni akó = 68 l. (V. ö. Soproni Szemle IV. évf. 6. sz. 364. l.)

224 (Megjegyzés - Popup)

Em großen Gebinde = hordóban, nagyban.

225 (Megjegyzés - Popup)

Ezen valószínűleg a tárolt fa erdei fekvőhelye értendő.

226 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. rotföhren = vörösfenyőből való.

227 (Megjegyzés - Popup)

Wienerneustädter = bécsújhelyi.

228 (Megjegyzés - Popup)

Noha a *Schilling* eredetileg váltópénzt jelent, mégis némely német nyelvjárásban számmértéket (egynemű dolgok 30 darabját) jeleztek e kifejezéssel; pld. 1 Schilling Krauthäuptel stb.

229 (Megjegyzés - Popup)

Bajor tájnyelvi kifejezés, tkp. der Sparren v die Sparre = a szarufa.

230 (Megjegyzés - Popup)

Kis fuvar közönséges deszka, padlódeszka.

231 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Sierning, a volt Alsóausztriában, Neunkirchen közelében, Puchberg am Schneeberg mellett. Ma is vannak ott fűrésztelepek.

232 (Megjegyzés - Popup)

Mauerbank magy. talpszelemen, támaszgerenda, amelyen a tetőszerkezet nyugszik. Bankladen a. m. padlógerenda.

233 (Megjegyzés - Popup)

152

234 (Megjegyzés - Popup)

Mauerbank magy. talpszelemen, támaszgerenda, amelyen a tetőszerkezet nyugszik. Bankladen a. m. padlógerenda.

235 (Megjegyzés - Popup)

Bund-Träme = kötő gerendák.

236 (Megjegyzés - Popup)

Zentner = 1 mázsa; 1 bécsi mázsa = 100 bécsi font = 56'006 kg.

237 (Megjegyzés - Popup)

Radreif-Eisen = keréka broncs-vas; Schließisen = zárló-vas (a falba).

238 (Megjegyzés - Popup)

Schäb a. m. Schäube (Schaube) = a Schaub szó (magy. zsúp) többese. A Schober (magy. asztag) szó a bajor a Schober kifejezés diminutív alakja és 20 db-ból álló gabonakéve- vagy zsúp-rakás megnevezésére használatos. A Schober és Schöberl szó tehát a kék vagy zsúpok 60, ill. 20 db-jának számjelzésére is szolgál. Schalbäßen a. m. Schaubboßen (egyik száma: der Schaubboßen v. die Schaubboße) magy. szalmaköteg, zsúp.

239 (Megjegyzés - Popup)

Schäb a. m. Schäube (Schaube) = a Schaub szó (magy. zsúp) többese. A Schober (magy. asztag) szó a bajor a Schober kifejezés diminutív alakja és 20 db-ból álló gabonakéve- vagy zsúp-rakás megnevezésére használatos. A Schober és Schöberl szó tehát a kék vagy zsúpok 60, ill. 20 db-jának számjelzésére is szolgál. Schalbäßen a. m. Schaubboßen (egyik száma: der Schaubboßen v. die Schaubboße) magy. szalmaköteg, zsúp.

240 (Megjegyzés - Popup)

8. lap vége.

241 (Megjegyzés - Popup)

Pfund Weingarten = amennyit 1 kapás 1 nap alatt megkapált. Ereky Alfonz (Mérték-, súly- és pénzisme,

Székesfejérvár, 1881.) szerint Sopron megyében 1 font szőlő = 80 négyszögöl. Thirring Gusztáv dr. (Sopron városa a 18. században, Sopron, 1939., 180. l.) szerint a Pfundnak Sopronban nem volt magyar neve. A soproni régi telekkönyvek a szőlők területét Pfund névvel fejezték ki; jele a súlyegységül használt font jele: *u* volt. A régi magyar irodalomban a Pfund szó helyettesítésére a kapa v. kapás szó használatos. A kapa nagysága vidékenként különböző volt. Különféle forrásművek alapján Thirring G. dr. a soproni kapát 80 négyszögölnyi területnek veszi, de lehetségesnek tartja, hogy a 18. századvégi soproni kapa csak 64 négyszögölnyi szőlőterület volt. (L. Thirring Gusztáv dr.: Adatok Sopron 112 év előtti gazdasági helyzetének ismeretéhez. Soproni Szemle, 1940. IV. évf. 6. sz.)

242 (Megjegyzés - Popup)

Das Gruben a. m. 1–2 éves gyökeres szőlővessző ültetése, árkolása. Der Gruber a. m. 1–2 éves sorbaültetett szőlővessző.

243 (Megjegyzés - Popup)

Beständler = aki a szőlőben évente végzendő rendes munkákat előzetes megegyezés alapján szakmányban (átalányban) végzi.

244 (Megjegyzés - Popup)

Tagwerk (v. 1 Mahd[e] Wiesen = 1 napszám kaszáló = amekkora rétterület 1 kaszás 1 nap alatt lekaszál (átlag 1 kis v. magyar holdnyi, azaz 1200 négyszögölnyi rét).

245 (Megjegyzés - Popup)

Bérletként kiadva.

246 (Megjegyzés - Popup)

Kleiben a. m. Kleie = korpa.

247 (Megjegyzés - Popup)

Elle = 1 rőf. 1 bécsi v. nagy rőf = 0,7792 m. Leinwath (középfelném. lin-wat) a. m. Leinwand = magy. lenvászon.

248 (Megjegyzés - Popup)

Az ehe (ezelőtt, mielőtt) részben elavult időhatározó szó.

249 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Kattun, magy. karton (gyapotfonálból szőtt vászonnemű anyag).

250 (Megjegyzés - Popup)

Groschen (röv. g) a. m. 1 garas = 2 kr.

251 (Megjegyzés - Popup)

Fürtuch a. m. kötény.

252 (Megjegyzés - Popup)

Gerebelt v. gerebenezett lószőr, kender.

253 (Megjegyzés - Popup)

Gerebelt v. gerebenezett lószőr, kender.

254 (Megjegyzés - Popup)

Szolgálóleány évi bére.

255 (Megjegyzés - Popup)

Maß a. m. 1 pint, Sopronban 1771. (L. Soproni Szemle IV. évf. 6. sz. 365. l.)

256 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. Zureicher v. Handlanger a. m. kőműves-napszámos (népiesen: culáger)

257 (Megjegyzés - Popup)

9. lap vége.

258 (Megjegyzés - Popup)

Bankozettel, Bankzettel, Banknote (papirospénz), magy. bankócédula, bankjegy, nép. bankó. Ausztriában legelőször 1761-ben hozták forgalomba, egyelőre kényszerfolyam nélkül. 1799–1811-ig több mint 1 milliárd frt. névértékű bankócedulát bocsátottak ki, amelyeknek névértékét 1/5-ére devalválta az 1811-i pátenz és új papirospénzzel helyettesítette a régit. Az új jegyek devalválódása is csakhamar bekövetkezett. Nálunk nyomásuk színe miatt, fekete bankóknak nevezték. Az osztr. császári kormány az 1813-i háború költségeinek fedezetére ismét új papiros pénzt, ú. n. anticipáció-jegyeket bocsátott ki, amelyek még a békekötés után sem értek többet névértékük 1/3-nál. 1816-ban következett azután új devalváció s általános pénzügyi bukás. A devalvációra s az azzal összefüggő kérdésekre alig van modern feldolgozásunk, kivéve Emmerich Zempléni: „Wirtschafts- und Finanzgeschichtliches zur Bankozettelperiode in Ungarn.” Ung. Jahrbücher, Berlin, 1928. 87. l.; a munkálat az infláció hatásáról és a rendi fináncpolitika modernizálásáról tájékoztat. (V. ö. Hóman–Szekfü: Magy. Tört. V. köt., Budapest, 1936. 617. l. és Egon Scheffer: Das Bankwesen in Österreich, Burgverlag, Wien, 1924.)

259 (Megjegyzés - Popup)

100 Fiedler az 1808. évi soproni 3-szori tűzvész okául ismételtlen s nyomatékosan az emberek gondatlanságát s hanyagságát jelöli meg, azonban nem szól arról, hogy Sopron fazsindelyes háztetői és a külváros zsúpfedeles viskói miatt tulajdonképpen állandóan tűzveszélyben volt a város; ellenben nagy figyelmet fordít a közszükségleti cikkek elsorolása alkalmával a tűzkár miatt kapóssá vált építőanyagok (mész, téglá, zsindely, gerenda stb.) árfolyamának ismertetésére. L. még a 9. és 45. jegyzetet.

260 (Megjegyzés - Popup)

101 Röcke a. m. szoknyák. Röcklein, Röckl (magy. népiesen: rékli) kurta női kabátka, női derék, röpike (blúz).

261 (Megjegyzés - Popup)

102 10. lap vége.

262 (Megjegyzés - Popup)

103 Mantel, köpenyeg.

263 (Megjegyzés - Popup)

104 Spanyol nád, nádpálca. Burgerstock néven ismert.

264 (Megjegyzés - Popup)

105 A Comoedienhaus, vagyis a régi soproni játékszín a mai Liszt Ferenc-utca s Templom-utca torkolatában állott, 1640-ben épült, s eredetileg szárazmalom („Ochsenmühle”) volt, amelyben először 1754-ben rendeztek színelőadásokat; 1769-ben alakították át játékszínné, mely akként az 1730-ban épült pozsonyi színház után Magyarország legrégebbi színháza volt. 1770 ápr. 26-án II. József és Albert szász trónörökös is megtekintette. A szárazmalomból lett régi soproni színház épületét csak 1847-ben bontották le. (Lásd Gantner Antal művét: „A soproni színház és színészet története.” Sopron, 1941.)

265 (Megjegyzés - Popup)

106 Das Dienstmensch, többese: die Dienstmenscher, cselédleány.

266 (Megjegyzés - Popup)

107 11. lap vége.

267 (Megjegyzés - Popup)

108 Die Miliz (lat. militia) a. m. felfegyverzett polgárság, néphadsereg, milícia; ellenben a Militär (fr. militaire) szó a kiképzett rendes katonaságot jelenti. – Chor tkp. Korps (fr. corps) a. m. testület, hadseregetest, Sopronnak 1809. évi miliciája 1800 főre rúgott. Tagjait a városi tanács jelölte ki. A szervezés munkájában nagy érdeme volt Hillinger nyug. cs. és kir. tábornoknak, aki nyugalombavonulása óta szülővárosában, Sopronban lakott. A polgárőrség 8 gyalogos-századból és 1 lovas-osztagból állott. Az 1-ső századot a már 1790-ben létesült lövészegyesület (Scharfschützen-Korps) tagjai alkották. A polgári lövészegyesületet egyébként Pontz János Nepomuk soproni nyug. postamester és polgár alapította; ő volt a polgárőrség 1. századának kapitánya. Az egész polgárőrség őbestere (ezredes) Artner Sámuel városi tanácsos volt. A gyalogosok és lovasok eskütétele és zászlóinak avatása 1809. május 28-án történt a mai Anger-réten a városi tanács és Hillinger ny. tábornok jelenlétében. Mind a 2 zászló jelenleg a Soproni Múzeumban látható. Az eskütételt követő napon, 1809. május 29-én, már ellenséges francia hadak lepték el Sopron földjét.

268 (Megjegyzés - Popup)

108 Die Miliz (lat. militia) a. m. felfegyverzett polgárság, néphadsereg, milícia; ellenben a Militär (fr.

militaire) szó a kiképzett rendes katonaságot jelenti. – Chor tkp. Korps (fr. corps) a. m. testület, hadseregtest, Sopronnak 1809. évi miliciája 1800 főre rúgott. Tagjait a városi tanács jelölte ki. A szervezés munkájában nagy érdeme volt Hillinger nyug. cs. és kir. tábornoknak, aki nyugalombavonulása óta szülővárosában, Sopronban lakott. A polgárőrség 8 gyalogos-századból és 1 lovas-osztagból állott. Az 1-ső századot a már 1790-ben létesült lövészegyesület (Scharfschützen-Korps) tagjai alkották. A polgári lövészegyesületet egyébként Pontz János Nepomuk soproni nyug. postamester és polgár alapította; ő volt a polgárőrség 1. századának kapitánya. Az egész polgárőrség őbestere (ezredes) Artner Sámuel városi tanácsos volt. A gyalogosok és lovasok eskütétele és zászlóinak avatása 1809. május 28-án történt a mai Anger-réten a városi tanács és Hillinger ny. tábornok jelenlétében. Mind a 2 zászló jelenleg a Soproni Múzeumban látható. Az eskütételt követő napon, 1809. május 29-én, már ellenséges francia hadak lepték el Sopron földjét.

269 (Megjegyzés - Popup)

108 Die Miliz (lat. militia) a. m. felfegyverzett polgárság, néphadsereg, milicia; ellenben a Militär (fr. militaire) szó a kiképzett rendes katonaságot jelenti. – Chor tkp. Korps (fr. corps) a. m. testület, hadseregtest, Sopronnak 1809. évi miliciája 1800 főre rúgott. Tagjait a városi tanács jelölte ki. A szervezés munkájában nagy érdeme volt Hillinger nyug. cs. és kir. tábornoknak, aki nyugalombavonulása óta szülővárosában, Sopronban lakott. A polgárőrség 8 gyalogos-századból és 1 lovas-osztagból állott. Az 1-ső századot a már 1790-ben létesült lövészegyesület (Scharfschützen-Korps) tagjai alkották. A polgári lövészegyesületet egyébként Pontz János Nepomuk soproni nyug. postamester és polgár alapította; ő volt a polgárőrség 1. századának kapitánya. Az egész polgárőrség őbestere (ezredes) Artner Sámuel városi tanácsos volt. A gyalogosok és lovasok eskütétele és zászlóinak avatása 1809. május 28-án történt a mai Anger-réten a városi tanács és Hillinger ny. tábornok jelenlétében. Mind a 2 zászló jelenleg a Soproni Múzeumban látható. Az eskütételt követő napon, 1809. május 29-én, már ellenséges francia hadak lepték el Sopron földjét.

270 (Megjegyzés - Popup)

108 Die Miliz (lat. militia) a. m. felfegyverzett polgárság, néphadsereg, milicia; ellenben a Militär (fr. militaire) szó a kiképzett rendes katonaságot jelenti. – Chor tkp. Korps (fr. corps) a. m. testület, hadseregtest, Sopronnak 1809. évi miliciája 1800 főre rúgott. Tagjait a városi tanács jelölte ki. A szervezés munkájában nagy érdeme volt Hillinger nyug. cs. és kir. tábornoknak, aki nyugalombavonulása óta szülővárosában, Sopronban lakott. A polgárőrség 8 gyalogos-századból és 1 lovas-osztagból állott. Az 1-ső századot a már 1790-ben létesült lövészegyesület (Scharfschützen-Korps) tagjai alkották. A polgári lövészegyesületet egyébként Pontz János Nepomuk soproni nyug. postamester és polgár alapította; ő volt a polgárőrség 1. századának kapitánya. Az egész polgárőrség őbestere (ezredes) Artner Sámuel városi tanácsos volt. A gyalogosok és lovasok eskütétele és zászlóinak avatása 1809. május 28-án történt a mai Anger-réten a városi tanács és Hillinger ny. tábornok jelenlétében. Mind a 2 zászló jelenleg a Soproni Múzeumban látható. Az eskütételt követő napon, 1809. május 29-én, már ellenséges francia hadak lepték el Sopron földjét.

271 (Megjegyzés - Popup)

108 a A posta a mai Széchenyi-tér 13. sz. házában volt.

272 (Megjegyzés - Popup)

109 Napoleonnak a magyarokhoz intézett francia, német és magyar nyelvű felszólítása Schönbrunnban kelt 1809. „pünkösdi hava” 15-ik napján. Az osztrák kormány a Napoleon-féle proklamáció példányainak elpusztítását rendelte el. Csak nagyon kevés példány maradt az utókorra. Sopronban jelenleg egy sem ismeretes. Egyébként a Napoleon-féle proklamációnak eredménye épen semmi sem volt. Magyarországon senki sem gondolt akkor komolyan az ausztriai uralkodóháztól való elszakadásra. A proklamáció magyar szövegét valószínűleg Kermelics Károly, volt gazdatiszt, készítette, aki francia uralom alatt Illiriában főispán lett; a fordításban résztvett Bacsfányi János, a költő is, akinek azért utóbb haláláig linzi internáltságban kellett élnie. (V. ö. Hóman–Szekfű: Magyar Történet, V. köt., Bpest, 1936. 207. l.)

273 (Megjegyzés - Popup)

110 Cassin tkp. Casino. Az 1788-ban épült soproni városi kaszinó a mai Petőfi-téri rk. fiú népiskola helyén volt s 1834-ben leégett. A következő évben újjáépítették s 1835. nov. havában újra megnyitották. 1853–1889-ig gyalogos laktanya volt; 1890-ben átépítették a mai rk. fiú népiskolává. – 12. lap vége.

274 (Megjegyzés - Popup)

111 A krónikaíró úglátszik tévedett a névben. A zászlóanyai tisztet a gyalogosoknál Széchenyi grófné, a lovasoknál Esterházy hercegné vállalta. (L. Bünker J. R. „Vor hundert Jahren” c. cikkét az Oedenburger Zeitung 1909. évf. máj. 5–7. számában, vagy Lauringer Ernő cikkét („Sopron a francia megszállás évében, 1809-ben”) a Soproni Napló 1917. dec. 2–6. számában.

275 (Megjegyzés - Popup)

112 Tkp. logis fr., lakás. Hillinger Károly nyug. tábornokot a franciák Strassburgba hurcolták. (L. Csatkai Endre dr. „Amikor Sopron főhadiszállás volt” c. cikkét a Sopronvármegye 1913. szept. 1. számában.) Hillingeré volt a Domonkos-u. 13. sz. háza.

276 (Megjegyzés - Popup)

113 Lauriston francia tábornok vezetése alatt. L. vitéz Házi Jenő dr. „A franciák Sopronban 1809-ben” c. cikkét a Soproni Hírlap 1934. jún. 4. számában.

277 (Megjegyzés - Popup)

114 A franciák soproni bekvártélyozásáról (fr. quartier) érdekes adatokat közöl Kis János „Emlékezéseim Életemből” c. művének I. köt. 214–220. l., Sopron, 1845. kiad. V. ö. Payr Sándornak a Soproni Napló 1915. okt. 17. és 24. sz. megjelent cikkét („A franciák Sopronban, 1809.”) L. még Fabricius E. cikkét a Sopr. Szemle 1939. évi III. éf. 3. számában.

278 (Megjegyzés - Popup)

115 13. lap vége.

279 (Megjegyzés - Popup)

116 Tkp. Kasamatten v. Kasematten (lat. casa, ház, kunyhó; sp. mata, gyilkosság, magy. kazamaták, erődboltok; barakktábor. A franciák barakktábora a Huitbiegel (Hutbügel)-dűlőn, a Szt. Mihály- és Balfi-kapu között kb. 82 holdnyi területen épült. Bügel = Hügel = domb.

280 (Megjegyzés - Popup)

116 Tkp. Kasamatten v. Kasematten (lat. casa, ház, kunyhó; sp. mata, gyilkosság, magy. kazamaták, erődboltok; barakktábor. A franciák barakktábora a Huitbiegel (Hutbügel)-dűlőn, a Szt. Mihály- és Balfi-kapu között kb. 82 holdnyi területen épült. Bügel = Hügel = domb.

281 (Megjegyzés - Popup)

117 Tkp. Föhren (-Bäume), erdei fenyőfák.

282 (Megjegyzés - Popup)

118 14. lap vége.

283 (Megjegyzés - Popup)

118 a A mai Balfi-úti 34. sz. városi ház; 1800-ban épült.

284 (Megjegyzés - Popup)

119 V. ö. Kis János i. m. – 15. lap vége.

285 (Megjegyzés - Popup)

120 A városi tanács már 1809. május 10-én elhatározta, hogy a francia veszély idején szükségessé váló azonnali intézkedések végett állandóan együtt marad. Sopron francia térparancsnoka akkor Billet tábornok volt.

286 (Megjegyzés - Popup)

121 Rábaköz.

287 (Megjegyzés - Popup)

122 16. lap vége.

288 (Megjegyzés - Popup)

123 Az 1809. máj. 29. és nov. 20. között történt francia megszállás Sopron árosának pontosan vezetett számadásai szerint kereken 1,480.633 forint-jába került, amely összegből a szept. 1–10. között kiadott összegek, az azokról szóló számadások elkallódása miatt, hiányoznak. A félévig tartott francia megszállás drámai jelenetekben teljesen szegény, de gazdasági vonatkozásban a várost és polgárait olyan romlásba vitte, amelyhez hasonló csak 1918 után zúdult ismét Sopronra. (L. vitéz Házi Jenő dr. idézett cikkét a Sopr. Hírlap 1933. jún. 4. sz.) A soproni francia megszállásra vonatkozólag sok értékes és feldolgozásra váró irat van a Városi Levéltárban, ahol Scheiber Ferenc ny. tábornok 1933-ban több mint 1 évi munka árán rendezte az említett iratokat s róluk elsőrendű név- és tárgymutatót is készített. (L. a soproni levéltárban őrzött Neo-Registrata Acta (N. R. A.) név- és tárgymutatója a sorkönyvvel együtt c. írott ívrétű köt. 21–41. l.)

289 (Megjegyzés - Popup)

124 17. lap vége.

290 (Megjegyzés - Popup)

125 L. Bodart G. Militärhistorisches Kriegs-Lexikon, Wien, 1908. További kutatás dolga, vajjon van-e Sopronban a francia-osztrák fegyverszüneti szerződésről szóló hirdetményből eredeti példány?

291 (Megjegyzés - Popup)

125 a Tkp. fr. lieue, régi francia mérföld, 4'452 km.

292 (Megjegyzés - Popup)

126 18. lap vége.

293 (Megjegyzés - Popup)

127 19. lap vége.

294 (Megjegyzés - Popup)

128 Beauharnais 1809. jún. 14. Győr közelében hirtelen megtámadta és könnyűszerrel szét is verte az utolsó magyar nemesi felkelés seregeit. A franciák sok embere elesett, köztük Thierry ezredes is, aki röviddel azelőtt Kis János soproni ev. püsp. házában volt beszállásolva.

295 (Megjegyzés - Popup)

129 Köpcsény (Pozsony m.)

296 (Megjegyzés - Popup)

130 Az inszurrekció, vagyis a nemesi felkelés a magyar országgyűlés határozatára 4-szer létesült: 1797-ben, 1800-ban, 1805-ben és utoljára 1809-ben. A francia háborúban való részvételünkre vonatkozólag sem modern, sem régebbi nagyobbszerű feldolgozásunk nincs. Csupán az 1812. évi hadjáratról írt modern feldolgozást Pilch Jenő, a Hadtört. Közl. 1913. évf. (V. ö. Hóman–Szekfű i. m. 617. l.)

297 (Megjegyzés - Popup)

131 20. lap vége.

298 (Megjegyzés - Popup)

132 Tkp. Krain.

299 (Megjegyzés - Popup)

133 Tkp. Znaim.

300 (Megjegyzés - Popup)

134 21. lap vége.

301 (Megjegyzés - Popup)

135 L. Bodart i. m.

302 (Megjegyzés - Popup)

136 22. lap vége.

303 (Megjegyzés - Popup)

137 23. lap vége.

304 (Megjegyzés - Popup)

138 Szőlő-ormányos (Rebenstecher, Rhynchites Bacchus L.)

305 (Megjegyzés - Popup)

139 Jakab ap. napja, júl. 25.

306 (Megjegyzés - Popup)

140 24. lap vége.

307 (Megjegyzés - Popup)

Ez az 1808. végi és 1809. évkezdeti, nemkülönben a krónika végén levő 1812. évi árjegyzék a soproni 1808. évi 3-szori nagy tűzvész, illetőleg a napoleoni háborúk idejébeli fontosabb közszükségleti tárgyak soproni árait tünteti fel s nagyon közlelről érdekelheti a nagy világháborúk korának soproni lakosát. Az árat a Fiedler-féle Kis Krónika írója – kereskedő lévén – jól ismerhette, s feljegyzései az árat tekintetében bizonyára helytállóak. A Kis Krónika 2 árjegyzéke adatainak egymással és a mai idők áraival való összehasonlítása felette tanulságos.

308 (Megjegyzés - Popup)

141 Közepes nagyságú ponty, potyka.

309 (Megjegyzés - Popup)

Tkp. der Indian v. alném. der Puter, Puthahn (Truthahn = pulyka-kakas), alném. die Pute, Puthenne, das Puthuhn (welsches Huhn, die Truthenne, das Truthuhn = nőtény v. kotló-pulyka), bajor: Pockerl, Bockarl.

310 (Megjegyzés - Popup)

142 Tkp. Weinbeerl (Rosinene, Korinthen), aprószőlő, görögszőlő.

311 (Megjegyzés - Popup)

143 Tkp. Zibebe (große Rosinen), mazsola.

312 (Megjegyzés - Popup)

144 Tkp. Mohn, mák.

313 (Megjegyzés - Popup)

145 Kohl, kel (-káposzta).

314 (Megjegyzés - Popup)

148 Tkp. 1 Häuptel Zwiebel, 1 fej hagyma.

315 (Megjegyzés - Popup)

147 Tkp. Knoblauch, fokhagyma.

316 (Megjegyzés - Popup)

148 Bajor: Umurke > magy. umorka, uborka, ugorka stb. (L. Szinnyey J. Magyar Tájszótár, Bpest, 1897–1901.)

317 (Megjegyzés - Popup)

149 25. lap vége.

318 (Megjegyzés - Popup)

150 Laib Brot, egész kenyér.

319 (Megjegyzés - Popup)

151 Lot > magy. lat, régi súlymérték, amely a bécsi fontnak 1/32 része, vagyis 17·502 g.

320 (Megjegyzés - Popup)

152 A Klafter, 1 öl (régii tűzifa-mérték) = 3·33 köbméter.

321 (Megjegyzés - Popup)

Tagwerk (v. 1 Mahd[e] Wiesen = 1 napszám kaszáló = amekkora rétterület 1 kaszás 1 nap alatt lekaszál (átlag 1 kis v. magyar holdnyi, azaz 1200 négyszögölnyi rét).

322 (Megjegyzés - Popup)

153 26. lap vége.

323 (Megjegyzés - Popup)

154 Tkp. Achselblech (bajor: ieks'n-blech), tetőhajlatba való 33, 40, 45, 50 v. 65 cm széles hajlat- v. zúgbádóg.

324 (Megjegyzés - Popup)

155 27. lap vége.